

Wicca en Gender

Wicca en Gender /
Elke ONNEWEEER – 2006
Godsdienstwetenschap

Masterscriptie Godsdienstwetenschap: Elke Onneweer

*Eerste begeleider: prof.dr. J.N. Bremmer
Meelezer: drs. J.W. Boekhoven*

*Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit der Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap
Juli 2006*

Inhoud

1. Inleiding	3
2. Wicca	6
2.1 De eigen geschiedenis	6
2.2 Een andere geschiedenis.....	8
2.3 Stromingen	10
2.4 Wat wiccans geloven.....	12
2.4.1 De godin.....	12
2.4.2 De god.....	13
2.4.3 Regels en de wiccan rede.....	14
2.5 Ingrediënten van wicca.....	14
2.5.1 Werktuigen	14
2.5.2 Rituelen	15
2.5.3 Initiaties	17
2.5.4 Neerhalen van de maan.....	20
2.6 Magie	21
3. Gender	24
3.1 Wat is gender?	24
3.2 Hoe genderrollen ontstaan	26
3.3 Problemen en antwoorden	27
4. Binnen de cirkel en buiten de cirkel	29
4.1 Binnen de cirkel: ritueel	29
4.1.2 Binnen de cirkel: magie.....	31
4.2 Buiten de cirkel: wicca in het dagelijks leven.....	32
4.3 Binnen de cirkel en buiten de cirkel: gender	34
5. Symbolen en taal	36
5.1 Symbolen.....	36
5.2 Taal.....	39
5.3 Symbool, taal en gender	42
6. Alternatieven	44
6.1 Dianic wicca, feminisme en homoseksualiteit	44
6.2 Feminisme en gender: problemen	46
7. Conclusie	48
<i>Bijlage I, Gospel of the Witches</i>	<i>51</i>
<i>Bijlage II, Gospel of the Witches: vervolg</i>	<i>53</i>
<i>Bijlage III, Opdracht van de godin</i>	<i>54</i>
<i>Bijlage IV, Opdracht van de god</i>	<i>56</i>
<i>Bijlage V, Wiccan rede: volledige Engelse versie</i>	<i>57</i>

<i>Bijlage VI, First degree initiation</i>	59
<i>Bijlage VII, Second degree initiation</i>	63
<i>Bijlage VIII, Third degree initiation</i>	66
<i>Bijlage IX, Correspondentietabel</i>	68
<i>Bronnen</i>	70

1. Inleiding

'You found God? If nobody claims him in 30 days, he's yours!'¹ Het is tegenwoordig lang niet altijd meer vanzelfsprekend dat je tot een bepaalde religie behoort, of dat je ouders je binnen een bepaalde levensbeschouwelijke overtuiging opvoeden. In plaats daarvan kunnen we tegenwoordig beslissen of we zelf op zoek gaan naar een geloof of juist zonder geloof willen leven. Vandaag de dag kun je je eigen God zoeken, vinden en claimen. Mijn zoektocht begon in mijn tienerjaren. De katholieke traditie die mijn ouders losjes volgden, sprak mij niet aan. Na het lezen van vele boeken, het kletsen met vriendinnen en het afzoeken van vele websites, ontdekte ik de wereld van de nieuwe religieuze bewegingen, vaak New Age bewegingen. Druïden, sjamanen en wiccans, hun geloof en hun symboliek spraken me enorm aan, maar nooit genoeg om me volledig op één van die geloven te werpen. Ik noemde mezelf altijd een zoeker of een reli-shopper. Toch bleef de nieuwsgierigheid naar deze groepen en dan voornamelijk naar moderne hekserij of wicca. Wie waren deze wiccans, wat geloofden ze, wat kon ik daarmee? Na het vrijblijvende zoeken, kwam de wetenschap die men op universiteiten praktiseert. Deze deed mij met nieuwe ogen naar wicca kijken en haar analyseren. De kant van wicca die ik deze keer wil onderzoeken heeft te maken met de positie die mannen, maar voornamelijk vrouwen, binnen wicca bekleden. Er wordt namelijk beweerd op verschillende websites² en in verschillende boeken³ dat wicca een zeer vrouwvriendelijke religie is, dat deze bekrachtigend werkt voor vrouwen, dat ze vrouwen zichzelf laat herontdekken en ervoor zorgt dat ze niet langer het ondergeschoven kindje zijn in onze samenleving:

- 'All or almost all see Wicca at the very least as woman-friendly, a shelter for those abused for centuries by Christianity'.⁴
- 'We believe in a god and a goddess, which makes us woman friendly. Wicca makes every person responsible for their own actions'.⁵
- 'Toch hebben heksen me altijd gefascineerd. Het leken me eigenwijze, krachtige vrouwen die hun eigen weg gaan en zich bezighouden met het bovennatuurlijke. De combinatie vrouw en kracht wordt meestal negatief afgeschilderd - kijk maar naar sprookjes. Dat heb ik altijd vreemd gevonden..... Ik vond het een eye-opener om me bewust te worden van mijn eigen kracht, mijn vrouwelijke intuïtie en mijn vermogen om het leven vorm te geven. Iemand die de heks in zichzelf heeft gevonden accepteert die kracht, die keuze, die verantwoordelijkheid'.⁶
- 'In a society that has traditionally oppressed women there are few positive images of female power. Some of the most potent of these are witches....'⁷
- 'There are many traditions or sects within the Craft. Different groups take their inspiration from the pre-Christian religions of certain ethnic groups (e.g. Celtic, Greek, Norse, Finno-Ugric); in the liturgical works of some modern Witch poet or scholar (e.g. Gerald Gardner, Z Budapest, Alex Sanders, Starhawk); or by seeking within themselves for inspiration and direction. Many feminists have turned to Wicca and the

¹ <http://www.ruighaver.net/bumperstickers/religious.htm>, *Religious bumper stickers* (22 maart 2006).

² Google: wicca vrouwvriendelijke religie, 28 hits (22 maart 2006).

³ M. Sythove, *Moderne hekserij, wicca-portret van een natuurreligie* (Kok: Kampen: 1999) en M. Adler, *Drawing down the moon* (Beacon Press: Boston: 1986).

⁴ http://wicca.timerift.net/need_history.html, *Wicca for the rest of us* (22 maart 2006).

⁵ <http://www.fortunecity.com/millennium/potter/780/wicca.html>, *Rose' wiccan believes page* (22 maart 2006).

⁶ <http://www.susansmit.nl/>, *Susan Smit* (22 maart 2006).

⁷ Adler, *Drawing down the moon*, 183.

role of priestess for healing and strength after the patriarchal oppression and lack of voice for women in the major world religions'.⁸

Deze scriptie is deels vanuit de wicca wereld zelf geschreven. Dat wil zeggen dat er gebruik gemaakt is van vele (persoonlijke) websites en boeken van de hand van wiccans en wicca sympathisanten. De voornaamste auteurs van wie ik het werk gebruikt heb zijn Jan de Zutter, Scott Cunningham, Vivianne Crowley en Merlin Sythove. Deze mensen zijn zelf wiccans. Jan de Zutter is daarnaast ook een journalist, licentiaat in de kunstgeschiedenis en oudheidkunde en hij is lector 'Neopaganisme' aan de Faculteit Vergelijkende Godsdienstwetenschappen in Antwerpen.⁹ Cunningham beoefende ruim twintig jaar magie en schreef meer dan vijftig boeken over het onderwerp.¹⁰ Vivianne Crowley is psychologe, bedrijfsadviseur en wicca-hogepriesteres, en publiceerde verschillende boeken over wicca.¹¹ Sythove heeft vanuit zijn perspectief als wiccan een aantal boekjes over de religie geschreven. Naast deze wiccans heb ik ook gebruikt gemaakt van auteurs die wicca vanuit een wetenschappelijk oogpunt hebben beschreven. Een viertal belangrijke namen zijn in dat verband: Margot Adler, Ronald Hutton, Susan Greenwood en Tanya Luhrmann. Aan de boeken van Adler, Greenwood en Luhrmann ligt voornamelijk veldwerk in de vorm van participerende-observatie ten grondslag, maar ook interviews en historisch onderzoek. Het werk van Hutton is een geschiedenis van moderne hekserij en gebaseerd op historisch onderzoek. Dat deze mensen vanuit een wetenschappelijk oogpunt hebben geschreven zegt in principe niets over hun persoonlijke ideeën of motivaties. Al deze auteurs staan sympathiek tegenover wicca. Adler is zelf een wiccan en ook Hutton is zeer nauw met deze religie verbonden.

Er is voor deze scriptie ook gebruik gemaakt van websites. Het nadeel hiervan is dat niet altijd te achterhalen valt wie de website opgezet heeft en wat die persoon ermee wil bereiken. Daarnaast zijn websites vaak zeer persoonlijk en kan er niet altijd van uit worden gegaan dat de informatie die daar te vinden is representatief is voor andere aanhangers van wicca. Toch heb ik ervoor gekozen om websites te gebruiken, met name om de ideeën weer te geven die onder wiccans zelf heersen. Net zoals bij de boeken, zijn ook niet alle websites van Nederlandse komaf. Er is voor deze scriptie ook gebruik gemaakt van Engelstalige websites. Reden hiervoor is dat lang niet alle websites bruikbaar zijn. Teksten zijn soms te summier of te onduidelijk, of het gehalte aan elfjes en feeën is zo hoog dat de site kinderlijk en niet serieus overkomt. Voor deze scriptie ben ik daarom bij de keuze van websites uitgegaan van:

- helderheid en overzichtelijkheid van de tekst.
- toegankelijkheid, dat wil zeggen: is de informatie op de site makkelijk te vinden, wordt de aandacht niet afgeleid door plaatjes, muziekjes en reclameboodschappen?
- herkenbaarheid, dat wil zeggen: komt de informatie overeen met informatie die ik op andere websites ook gelezen heb?

De meeste sites die ik gebruikt heb zijn persoonlijke sites en dus geen officiële sites van groepen of overkoepelende organisaties. Deze laatste twee genoemde lijken er nauwelijks te zijn, of het zijn sites waar betaald voor moet worden. Dit lijkt voornamelijk te gelden voor officiële feministische wicca sites.¹² Een interessante ontwikkeling, want toen ik in mijn tienerjaren begon met zoeken naar wicca op het web, kwam ik dit soort betaalsites nog niet tegen. Deze keer zal echter, zoals al aangegeven werd, ingegaan worden op een ander onderwerp.

⁸ <http://www.cog.org/nextgen/welcome.html> (22 maart 2006).

⁹ http://www.theo.kuleuven.be/docs/vliebsens/abstract_Vliebergh_De_Zutter.pdf (22 mei 2006).

¹⁰ <http://www.llewellyn.com/bookstore/author.php?id=38182> (23 mei 2006).

¹¹ <http://www.nnbh.com/nurpage.cgi?nur=720&nav=esoterie&find=9021581523&sort=alfa#9021581523> (23 mei 2006).

¹² Betaalsites zijn onder andere van: Temple of Diana en Dianic University Online (van Z. Budapest).

Deze scriptie geeft deels een beschrijvend en deels een interpretatief onderzoek weer. Hiermee bedoel ik dat er aan de hand van verschillende (geschreven) bronnen, informatie over wicca en gender verzameld en daarna beschreven is. Er is echter meer gedaan dan alleen deze feiten op papier zetten. Ook is er getracht de bevindingen te interpreteren aan de hand van de onderzoeksvraag en hieruit een conclusie te trekken. Het moge duidelijk zijn dat ik, net zoals veel van de auteurs van de werken die gebruikt zijn, sympathiek tegenover wicca sta, maar geen aanhanger van het geloof ben. Hierdoor heb ik, met een open, maar kritische houding, aan deze scriptie kunnen werken. *Het doel van deze scriptie is te onderzoeken welk beeld er heerst over vrouwen in wicca en of wicca de gendergrenzen doorbreekt.* Met doorbreken bedoel ik het niet langer hanteren van de traditionele stereotypen over mannen en vrouwen die in onze maatschappij heersen, maar dat mensen beoordeeld worden op hun eigenschappen en vermogens. Het is echter onmogelijk om alle verschillende verschijningsvormen van moderne hekserij uitgebreid te behandelen. Als ik over wicca spreek bedoel ik hiermee daarom, tenzij anders vermeld, Gardneriaanse wicca. Dit is de grootste wicca stroming wereldwijd.¹³

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden zal eerst in worden gegaan op wat wicca is (hoofdstuk 2). Hoe is wicca ontstaan (2.1 en 2.2)? Welke stromingen zijn er (2.3)? Wat geloven wiccans en hoe zien hun rituelen eruit (2.4-2.6)? Daarna zal gekeken worden naar gender (hoofdstuk 3). Wat houdt de term gender in (3.1)? Hoe ontstaat gender en welke problemen geeft het gebruik van de term gender (3.2 en 3.3)? Na deze beschrijvingen zal wicca geanalyseerd worden aan de hand van wat ik over gender geschreven heb (hoofdstuk 4 en 5). Hierbij zal speciale aandacht zijn voor ritueel (4.1), magie (4.1.2), dagelijks leven (4.2), de symbolen (5.1) en de taal (5.2) die binnen wicca gebruikt worden. Hierop volgt een analyse van verschillende stromingen van wicca (6.1) en hoe de aanhangers daar omgaan met gender (6.2). Het geheel zal worden afgesloten door een conclusie (hoofdstuk 7).

¹³ J. de Zutter, *Eko Eko, een halve eeuw wicca* (Houtekiek: Antwerpen: 2003) 25-26.

2. Wicca

In dit hoofdstuk zal een aantal verschillende aspecten van wicca behandeld worden. Als eerste zal de ontstaansgeschiedenis van het geloof aan bod komen. Er bestaan twee verschillende versies van die geschiedenis, een van de gelovigen en een van de wetenschappelijke wereld. Dan zal worden ingegaan op verschillende stromingen die in de loop der jaren binnen wicca ontstaan zijn en welke verschillen er tussen de takken van wicca zijn. De vier subparagrafen van de volgende paragraaf gaan over de geloofsinhoud van Gardneriaans wicca. Er zal aandacht besteed worden aan de godin en de symboliek die met haar verbonden is, de god en zijn symboliek, belangrijke dagen voor wiccans en regels die ze volgen. Dit zijn slechts de grote lijnen van het geloof van wiccans en geen compleet overzicht, maar hopelijk voldoende om wat inzicht te geven in de denkbeelden van deze religie. Na de geloofsinhoud gaan we dan verder met de praktische kant van het geloof. In de subparagrafen zal worden ingegaan op de materialen die wiccans tijdens het praktiseren van hun religie gebruiken. Daarna zal er gekeken worden naar de uitvoering van het geloof. Hoe zien rituelen er uit en welke rituelen staan centraal? Ook voor deze onderwerpen geldt weer dat het gaat om de grote lijnen van het Gardneriaanse wicca. De laatste paragraaf van dit hoofdstuk is een introductie in magie. Magie speelt een belangrijke rol in rituelen van wicca en daarom zullen in dit stuk drie personen geïntroduceerd worden die ieder hun stempel op dit fenomeen gedrukt hebben.

2.1 De eigen geschiedenis

De geschiedenis van wicca is niet altijd even duidelijk, want vele verhalen die de ronde doen over deze neo-paganistische religie zijn soms niet op hun correctheid te controleren,¹⁴ dit ondanks de onderzoeken die er gedaan zijn. De grote lijnen zijn duidelijk, de details blijven vaak een raadsel. Enerzijds is er een groep mensen die ervan uit gaat dat wicca een overblijfsel is uit vroegere tijden. Anderzijds geloven sommigen dat het gaat om een moderne religie. Volgens de eerste groep zou het dus gaan om een eeuwen oude religie die door de kerk langzaam aan verdrongen werd. De geschiedenis wordt door deze mensen vrij romantisch gepresenteerd. Zo schrijft Merlin Sythove:¹⁵ “In het voorchristelijke Europa was het geloof sterk stam- en plaatsgebonden. Iedere dorpsgemeenschap kende zijn eigen goden en godinnen, die een bepaalde band hadden met de landstreek waar het volk woonde. [.....] Dat deze voorchristelijke religies nauw met de aarde verbonden waren, kunnen we nog terug vinden in plaatsen als Stonehenge en Avebury.[...] Maar het waren vooral heilige plaatsen waar de priesters en priesteressen contact konden maken met de aarde-energieën, om zo de aarde gezond te houden en bij te dragen aan de bloei van de gemeenschap die onder hun hoede was”. Verder valt er in Sythove’s boek te lezen dat ten tijde van de heksenvervolgingen veel priesters en priesteressen waren ondergedoken. Ze probeerden dan wel hun kennis zo veel mogelijk aan hun familieleden door te geven. Deze families zouden de bron van de moderne hekserij vormen.¹⁶ In de jaren '40 van de vorige eeuw kwam de Engelsman Gerald Brousseau Gardner, zo zei hij zelf, in aanraking met de overblijfselen van de oude religie. Hij zou het overgebleven materiaal verzameld hebben en schreef een aantal boeken over wicca. Hierdoor kreeg wicca grotere bekendheid.

In deze geschiedenis wordt de rol die de kerk heeft gespeeld zeer negatief afgebeeld. Een voorbeeld hiervan is te vinden in een boek van Jan de Zutter, een bekende Vlaamse

¹⁴ Het woord pagan stamt af van het latijnse *paganus*, wat ‘van het platteland’ of ‘landelijk’ betekent. Tegenwoordig wordt de term gebruikt als (zelf)aanduiding voor mensen die de natuur vereren. De term neo-paganisme wordt vaak door onderzoekers gebruikt die pagans bestuderen.

¹⁵ Sythove, *Moderne hekserij*, 15.

¹⁶ *Ibidem*, 20.

wiccan, auteur van wicca boeken en journalist: "In zijn poging om de Oude Religie definitief te vernietigen, bestempelde het christendom de Gehoornde God van de jacht als duivel. De christelijke satan kreeg op die manier het uiterlijk van de Oude God...[...]Toen in de veertiende en later in de zestiende en zeventiende eeuw de volgelingen van de Oude Religie genadeloos vervolgd werden, moesten ze ondergronds gaan werken".¹⁷ De term die heksen voor de periode van heksenprocessen gebruiken is 'burning times'. De Zutter zegt hierover: "De verbondenheid met de historische heksen uit de 'burning times', zorgt er verder voor dat de religie over martelaars beschikt".¹⁸ Ook verschillende websites wijden aandacht aan dit fenomeen. Vele geven een genuanceerd beeld over die periode. Er zijn echter ook nog genoeg sites te vinden die een mening over de periode 1400-1800 verkondigen waarmee de meeste wetenschappers het niet eens zullen zijn:

"In 1486 the *Malleus Maleficarum*, "the Hammer of the Witches," was produced by Dominicans Kramer and Springer, two of Pope Innocent's Inquisitors. This laid the ground work for a reign of terror that gripped Europe well into the 18th century. All of this indelibly equated the incorrect definition of the word Witch, created by the Christian Church, as a reality in the minds of many. During this period it is estimated that 9 million men, women and children were tortured, some estimate 85% of those were women and children. They were tortured and killed under this incorrect and convenient (for the Church) definition. Misogyny (hatred of women) is evidenced as a strong element in the medieval Christianity".¹⁹

Het aantal slachtoffers van de heksenvervolgingen wordt tegenwoordig op 40.000 tot 100.000 geschat, aanzienlijk minder dus dan de negen miljoen die hierboven genoemd wordt.²⁰ Wat wel klopt in het citaat is dat de meeste slachtoffers vrouwen waren.

Voor een deel kunnen deze visies op de geschiedenis ontstaan zijn door enkele centrale figuren in de geschiedenis van wicca, zoals Gardner. Het in stand houden van deze versie van de geschiedenis van wicca heeft tot gevolg dat wicca een aura van authenticiteit krijgt. Een lange geschiedenis, martelaren, een visie van hoe het leven was en weer zou kunnen zijn, doen de religie overkomen als een sterke, levende traditie en ze verlenen autoriteit aan een religie die een plaats op het religieuze toneel probeert te verwerven.

Ter overzicht nog kort de punten van deze versie van de geschiedenis van wicca:

- Het is een eeuwenoude religie
- De positie van vrouwen was voor de komst van het christendom beter
- De mens leefde in harmonie met de natuur
- Het christendom demoniseerde paganistische goden
- Met het christendom komen de 'burning times', waarin vele honderdduizende (vooral vrouwelijke) slachtoffers vielen
- De Oude Religie overleefde ondergronds en werd binnen families doorgegeven, voornamelijk in Engeland
- Pas in 1951, toen de Engelse wetten tegen hekserij werden ingetrokken, werd wicca een bovengrondse stroming, met name door de invloed van Gerald Gardner.

¹⁷ De Zutter, *Eko Eko*, 44.

¹⁸ Ibidem, 45.

¹⁹ <http://www.celticcrow.com/ncraft/burning.html>, C. Sulyma-Masson, *The witches' league for public awareness* (7 februari 2006).

²⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Witchcraft_trial, *Wikipedia, witch trial* (12 juli 2006).

2.2 Een andere geschiedenis

De laatste jaren is er veel onderzoek gedaan naar de geschiedenis van wicca. De journalisten en wetenschappers die dit onderzoek deden, komen met een ander verhaal dan hiervoor opgetekend staat.²¹ Deze geschiedenis begint meestal in de 18^e eeuw, met de opkomst van het rationalisme. Dit rekende voor een groot deel af met het bijgeloof van de voorgaande tijd. Ook werden er vele anti-heksenwetten afgeschaft. Nu kwam men echter voor de vraag te staan hoe men, met deze nieuwe denkwijze, de heksenvervolgingen moest verklaren. De meeste historici stelden dat er nooit heksen hadden bestaan en dat het allemaal verzinsels waren geweest van de kerk, die in de heksenvervolging een manier zag om ketterijen te onderdrukken.²² Er was echter ook een tweede stroming die stelde dat heksen weldegelijk bestaan hadden. Alle bekentenissen die heksen afgelegd hadden moesten, volgens deze groep, als waar beschouwd worden.²³

Tegen het midden van de 19^e eeuw begonnen er nieuwe theorieën over hekserij op te komen. Een van die theorieën was afkomstig van een Duitse hoogleraar in het strafrecht: Karl Ernst Jarcke. Hij wierp het idee op dat hekserij een overblijfsel was van oude heidense religies. Deze theorie werd overgenomen door een andere voorvechter van de katholieke zaak, Franz Josef Mone. Mone bestempelde hekserij als een geïmporteerde mysteriecultus. De Europese bevolking had zich middels de heksenprocessen tegen deze vreemde religie verzet. Hiermee suggereerde hij meteen dat ook andere geheime genootschappen die in de 19^e eeuw populair waren, een gevaar vormden.²⁴ Er waren echter ook stemmen die afwijkende ideeën verkondigden. Zo stelde de sterk antikatholieke en antimonarchistische Franse historicus Jules Michelet dat er vroeger een Moedergodin werd vereerd. Dit wist hij echter niet met bewijzen te onderbouwen. In 1862 schreef Michelet het boek 'La sorcière'. Hierin gaf hij een beeld van de heks als vrijheidsstrijdster en voorvechtster van vrouwenrechten. Hij claimde dat hekserij een oude heidense religie was, waarin mensen sabbats vierden onder leiding van priesteressen. Deze heksen zouden een vruchtbaarheidsgod vereren, namelijk Pan of Priapus. De kerk zou deze goden later in Satan veranderd hebben. Na de hypothese van Michelet verschenen er meerdere theorieën waarin er sprake was van vroege samenlevingen die godinnen vereerden, maar ook theorieën die claimden dat er matriarchale samenlevingen hadden bestaan en dat alle godinnen van één oergodin afstamden. Deze theorieën vormden de eerste wortels van de moderne hekserij.²⁵ Er waren echter nog twee andere werken die een belangrijke rol speelden in het ontstaan van wicca.

Het eerste werk is dat van Charles Godfrey Leland (1824-1903). Tijdens het doen van veldwerk in Florence zou de folklorist Leland een vrouw met de naam Maddalena ontmoet hebben, die claimde dat ze afstamde van een oude heksenfamilie. Zij gaf Leland een werk in handen waarvan zij zei dat het een lokaal heksenboek was met spreuken en mythen. In het boek stond een mythe over Diana, koningin van de heksen en haar verbintenis met Lucifer, de zoon. Uit deze verbintenis werd een dochter geboren: Aradia. Deze dochter werd naar aarde gestuurd om als Messias voor heksen te dienen en de onderdrukte mens de kunst van hekserij te leren.²⁶ Leland beschreef wat hij gevonden had over Maddalena in zijn boek 'Aradia, the Gospel of the Witches'. In dit werk stond ook de 'Charge of the goddess'²⁷ die in het huidige wicca nog bijna onveranderd gebruikt wordt.²⁸ Het is vrijwel zeker dat het verhaal van Leland

²¹ Onderzoek is onder andere verricht door: R. Hutton, J. de Zutter, M. Adler en T. Lührman, zie ook lit.lijst.

²² De Zutter, *Eko, eko*, 46.

²³ Ibidem, 46.

²⁴ Ibidem, 47.

²⁵ Ibidem, 48-49.

²⁶ Zie bijlage I.

²⁷ Zie bijlage II.

²⁸ Adler, *Drawing down the moon*, 56-57.

een verzinsel is. Leland stond in zijn eigen tijd al bekend als een onbetrouwbare wetenschapper. Het is goed mogelijk dat hij (alleen of met hulp van Maddalena) het werk verzonnen had. Andere wetenschappers hebben nooit iets terug gevonden van een heksenevangelie, zoals dat van Leland.²⁹

Het tweede werk dat een grote invloed had op het ontstaan van wicca is van de hand van Margaret Murray (1863-1963). Murray was op de eerste plaats een egyptologe, maar ze hield zich ook bezig met folklore en heksen. In 1921 werden de artikelen van Murray die ze over hekserij geschreven had, verzameld in het boek 'The witch-cult of western Europe'. Ze baseerde zich onder andere op procesverslagen van de inquisitie, getuigenverklaringen en bekentenissen van heksen.³⁰ Murray, die sterk beïnvloed werd door James Frazer's Golden Bough en diens ideeën over de stervende en herrijzende godheid, poneerde in haar werk de volgende definitie van hekserij:

A fertility cult focused upon a horned god who represented the generative powers of nature and was personified at the rites by a human being, usually male. It was organized in covens of 13, run by men or women (the latter being called queen of the sabbat) who owned alliance to the grand master controlling several such covens. People entered these either by being dedicated as children or initiated as adults. Covens held meetings known as esbats, to transact business, and held sabbats four times a year, at the old quarter days that opened the seasons to provide religious ceremonies for all local believers in the old religion. The rites included feasting, ring and processional dance (to promote fertility), acts of magic, sacrifice of animals and children, ritualized sexual intercourse to encourage fertility in humans, and (most important) the paying of homage to the person representing the god.³¹

Volgens Murray was hekserij een oude, georganiseerde universele religie. Deze beweringen heeft ze echter nooit hard kunnen maken. Vanaf het moment dat Murray haar werk publiceerde, werd er al veel kritiek op geleverd. Deze kritiek verhevigde alleen maar na haar latere werk waarin ze stelde dat een aantal Engelse koningen heksen waren geweest die op rituele wijze gedood waren.³²

De werken van Murray werden ook gelezen door de Brit Gerald Gardner, die vaak beschouwd wordt als de vader van wicca. Gardner (1884-1964) woonde wegens zijn zwakke gezondheid lange tijd in het gebied rond de Middellandse zee, het warme klimaat daar deed hem goed. Later verhuisde hij naar Azië, waar hij plantages beheerde en als inspecteur bij de douane van Maleisië werkte. In deze periode kreeg Gardner interesse in het occulte. Hij las verschillende werken en hield zich bezig met occulte groepen en de vrijmetselaars.³³ Op zijn 52ste ging Gardner met pensioen en verhuisde hij met zijn vrouw Donna naar Hampshire in Engeland. Aldaar, zo claimde Gardner, kwam hij in aanraking met een heks genaamd Old Dorothy. Dorothy zou Gardner ingewijd hebben in de hekserij in 1939. Vanaf dat moment wilde Gardner over wicca schrijven, maar deed dat niet omdat in Engeland de heksenwetten nog van kracht waren. In 1951 werden de laatste heksenwetten afgeschaft en in 1954 bracht Gardner zijn eerste werk onder eigen naam uit: 'Witchcraft today'.³⁴ Gardner werd niet alleen beïnvloed door het werk van Murray. In het werk 'Ye bok of ye art magical' zijn vele

²⁹ R. Hutton, *The triumph of the moon* (Oxford University Press: Oxford: 1999) 146-47.

³⁰ Adler, *Drawing down the moon*, 47.

³¹ Hutton, *The triumph*, 195.

³² Adler, *Drawing down the moon*, 46.

³³ De Zutter, *Eko Eko*, 60.

³⁴ Adler, *Drawing down the moon*, 62.

invloeden terug te vinden³⁵. Het manuscript is een voorloper van het Boek der Schaduwen. Hierin worden rituelen, magische spreuken en recepten geschreven. In het boek zijn sporen van de Key of Solomon, vrijmetselarij en werken over de kabbala te vinden, maar ook een tarot set en drie boeken van Aleister Crowley. Deze laatste leefde van 1875 tot 1947 en was een van de belangrijkste figuren in de opleving van modern westers occultisme in de twintigste eeuw.³⁶ De grootste verdienste van Gardner is dat hij wicca heeft geïntroduceerd bij een breed publiek door middel van zijn publicaties en interviews.

Gardner's wicca verschilt wel van de hekserij die Murray beschreef. Adler beschrijft in haar boek dat voor Gardner wicca een vredelievende, vrolijke natuurreligie was. Wiccans ontmoeten elkaar in covens (een heksengroep) die geleid werd door een priesteres. Ze aanbidden twee goden; de god van het woud en de drievoudige godin van vruchtbaarheid en wedergeboorte. Wiccans ontmoeten elkaar naakt in een cirkel van negen voet en riepen daar doormiddel van dans, chanten en meditatieve technieken krachten uit hun lichaam op. De focus lag voornamelijk op de godin. Ook vierden de wiccans de acht oude paganistische feesten van Europa en probeerden ze zichzelf af te stellen op de natuur.³⁷

Samenvattend bestaat de wetenschappelijke benadering van de geschiedenis van wicca dus uit de volgende elementen:

- Opkomend rationalisme van de 18e eeuw rekende af met het bijgeloof in heksen.
- Er ontstond een discussie over hoe men de heksenprocessen kon verklaren, één kamp stelde dat heksen echt bestaan hadden en een gevaar vormden voor de samenleving, het andere zag het als verzinsels van de kerk om ketterij te onderdrukken.
- Er verschenen theorieën over een oergodin en matriarchale samenlevingen
- Leland schreef zijn boek over een (al dan niet in werkelijkheid bestaande) oude heksenfamilie in Italië: *Aradia, the Gospel of the Witches*.
- Murray schreef haar these over hekserij.
- Gardner creëerde, onder invloed van zijn interesse in het occulte en geheime genootschappen en werken van Leland, Murray en Crowley, wicca. Er zijn geen bewijzen gevonden die het idee van een voorchristelijk heksengeloof ondersteunen.

Met Gardner ontstond de basis van het wicca dat we nu nog kennen. Met de tijd hebben er wel wat veranderingen plaatsgevonden. Zo zijn er nu vele stromingen binnen de wicca met ieder hun eigen accenten.

2.3 Stromingen

Net zoals iedere religie kent wicca vele stromingen. Iedere stroming gebruikt die rituelen, goden, werktuigen en regels die ze zelf het prettigste vinden werken. Al deze groepen delen wel een aantal basisprincipes. Allemaal volgen ze de 'Charge of the goddess' en de drievoudige wet. Allen vieren de jaarfeesten. Toch zijn er grote verschillen tussen de takken. Ik zal hier de bekendste stromingen beschrijven. In de volgende paragraaf zal ik ingaan op wat Garderiaanse wiccans nu precies geloven.

³⁵ Het manuscript 'Ye bok of ye art Magical' van Gardner werd waarschijnlijk grotendeels tussen 1947 en 1948 geschreven. In 1953 was het af. Hierna zou het nog wel veranderingen ondergaan. De meest belangrijke herziening is van de hand van Doreen Valiente, een hoge priesteres die door Gardner zelf was in gewijd. Hutton, *The triumph*, 228.

³⁶ L. Jones (editor in chief), *"Aleister Crowley" Encyclopedia of religion, second edition* (Thomson Gale: 2005) 2071.

³⁷ Ibidem, 62.

De eerste stroming is de Gardneriaanse stroming. Deze is wereldwijd de grootste.³⁸ Deze vorm van wicca is, zoals de naam al doet vermoeden, gesticht door Gerald Gardner. Een tweede grote en bekende stroming is die van Alex Sanders, de Alexandrijnse traditie. De geschiedenis van Alex Sanders en het ontstaan van deze tak van wicca is bijna net zo fascinerend als die van Gardner. Sanders claimt te zijn ingewijd door zijn grootmoeder, die hij betrappt zou hebben terwijl ze een ritueel uitvoerde in haar keuken. Om zich te verzekeren van zijn discretie, wijdde Sanders' grootmoeder, de erfheks Mary Bibby, de zevenjarige Sanders in de hekserij in.³⁹ Dit verhaal is waarschijnlijk verzonnen, maar niet het enige spectaculaire aspect in de wording tot wiccan van Sanders. Sanders had, toen hij volwassen was geworden, contact opgenomen met een hogepriesteres van Gardner en aan haar zijn wens om geïnitieerd te worden tot heks uitgesproken. Zo ver kwam het echter niet. In 1962 verscheen er een interview met Sanders in 'The Manchester Chronicle' en 'News'. Hierin vertelde Sanders dat hij al jaren een heks was. Ook werd er in het artikel een heksenritueel beschreven. Het artikel kostte Sanders niet alleen een ruzie met de hogepriesteres, maar ook zijn baan. Hij had namelijk uit de bibliotheek waar hij werkte een kostbare kopie van 'De sleutel van Solomon' zonder toestemming 'geleend'.⁴⁰ Later werd Sanders alsnog door een Gardneriaanse priesteres ingewijd. Sanders kon echter, na zijn ruzie met de hogepriesteres, weinig aansluiting bij de Gardneriaanse traditie vinden. In 1965 startte Sanders zijn eigen coven en eigen traditie. Dit deed hij samen met zijn toekomstige vrouw, Maxine Morris. Sanders bleef altijd intensief contact houden met de (roddel)pers. Iets wat hem door de Gardnerianen nooit in dank werd afgenomen. Wicca kreeg hierdoor echter wel veel bekendheid en groeide in populariteit.

De traditie van Sanders lijkt veel op die van Gardner, maar toch zijn er enkele verschillen. Alexandrijnen richten zich meer op ceremoniële magie in tegenstelling tot de Gardnerianen die zich meer richten op praktische magie. In de Sabbats (feestdagen) worden de Eikkoning en de Hulstkoning opgevoerd als vertegenwoordigers van de wassende en afnemende zon, bij Gardner's wicca komen deze figuren niet voor. De God wordt aangeroepen met Karnayna in plaats van Cernunnos en Alexandrijnen kennen slechts twee inwijdingsgraden in plaats van drie, zoals bij Gardner. Het belangrijkste verschil ligt misschien wel in de omgang met de buitenwereld. De Alexandrijnse traditie is hier veel opener in. Buitenstaanders worden eerder en vaker toegelaten tot rituelen en sabbats. Ook stond Sanders opener tegenover christenen. Christenen mochten ook toetreden tot de covens als ze erkende dat hun God dezelfde was als die van Sanders. Daarnaast leed Sanders niet onder Gardner's homofobie en ontwikkelde hij rituelen die toegankelijker waren voor biseksuele en homoseksuele mannen.⁴¹

Een derde bekende stroming is Dianic wicca. Deze stroming is opgericht door Zsuzsanna Budapest. Budapest claimt een erfheks te zijn, die de traditie van haar moeder leerde. De in Hongarije geboren Zsuzsanna emigreerde in 1959 naar de VS op zoek naar meer vrijheid en rechten. Die vond ze daar echter niet. Ze kwam te werken voor de 'women's liberation movement' in Los Angeles. In haar werk ontdekte Budapest een gebrek aan spiritualiteit. Daarom richtte ze de Susan B. Anthony Coven Number I op, een Dianische coven. De Dianic traditie is een feministische traditie, die deels op wicca steunt en deels op de *goddess movement*. Dianics werken vaak alleen met de godin (en dus niet met een god en een godin) en de meeste Dianic covens laten geen mannen toe in hun cirkel. De dualiteit tussen mannen en vrouwen van de traditie van Gardner is afgeschaft. Dianics werken zonder Boek der Schaduwen (ritueel handboek), maar gaan uit van de inspiratie die op dat moment aanwezig is. Ook hebben ze vaak geen vaste (hoge)priesteressen, maar roteert het

³⁸ De Zutter, *Eko, Eko*, 25-26.

³⁹ Ibidem, 73.

⁴⁰ Ibidem, 74.

⁴¹ Ibidem, 77.

priesteresschap. De nadruk in Dianic covens ligt op de zelfontdekking van de vrouw. Dit uit zich in het centraal stellen van de bloedmysteriën, zoals geboorte en menstruatie. Soms wordt ook het taalgebruik aangepast: woman wordt dan womyn. Deze stroming is vooral in Amerika populair.⁴²

De traditie van Budapest is niet de enige Dianic traditie. Er is een tweede vorm, namelijk het 'Faery faith'. Deze stroming is gebaseerd op Murray's beschrijving van Dianische cultus in 'The witch-cult in Western Europe'. Aan het hoofd van deze stroming staan Morgan McFarland en Mark Roberts. In 1977 verliet Mark de coven van Morgan, om in 1979 aan een vrouw met de naam Epona de lessen die hij geleerd had te onderwijzen. Zo ontstond de eponische tak van Dianic wicca: het 'faery faith'. 'Faery faith' werkt met het Keltische Ogham alfabet. Hierin correspondeert iedere letter met een maanmaand of zonneseizoen. Hieraan zijn weer speciale lessen verbonden.⁴³

Een stroming die terloops al ter sprake is gekomen, is die van de erfheks. Het gaat hier om wiccans die zeggen dat ze de traditie van iemand in hun familie hebben geleerd. Vaak gaat het hier om folklore en oude familiegebruiken. Naast deze grotere stromingen binnen de wicca, zijn er ook nog kleinere stromingen, zoals eclecticische wiccans, die verschillende tradities vermengen, Keltische heksen, die alleen met het Keltische pantheon werken, Seax wicca, dat zich baseert op Saksische elementen en goden, Stregheria, een Italiaanse wicca traditie en nog vele andere. Een laatste groep die nog wat aandacht verdient, is eigenlijk geen wicca traditie. Deze groep wordt ook wel 'Fluffbunny's' of 'fluffy bunny's' genoemd.

'Fluffbunny's' vindt men terug in alle neo-paganistische bewegingen. De term duidt op mensen (meestal jonge meisjes) die een bepaalde traditie als alleen maar lief en mooi beschouwen en beleven. Ze richten zich alleen op de positieve en makkelijk toegankelijke delen van een traditie en laten daarbij alle donkere kanten van de traditie achterwege.⁴⁴ Veel van deze 'bunny's' zijn geïnteresseerd geraakt in bijvoorbeeld wicca na het kijken van series als 'Charmed' (over drie heksenzussen) of 'Buffy, the vampire slayer', waarin een personage (Willow) een wiccan is. Ook in de laatst genoemde serie is men blijkbaar bekend met 'fluffbunny's'.⁴⁵ In het voorbeeld wordt een woordspeling gemaakt van de wicca groet 'blessed be' met de negatieve term 'wanna be':

Willow: Talk. All talk. 'Blah, blah, Gaia. Blah, blah, moon. Menstrual life-force power thingy.'

Buffy: No actual witches in your witch group?

Willow: No. Bunch of wanna blessed be's. Nowadays every girl with a henna tattoo and a spice rack thinks she's a sister to the dark ones.

2.4 Wat wiccans geloven⁴⁶

2.4.1 De godin

Websites en boeken vertellen dat wiccans geloven dat er eigenlijk maar één goddelijke kracht is. Alle goden en godinnen zouden uiteindelijk één en dezelfde godheid zijn. Dat deze goddelijke kracht meestal met de godin wordt aangeduid is volgens Jan de Zutter een

⁴² http://en.wikipedia.org/wiki/Zsuzsanna_Budapest, *Wikipedia: Zsuzsanna Budapest* (01 maart 2006).

⁴³ http://en.wikipedia.org/wiki/Faerie_faith, *Wikipedia: faerie faith* (01 maart 2006).

⁴⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Fluffy_bunny, *Wikipedia: Fluffy Bunn*, (01 maart 2006).

⁴⁵ <http://wicca.timerift.net/fluffy.html>, *Wicca: for the rest of us* (01 maart 2006).

⁴⁶ Informatie in deze paragrafen is gebaseerd op niet-wetenschappelijke wicca boeken (in lit.lijst aangegeven met een *) of websites (Google, meer dan 100 hits) De wiccans die hier beschreven worden behoren tot de Gardneriaanse stroming.

politieke keuze, beïnvloed door sterke, geëmancipeerde vrouwen in de westerse samenleving.⁴⁷ Het zou echter even goed een manier van afzetten tegen het christendom kunnen zijn, een manier van het aangeven van een duidelijk anders zijn. De godin van wiccans is eigenlijk nauwelijks te vergelijken met het traditionele godsbeeld van het christendom. De godin is zowel immanent als transcendent en ze vertegenwoordigt zowel vrouwelijke als mannelijke aspecten. Met welke naam men de godin binnen wicca aanroept is een kwestie van persoonlijke keuze. De godin heeft vele namen, zoals ook in de 'Charge of the goddess'⁴⁸ te lezen valt. Het meest gebruikte symbool voor de godin is de maan. Net als de drie fasen van de maan kent de godin drie gezichten. Daarnaast is de maan verbonden met de maandelijke cyclus van de vrouw en de levenscyclus van de vrouw in het algemeen.

De godin heeft dus drie gezichten, die van de maagd, moeder en wijze vrouw (*maiden*, *mother* en *crone* in het Engels).⁴⁹ Deze drie gezichten corresponderen met de wassende maan, volle maan en afnemende maan. De eerste fase is zoals gezegd de maagd. Dit is de tijd waarin de vrouw nog alleen is en ongebonden. Ze is vrij en zorgeloos.⁵⁰ Dit aspect van de godin wordt vaak in liefdesspreuken aangeropen of bij vruchtbaarheidsriten.⁵¹ De tweede fase is die van de moeder. Dit is de tijd dat de vrouw verantwoordelijkheid moet gaan nemen en haar rol moet gaan zien in de verzorging.⁵² De moeder wordt vereenzelvigd met vruchtbaarheid, maar ook met kracht en stabiliteit. Ze zorgt, maar zal ook vechten voor haarzelf en haar kinderen.⁵³ De derde fase is die van wijze vrouw. Deze fase is er een van afstand nemen en reflectie. De verzorgende taak van de vrouw is voorbij. Deze fase heeft dan ook te maken met de dood en afsterven.⁵⁴ Toch is deze fase niet het einde, maar juist ook het begin, want ze opent de deur naar de wedergeboorte. De drie gezichten van de godin moeten niet gezien worden alsof ze letterlijk overeenkomen met de levensfasen van de vrouw. Een vrouw hoeft geen moeder te zijn om zich in het wicca-moeder stadium te bevinden.

De naam van de godin die men aanroept hangt af van de persoonlijke keuze van de wiccan. Sommige wiccans hebben een voorkeur voor een bepaalde godin, andere kijken naar wat ze nodig hebben in hun leven of in hun ritueel en roepen dan een bijpassende godin aan. De meest gebruikte godinnen komen uit de Griekse, Romeinse, Keltische of Egyptische pantheons. Afrikaanse, Zuid-Amerikaanse of Aziatische godinnen worden nauwelijks gebruikt.

2.4.2 De god

De god is zowel het kind als de partner van de godin. Zijn levenscyclus weerspiegelt zich aan de cyclus van de zon, die afneemt en weer toeneemt met het verlopen van de seizoenen. De god is in tegenstelling tot de godin dus niet altijd (even sterk) aanwezig. Hij heeft een ondergeschikte rol aan de godin. Zij staat centraal, hij is slechts ondersteunend.

Alhoewel de god ook vele namen kent, is zijn verschijningsvorm niet zo veelzijdig als die van de godin. De god verschijnt praktisch altijd in de vorm van de Gehoornde God. Hij kan ook als zodanig benoemd worden, maar vaak worden de namen Pan, Cernunnos of soms Herne gebruikt.⁵⁵ Daar waar de godin staat voor ontvangende en vormgevende aspecten, gevoel, intuïtie en emotie, staat de god voor moed, daadkracht, het energieke principe, het

⁴⁷ De Zutter, *Eko Eko*, 144.

⁴⁸ Zie bijlage III.

⁴⁹ Sythove, *Moderne hekserij*, 31.

⁵⁰ Ibidem, 32.

⁵¹ <http://www.heksenkring.be/Lessen/a2.htm>, les 2: de maagd (15 februari 2006).

⁵² Sythove, *Moderne hekserij*, 32.

⁵³ <http://www.witchesway.net/links/triplegoddess.html>, *The witches way* (15 februari 2006).

⁵⁴ Sythove, *Moderne hekserij*, 32.

⁵⁵ Zie bijlage IV.

intellect en de logica.⁵⁶ Het symbool voor de god is de zon. De god levert de vonk van het leven, maar is ook de Heer van de Dood.

2.4.3 Regels en de wiccan rede

De meeste wiccans zullen zeggen dat hun religie geen dogma's kent.⁵⁷ Toch is er wel een aantal regels die in het algemeen als basisprincipes van wicca worden beschouwd.⁵⁸ De meest bekende daarvan zijn de 'wiccan rede'⁵⁹ en de drievoudige wet:

Bide by the Wiccan Law ye must,
Be in perfect love and perfect trust.

Eight words the Wiccan Rede fulfil:
An it harm none, do what ye will.

Lest in self defence it be,
Always mind the Rule of Three

Follow this in mind an heart,
And merry ye meet and merry ye part.⁶⁰

De hier bovenstaande tekst is de verkorte versie van de 'wiccan rede' en bevat de drievoudige wet. Deze wet houdt kort gezegd in dat alles wat je doet, in drievoud naar je terugkeert. Doe je een goede daad, betaalt dat zich in drievoud terug. Doe je echter iets slechts, dan zal ook dat in drievoud uitbetaald worden. Alhoewel de meeste 'redes' hetzelfde zeggen, verschillen ze vaak net wat van elkaar in woordgebruik.

Er zijn echter meer regels rondom wicca te vinden. Deze zullen echter niet door alle wiccans worden nagevolgd. In het boek van Scott Cunningham vallen onder andere de volgende regels te lezen:⁶¹

- Geheim houden van wicca-kennis voor niet ingewijden
- Er mag geen bloed vloeien binnen de cirkel (plaats van het ritueel)
- Er mag geen kwaad gedaan worden met magie en er mag niet voor betaald worden

Over het algemeen geldt dat iedere wiccan zijn of haar eigen regels heeft, zij het binnen de grenzen van de rede en de coven.

2.5 Ingrediënten van wicca

2.5.1 Werktuigen

Binnen wicca en wicca rituelen werkt men ook met concrete voorwerpen die wiccans kunnen helpen in hun magische werk of in hun bijeenkomsten. De athame is misschien wel het

⁵⁶ Sythove, *Moderne hekserij*, 35.

⁵⁷ Google: wicca geen dogma, 642 hits.

⁵⁸ J. de Zutter, *Abracadabra, lexion van de moderne hekserij* (Hadewijch: Antwerpen/Baarn: 1997) 236.

⁵⁹ Zie bijlage V voor de volledige Engelse versie.

⁶⁰ http://www.mysticlight.nl/wicca/boek_der_schaduwenteksten/wiccan_rede/index.aspx, 'mystic light' (15 februari 2006).

⁶¹ S. Cunningham, *Wegwijs in wicca* (Altamira: Becht: 1993) 158.

belangrijkste rituele werktuig dat een wiccan kan bezitten. Het is een ritueel mes met meestal een zwart heft. Daarnaast is het blad aan beide kanten gescherpt. De athame wordt nooit gebruikt om mee te snijden, maar alleen om energie mee te bewerken en de cirkel te trekken waarbinnen het ritueel plaats gaat vinden. De athame wordt in verband gebracht met het mannelijke en het element lucht. Dit eerste komt vooral tot uitdrukking als men de athame in de beker doopt, een symbolische handeling van voortplanting.⁶² In plaats van een athame gebruikt men ook wel een zwaard. Naast de athame wordt er door wiccans nog een tweede mes gebruikt in hun magische werk. Dit is een mes met een wit heft en een blad dat maar aan één kant gescherpt is. Het is een werkmes en is bedoeld voor het snijden van bijvoorbeeld kruiden en kan zowel binnen als buiten de rituelen gebruikt worden. Een ander belangrijk ritueel werktuig is de kelk. De kelk staat voor het westen, water en het vrouwelijke. Ook wordt de kelk gebruikt om na het ritueel wijn uit te drinken. Men kan er echter ook voor kiezen om niet een kelk maar een ketel te gebruiken. De staf is een ander belangrijk werktuig voor wiccans. De staf wordt gebruikt bij het aanroepen van de God en Godin en kan van verschillende houtsoorten zijn. De staf kan ook gebruikt worden om andere wezens op te roepen, waarbij het gebruik van het zwaard of de athame als ongeschikt wordt geacht.⁶³

Sommige wiccans gebruiken ook een bezem.⁶⁴ Deze wordt dan gebruikt om een ruimte ritueel te reinigen. Soms wordt de bezem gezien als fallisch symbool. Tijdens een wicca trouwceremonie springt het bruidspaar over de bezem als teken van vruchtbaarheid.⁶⁵ Dan is er nog het pentakel. Het pentakel is een platte schijf met daarop een vijfpuntige ster (pentagram) en het vertegenwoordigt het symbool aarde en het noorden (vrouwelijk). Het pentakel wordt gebruikt bij het consacrerende van voorwerpen.⁶⁶ In de meeste tradities wordt ook een Boek der Schaduwen (BDS) gebruikt. Hierin worden rituelen, magische spreuken en recepten geschreven. Een BDS is een persoonlijk voorwerp. De regels over hoe het eruit dient te zien, verschillen per coven. Vaak is een BDS met de hand geschreven.⁶⁷

2.5.2 Rituelen

Wiccans hebben een aantal belangrijke dagen waarop rituelen gehouden worden. In de eerste plaats zijn dat de dagen (of nachten) met een volle maan. Dit zijn de esbats, de dagen waarop traditioneel magisch werk wordt gedaan. Wiccans die in covens werken, komen dan samen om hun rituelen te houden. Rituelen en magie kunnen echter ook solitair worden uitgevoerd. Esbats komen twaalf of dertien keer per jaar voor. De belangrijkste rituelen die op deze dagen gedaan worden, zijn het 'neerhalen van de maan' en het inwijdingsritueel. Hier zijn er drie van.

De tweede soort belangrijke dagen zijn de sabbats. Deze zijn verbonden met het wiel van het jaar. Het zijn de acht jaarfeesten die wiccans vieren. Er zijn twee soorten sabbats. De ene helft zijn landbouwfeesten, de andere helft zijn zonnefeesten, die de kringloop van de seizoenen symboliseren.⁶⁸

⁶² <http://en.wikipedia.org/wiki/Athame>, *Wikipedia: athame* (15 februari 2006).

⁶³ <http://www.jealithia.nl/Wicca/Werktuigen.htm>, *De werktuigen* (27 februari 2006).

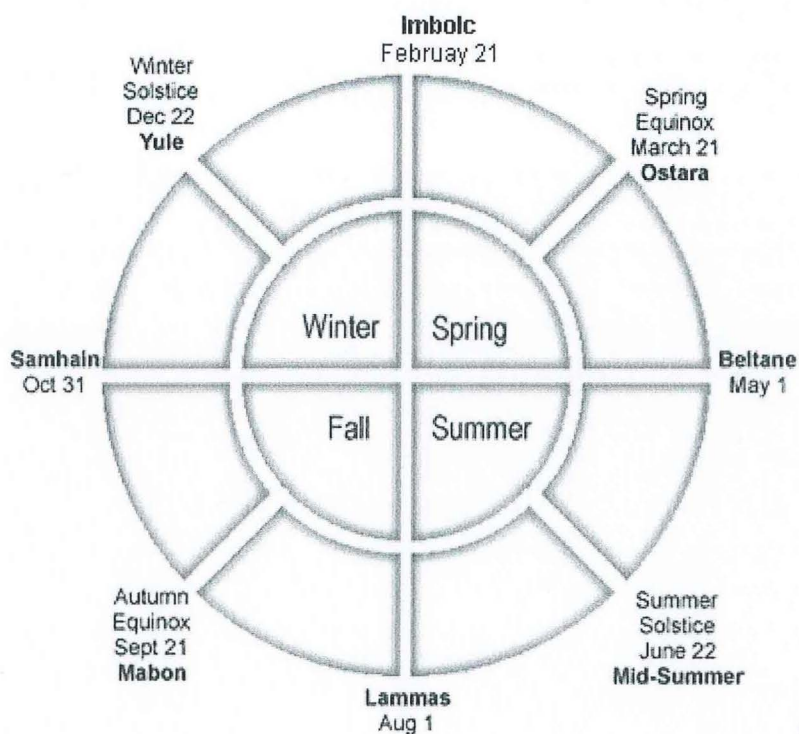
⁶⁴ Google: wicca bezem tool, 503 hits.

⁶⁵ <http://www.jealithia.nl/Wicca/Werktuigen.htm>, *De werktuigen* (27 februari 2006).

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Minerva, *Bezems en pentagrammen, handboek voor de jonge heks* (Schors: Amsterdam: 2001) 56-57.

⁶⁸ Ibidem, 36.

69

De meeste wiccans gaan er vanuit dat het jaar begint bij de aanvang van de winter met Samhain (eind oktober begin november). Tijdens Samhain worden de doden herdacht en in het bijzonder staat de dood van de god centraal. De god bevindt zich nu in de onderwereld. Op het altaar van de wiccans liggen in deze periode vaak noten, vruchten en herfstbladeren. Na Samhain volgt rond 21 december Yule, de winterzonnwende. De terugkeer van het licht en de wedergeboorte van de zon worden in deze sabbat gevierd. Het is het feest van de vruchtbaarheid en de hoop op nieuw licht. Met Imbolc, begin februari, vieren wiccans de eerste tekenen van het terugkerende leven. De godin is nu zwanger van de god, of de god wordt wedergeboren. De godin wordt vereerd in de vorm van de maagd. Het volgende feest is Ostara rond 21 maart. Dit is de voorjaarsequinox. Het is de belofte van de zomer en van het nieuwe leven dat met de volgende sabbat zal komen. Het symbool van dit feest is het ei.

Op Ostara volgt Beltain. Het licht staat op deze sabbat centraal. Sommige wiccans vieren nu de (weder)geboorte van de god, andere de bevruchting van de godin door de god. Vaak wordt er rond een meipaal gedanst. De volgende sabbat is midzomer of Litha. De krachten van de natuur zijn op haar hoogtepunt. Het is een tijd van overvloed en de god is op het hoogtepunt van zijn macht. Sommige wiccans vieren nu pas het samenkomen van de god en de godin. De zesde sabbat heet Lughnasadh. In deze tijd begint de oogst en de god begint te verzwakken. De goden worden bedankt voor de overvloed. De laatste sabbat is Mabon of de herfstequinox, rond 21 september. Het is de tijd van de tweede oogst en de tijd dat het duister het licht overwint. Het is de tijd van het donkere gezicht van de god en godin. De god sterft of is in de vorige sabbat al gestorven en reist af naar de onderwereld. Het wiel van het jaar begint nu weer van voren af aan. Tijdens de sabbats worden er ook rituelen uitgevoerd, die passen bij de tijd van het jaar en het jaarfeest.

Een aantal van de onderdelen bij het uitvoeren van een ritueel is steeds hetzelfde. Er wordt een cirkel getrokken, die als afbakening van de rituele ruimte dient. De elementen of wachttorens worden aangeroepen en men maakt gebruik van een altaar en de werktuigen die al eerder genoemd werden. Welke andere werktuigen, wierook, kleuren, kaarsen of kruiden

⁶⁹ <http://www.wyldwytych.com/weavings/images/articles/solwheel.gif>, (28 februari 2006).

men gebruikt, is afhankelijk van wat het doel van het ritueel is. Het is ook gebruikelijk om een ritueel af te sluiten met cake en wijn.

Stapsgewijs zien de meeste rituelen er als volgt uit:⁷⁰

- 1) De plek reinigen met de bezem.
- 2) De cirkel trekken. Dit gebeurt met de athame en met de klok mee (deosil).
- 3) De wachttorens of elementen aanroepen. De elementen worden opgeroepen om de cirkel te beschermen en de wiccans bij te staan tijdens het ritueel. Bij ieder element horen bepaalde kenmerken:

	Richting ⁷¹	Seizoen	Symbool	Sekse	kenmerken
<i>Aarde</i>	noord	winter	zout/pentakel	vrouwelijk	welvaart, vruchtbaarheid, wijsheid, groei
<i>Lucht</i>	oost	lente	wierook	mannelijk	intellect, studie, communicatie, vrijheid
<i>Vuur</i>	zuid	zomer	kaars	mannelijk	passie, kracht, ego, energie
<i>Water</i>	west	herfst	kelk	vrouwelijk	liefde, compassie, genezing

- 4) De god en de godin aanroepen.
- 5) Het doen van magisch werk/ uitvoeren van de geplande activiteit.
- 6) Cake en wijn zegenen.
- 7) God en de godin bedanken en wegzenden.
- 8) De wachttorens/ elementen bedanken en wegzenden.
- 9) De cirkel opheffen. Dit gebeurt tegen de klok in (widdershins).
- 10) Het nuttigen van de cake en wijn. Dit gebeurt onder andere om weer terug te keren naar de dagelijkse realiteit, om te aarden.

2.5.3 Initiaties

Het Gardneriaanse wicca kent drie initiatiegraden.⁷² Het is aan iedere coven wanneer, en of deze initiaties toegepast worden. Veel covens hanteren een minimum leeftijdsgrens van achttien jaar en raden hun aspirant-leden aan om eerst (meestal de periode van een jaar en een dag) zelf zo veel mogelijk te lezen en bestuderen. De drie initiaties van noviet tot priester(es), priester(es) tot 'elder' of nog steeds priester(es) en van priester(es) tot hoge priester(es) zijn geen vorm van rangen. Het zegt meer over het leerproces waar de wiccan zich in bevindt. Wiccans die de tweede en eventueel de derde inwijding hebben ondergaan worden vaak geschikt geacht om een eigen coven te starten. Veel covens hanteren de regel dat een man een vrouw inwijdt en andersom. Dit is om de dualiteit tussen god en godin te benadrukken. Soms is er tegenwoordig ook sprake van een nuldegraads inwijding. Het gaat hierbij dan om novieten die door middel van deze inwijding tot een coven worden toegelaten en sabbats mogen bijwonen, maar geen rituele handelingen mogen verrichten. De meeste leden van de covens willen hun 'wicca-zijn' voor de buitenwereld verborgen houden uit angst voor reacties van die buitenwereld. Dat is een van de redenen dat men niet snel tot initiatie overgaat. Een andere reden is het weren van charlatans of mensen met verkeerde bedoelingen.

In de Gardneriaanse wicca is het de gewoonte om rituelen naakt uit te voeren en dat geldt dus ook voor de initiatie. Bij aanvang van de initiatierite staat de noviet buiten de cirkel. Jan de Zutter haalt hierbij Arnold van Gennep aan. Volgens De Zutter kan de cirkel gezien

⁷⁰ Minerva, *Bezems en pentagrammen*, 67-69.

⁷¹ Ibidem, 67.

⁷² Zie bijlage VI, VII en VIII.

worden als het grensgebied, het gebied buiten de gewone wereld, waar de noviet binnenstapt in de liminale fase.⁷³ In deze fase verliezen de novieten de status die ze in het dagelijks leven hebben. Er vindt nivellering plaats, onder andere door het naakt gaan van de deelnemers aan het ritueel. De Zutter wijst er ook op dat in de meeste culturen mannen en vrouwen een aparte initiatiefase kennen. Bij wicca geldt dat niet, omdat, volgens De Zutter, men vanaf het begin van de beweging streed voor gelijke rechten voor de vrouw. In hetzelfde boek van De Zutter valt ook een beschrijving van een eerstegraads initiatie te lezen:⁷⁴

Tijdens de eerstegraads inwijding wordt de kandidaat geblinddoekt en zijn handen worden op zijn rug gebonden met een rood koord. Het koord gaat ook in een strop om de hals van de neofiet, en ook zijn enkels worden gebonden.

De initiator zegt dan:

“Gij die op de drempel staat van de Heerlijke Wereld van de mensen en het Afschrikwekkende Land van de Heren van de Buitenwereld. Hebt gij de moed om de beproeving te doorstaan?”

Ondertussen plaatst de initiator de punt van zijn of haar zwaard op het hart van de neofiet.

“Want ik zeg u het ware beter u op mijn zwaard te storten en te sterven, dan deze drempel te overschrijden met vrees in uw hart.”

Dan zegt de neofiet:

“Ik heb twee paswoorden. Volmaakte liefde en volmaakt vertrouwen.”

De initiator antwoordt:

“Wie de paswoorden kent, is dubbel welkom. Ik geef er u een derde, om u door deze afschrikwekkende poort te loodsen.”

De initiator geeft de neofiet de heksenkus op de mond.[...]

[de neofiet wordt nu de cirkel ingeduw]

De kandidaat krijgt dan een aantal [drie, zeven, negen, eenentwintig] rituele geselingen.[...]

Daarna legt de neofiet een plechtige eed van geheimhouding af. Daarna wordt hij gezalfd met olie, wijn en met een kus.[...]

Na de zalving worden de boeien en de blinddoek weggenomen en is de neofiet een geïnitieerde heks.

De tweede inwijding vindt meestal pas plaats na tenminste een jaar en een dag. Vaak bezitten wiccans die deze tweede initiatie ondergaan leiderschapskwaliteiten of zijn ze goed in het onderwijzen van anderen. Het betekent echter niet dat ze hoger in de hiërarchie staan, want die zou men binnen wicca niet kennen. Vandaar in het ritueel ook de volgende waarschuwing:⁷⁵

“Om deze sublieme graad te verkrijgen moet ge bereid zijn om wat ge geleerd hebt aan anderen door te geven. Als gij deze verantwoordelijkheid op u wilt nemen, herinner u dan de opdracht van de Godin: houdt uw hoogste ideaal zuiver, streef er altijd naar, laat niets u tegen houden of afleiden. Maar weet dat macht zonder verantwoordelijkheid een gruwel is voor mensen en goden. En bedenk hoe hoger gij uzelf plaatst, hoe dieper de afgrond voor uw voeten is. Zijt ge bereid om dit te accepteren?”

⁷³ De Zutter, *Eko Eko*, 110-111.

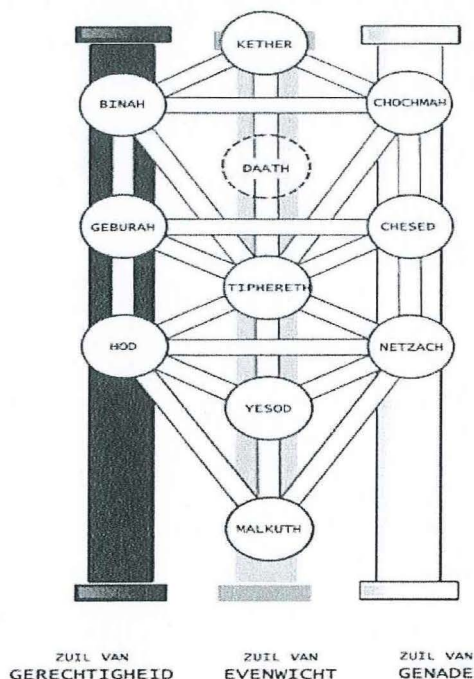
⁷⁴ Ibidem, 116.

⁷⁵ Ibidem, 120.

Verder lijkt de tweedegraads initiatie veel op die van de eerste graad, want er zijn maar een paar verschillen. De ingewijde neemt tijdens de tweede initiatie een magische naam aan. Deze naam zegt iets over de persoon in kwestie of iets over wat die persoon wil uitstralen.⁷⁶ Een tweede verschil is dat bij een tweedegraads inwijding de initiator hetzelfde lot ondergaat als de noviet. Alleen de initiator krijgt drie maal zo veel geselingen, om de drievoudige wet te symboliseren.⁷⁷ De ceremonie wordt afgesloten met de vertelling van een legende over de godin.⁷⁸

Een derdegraads heks is in principe volledig onafhankelijk. Hij of zij kan zonder toezicht een eigen coven leiden en andere heksen inwijden in alle drie de graden. De derde en laatste initiatie bevat een onderdeel dat de 'Grote Rite' wordt genoemd.⁷⁹ Deze rite symboliseert de eenheid van de god en de godin, het is een symbolische copulatie. Tijdens de derdegraads initiatie wordt deze rite dan ook symbolisch uitgevoerd. Men kan bijvoorbeeld de copulatie vervangen door het dopen van de athame in een kelk met wijn.⁸⁰ Het kan zo zijn dat de rite ook in werkelijkheid wordt uitgevoerd. Dit gebeurt dan meestal in privé, wanneer een koppel elkaar inwijdt in de derde graad.

In alle drie de inwijdingen zijn er symbolen die aangeven hoe ver degene die is ingewijd gevorderd is op het pad van wicca. Voor de eerste inwijding (in de versie van De Zutter) is het symbool van een naar beneden wijzende driehoek (∇). Waar het symbool precies voor staat is moeilijk te achterhalen. Eén bron verwees naar de drievoudige godin en naar de levensboom van de kabbala.⁸¹ In de onderste driehoek van de levensboom staat Yesod, de basis of fundering centraal.⁸² De onderste driehoek staat ook voor de ontwikkeling van spiritualiteit.⁸³

⁷⁶ De Zutter, *Eko Eko*, 121.

⁷⁷ Ibidem, 122.

⁷⁸ Zie bijlage VII.

⁷⁹ Hutton, *The triumph*, 231.

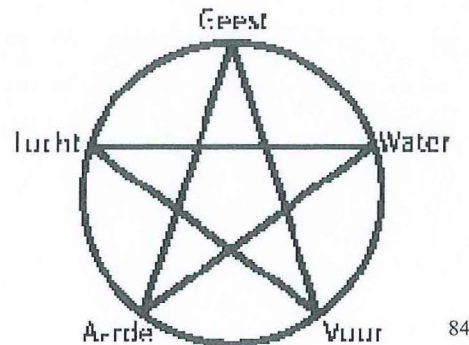
⁸⁰ http://paganwiccan.about.com/gi/dynamic/offsite.htm?zi=1/XJ&sdn=paganwiccan&zu=http%3A%2F%2Fwww.magicwicca.com%2Fwicca%2Fsymbolic_greatrite.html, *About.com, symbolic great rite* (28 februari 2006).

⁸¹ Melkor, *Heksen bestaan! Hekserij: van hobby tot levensweg* (2^e druk Strengholt: Naarden: 1999).

⁸² <http://zero-point.tripod.com/holistic/Yesod.html>, *TheHolistic Qabala* (28 februari 2006).

⁸³ <http://www.boudicca.de/qblh-nl.htm#q4>, *Een inleiding in de kabbala* (28 februari 2006).

Tijdens het tweede initiatieritueel wordt een vijfvoudige kus (voeten, knieën, schoot, borsten, lippen) gegeven, in de vorm van een omgekeerd pentagram. Dit staat symbool voor de vier elementen die in balans zijn, maar het vijfde element, de ether of geest, nog onderdrukken. Bij de derde initiatie geeft men een variatie op de vijfvoudige kus, namelijk de achtvoudige kus of te wel een gekroond pentagram. De geest overheerst nu de vier andere elementen. De geest wordt nu niet meer onderdrukt door het materiële.

2.5.4 Neerhalen van de maan

Het neerhalen van de maan is een ritueel waarin de godin afdaalt in de (hoge)priesteres. Dit ritueel wordt uitgevoerd op de esbats, bij volle maan. In de Gardneriaanse traditie is dit ritueel een samenspel tussen de (hoge)priesteres en de (hoge)priester en vindt plaats in een coven. Tegenwoordig zijn er op het internet vele rituelen van het neerhalen van de maan te vinden die bedoeld zijn voor de alleen werkende wiccan. De versie uit het BDS van Gardner is als volgt:⁸⁵

High Priestess stands in front of Altar, assumes Goddess position (arms crossed). Magus, kneeling in front of her, draws pentacle on her body with Phallus-headed Wand, invokes, "I Invoke and beseech Thee, O mighty Mother of all life and fertility. By seed and root, by stem and bud, by leaf and flower and fruit, by Life and Love, do I invoke Thee to descend into the body of thy servant and High Priestess [name]." The Moon having been drawn down, i.e., link established, Magus and other men give Fivefold Kiss:

(kissing feet) "Blessed be thy feet, that have brought thee in these ways";

(kissing knees) "Blessed be thy knees, that shall kneel at the sacred altar";

(kissing womb) "Blessed be thy womb, without which we would not be";

(kissing breasts) "Blessed be thy breasts, formed in beauty and in strength";

(kissing lips) "Blessed be thy lips, that shall speak the sacred names."

Women all bow.

If there be an initiation, then at this time the Magus and the High Priestess in Goddess position (Arms Crossed) says the Charge while the Initiate stands outside the circle.

⁸⁴ <http://www.mysticlight.nl/wicca/pentagram/index.aspx>, *Mysticlight* (28 februari 2006).

⁸⁵ <http://www.sacred-texts.com/pag/gbos/gbos01.htm>, *Drawing down the moon* (28 februari 2006).

In 'Het groot heksenboek: De kracht van de heks' wordt het ritueel anders beschreven.⁸⁶ Hier staat dat zowel de priester als de priesteres het wezen van het goddelijke in zich opnemen. Bij het ritueel houdt de vrouw de beker wijn omhoog, als symbool voor de moederschoot, volheid en voeding. De man houdt de athame, met de punt omlaag, met beide handen vast. Dan doopt hij de athame in de kelk, als symbool van eenwording. Dan trekt de man met de athame een pentagram boven de kelk met wijn, waarmee het neerhalen van de maan een feit is. De aanwezigheid van de godin wordt door alle leden van de coven eerbiedig begroet. De uitvoerders van het ritueel worden nu tot spreekbuis van het Al.

2.6 Magie

Tijdens een ritueel is het mogelijk om magisch werk te verrichten.⁸⁷ Wiccans kunnen zelf hun spreuken schrijven of een spreuk uit een boek overnemen. Het denken over magie is in wicca sterk beïnvloed door de ideeën van drie personen: Carl Jung, Aleister Crowley en Dion Fortune.

In Jung's (1875-1961) ideeën over de psyche van de mens spelen een aantal concepten een belangrijke rol. Ten eerste is er het idee van het collectieve onderbewustzijn. Net zoals alle mensen een zelfde fysieke erfenis hebben (het menselijk lichaam zoals we dat kennen) heeft de mens in Jung's theorie ook een gedeelde psychologische aanleg: het collectieve onderbewustzijn. Dit collectieve onderbewustzijn bestaat niet uit DNA, zoals het lichaam, maar uit archetypes. Het is een subjectieve wereld die alleen onderzocht kan worden aan de hand van symbolische communicatie van de menselijke psyche. Dat wil zeggen door het onderzoeken van kunst, dromen, religies en mythen.⁸⁸ Jung onderscheidde zelf vier hoofdarchetypen: het zelf, de schaduw, het anima en het animus.⁸⁹ Als een empirisch concept is het zelf de gehele reikwijdte aan psychische fenomenen in de mens. Het drukt de eenheid uit van de persoonlijkheid als geheel. Het gaat dus om bewuste en onbewuste eigenschappen van de mens.⁹⁰

De schaduw, of het schaduwaspect, is onderdeel van het onderbewuste van de mensen en vaak in tegenspraak met de bewuste gedachtengang. De schaduw zou (deels) de ware zelf van een persoon kunnen zijn die in de kindertijd onderdrukt wordt door de bewuste gedachten. Daarnaast zou de schaduw gedachten bevatten die onderdrukt zijn door het bewuste verstand. De schaduw kan gezien worden als instinctief en irrationeel, maar hoeft niet slecht te zijn. De schaduw toont zich in dromen en visioenen. Welke vorm de schaduw aan zal nemen is afhankelijk van de persoon zelf. De schaduw maakt namelijk geen onderdeel uit van het collectieve onderbewustzijn, maar ontwikkeld zich in de individuen zelf.⁹¹

Het anima en animus liggen qua functie en betekenis dicht bij elkaar. Waar de anima de onbewuste vrouwelijke kant van een man is, is de animus de onbewuste mannelijke kant van de vrouw. Het zijn de onbewuste psychologische kenmerken van mannen en vrouwen. Het anima en animus tonen zich in dromen en in interactie met de andere sekse. Ze zijn echter nog moeilijker te doorgronden dan het schaduwconcept.⁹² Deze theorie van Jung wordt soms

⁸⁶ L. Cabot, *Groot heksen boek, de kracht van de heks* (2^e druk Meulenhoff: Amsterdam: 2000).

⁸⁷ Magie: het gebruik van bovennatuurlijke krachten om gebeurtenissen te voorspellen of te beïnvloeden. <http://www.answers.com/topic/magic>, "magic." *Roget's II: The New Thesaurus, Third Edition* (Houghton Mifflin Company: 1995), *Answers.com* (12 juli 2006).

⁸⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Carl_Jung, *Carl Jung* (24 april 2006).

⁸⁹ W.J. Hanegraaff (editor), *Dictionary of gnosis and western esotericism* (Brill Academic Publishers: Leiden: 2005) 649.

⁹⁰ *Ibidem*, 649.

⁹¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Shadow_%28psychology%29, *Shadow (psychology)*(24 april 2006).

⁹² http://en.wikipedia.org/wiki/Anima_%28Jung%29, *Anima (jung)* (24 april 2006).

door wiccans aangehaald om hun eigen ideeën over de rollen van mannen en vrouwen op wetenschappelijke grond te verdedigen.⁹³

De tweede grote invloed op het magisch werk van wiccans en het denken daarover komt van Aleister Crowley (1875-1947). Hij is een intrigerend figuur, die op een bepaald moment in zijn leven zelfs 'The Wickedest Man In the World' genoemd werd.⁹⁴ Crowley, die zwaar aan de drugs verslaafd was, bedacht zijn eigen religieuze of mystieke systeem: Thelema (to will). Het Thelema systeem van Crowley begint met het 'Book of law'. Het boek bestaat uit drie hoofdstukken en 'The Comment'. Soms wordt het laatste onderdeel echter als een aparte tekst beschouwd. Het geeft echter wel in de kern de ideeën van Aleister Crowley weer:

Do what thou wilt shall be the whole of the Law.

The study of this Book is forbidden. It is wise to destroy this copy after the first reading.

Whoever disregards this does so at his own risk and peril. These are most dire.

Those who discuss the contents of this Book are to be shunned by all, as centres of pestilence.

All questions of the Law are to be decided only by appeal to my writings, each for himself.

There is no law beyond Do what thou wilt.

Love is the law, love under will.⁹⁵

De wil is erg belangrijk voor het systeem dat Crowley bedacht heeft. Het is enigszins te vergelijken met de wil van Nietzsche. Het gaat niet om de dagelijkse wil van een persoon, maar het levensdoel van de persoon in kwestie. De wil wordt in dit verband door Crowley ook vaak aangeduid met de ware wil. Het proces van de ware wil ontdekken is 'het grote werk', de basis hiervan is liefde of eenheid met het Al. Het 'grote werk' kan gedaan worden met de hulp van magie.⁹⁶ Crowley hanteerde voor zijn magie de volgende definitie: 'What is a Magickal Operation? It may be defined as any event in nature which is brought to pass by Will. We must not exclude potato-growing or banking from our definition. Let us take a very simple example of a Magickal Act: that of a man blowing his nose'.⁹⁷ Het kunnen dus zowel dagelijkse zaken zijn als ook rituele magie, als het maar in overeenstemming is met de ware wil. Een van de bekendste of beruchtste magische technieken die Crowley hanteerde was sexmagie. Sexmagie is het gebruiken van de seksuele daad, seksuele energieën, passie of de staat van opwinding als een focus voor de wil of magische wil om effecten in de niet-seksuele wereld te bereiken.

De derde invloed op magie binnen wicca komt van Dion Fortune (1890-1946). Haar grootste bijdrage aan magie komt van haar ideeën over de dynamische natuur van polariteit. Zij was de eerste die Jungiaanse psychologie in magische ideeën verwerkte en vrouwen expliciet ook magische macht gaf. Fortune, die onder andere met de kabbala werkte, dacht dat de sefirot Binah, alhoewel verbonden met vorm en restrictie, niet hoefde te betekenen dat het vrouwelijke slechts passief was. Fortune dacht in polariteiten: als de ene pool passief is, is de

⁹³ V. Crowley, *Hekserij, een moderne benadering van een oeroud fenomeen* (Kosmos: Utrecht: 1990).

⁹⁴ Jones, "Aleister Crowley", *Encyclopedia*, 2071.

⁹⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/The_Book_of_the_Law, *The book of law* (25 april 2006).

⁹⁶ Crowley gebruikt hiervoor de term magick ipv magic, om het verschil met illusionisten en goochelaars aan te geven. Bij een gebrek aan een goede Nederlandse vertaling van magick, zal ik gewoon de term magie hanteren.

⁹⁷ <http://en.wikipedia.org/wiki/Magick>, *Magick* (25 april 2006).

andere pool dynamisch. Het vrouwelijke is dus passief in deze wereld, maar actief in de andere, innerlijke, wereld.⁹⁸

⁹⁸ S. Greenwood, *Magic witchcraft and the otherworld, an anthropology* (Berg: Oxford: 2000) 159.

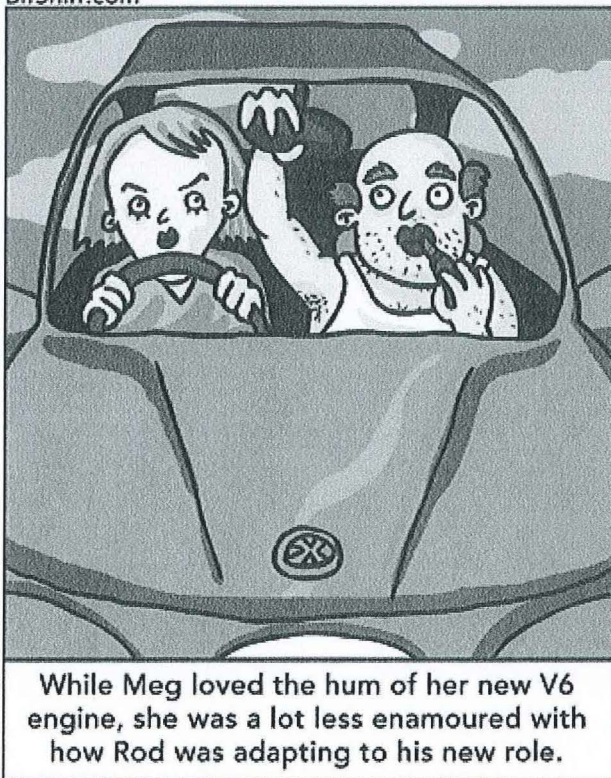
3. Gender

In dit hoofdstuk, dat uit een drietal paragrafen bestaat, zal uit de doeken worden gedaan wat de term gender inhoudt en wat de belangrijkste termen zijn die bij dit concept horen, zoals genderstereotypen en sekse. Daarna zal ingegaan worden op hoe genderrollen ontstaan en welke theorieën daar over zijn. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk zullen de problemen rond gender en genderdenken aan de orde komen.

3.1 Wat is gender?

“Een vrouw wil om een andere reden seks dan een man. Een vrouw begint een nieuwe relatie omdat ze romantiek en liefde wil. Seks is daarvan een gevolg”.⁹⁹ Iedereen kent wel uitspraken zoals deze. Vaak moet men wat lachen om zo’n kreet, vooral als er vele van dit soort statements in een boekje gepubliceerd worden onder de pretentie dat mannen en vrouwen elkaar, door het lezen van dit soort uitspraken, beter zullen leren begrijpen. Of misschien moeten we grinniken om de herkenbaarheid van dit soort spreuken. Mannen en vrouwen zijn nu eenmaal anders. Ze praten anders, denken anders, hebben behoefte aan andere dingen, hebben andere dromen.

BifSniff.com

Enkele voorbeelden van stereotypen over mannen en vrouwen:¹⁰⁰

- Vrouwen zijn zwak, passief, afhankelijk en angstig, terwijl mannen juist sterk agressief, onafhankelijk en angstloos zijn.

⁹⁹ A. Pease en B. Pease, *Waarom mannen maar een ding tegelijk kunnen en vrouwen aan een stuk door praten* (8ste druk: Het Spectrum: Utrecht: 2004) 100.

¹⁰⁰ J. Lipman-Blumen, *Gender roles and power* (Prentice-Hall international, inc.: Londen: 1984) 75-92.

- Vrouwen zijn intuïtief, holistisch en contextueel. Mannen zijn analytisch, denken abstract, zijn onafhankelijker en dus slimmer dan vrouwen.
- Vrouwen zijn altruïstischer, verzorgender en dus meer moreel dan mannen.
- De seksualiteit van vrouwen is onvermoeibaar, oncontroleerbaar en zelfs gevaarlijk voor mannen. De mannelijke seksualiteit is meer begrensd, kwetsbaarder en heeft behoefte aan meer stimulatie voor opwinding en meer bescherming tegen verwonding nodig.
- Vrouwen zijn besmet en besmettelijk. Ze kunnen mannen hun mannelijkheid doen verliezen. Het lichaam van de vrouw is onrein en deze onreinheid kunnen ze op mannen overbrengen.
- Schoonheid en seksualiteit zijn de meest waardevolle kenmerken van de vrouw. Ze kan hiermee mannen verleiden en een goede positie in de samenleving veiligstellen. Vrouwen moeten echter ook beschermd worden, want hun schoonheid is kwetsbaar. Kennis en ruwe spelletjes doen die schoonheid snel vervagen.
- Vrouwen praten te veel. Praten is echter een belangrijke leiderschapskwaliteit. Door een negatief oordeel te hangen aan het praten van vrouwen, beperken ze zich in het spreken en maken vrouwen minder kans op leiderschapsposities.
- Vrouwen zijn manipulatief, mannen zijn recht door zee. Doordat vrouwen niet veel mogen praten en zich niet gewoon zoals mannen mogen uiten wat ze willen (en daarmee een leidersrol verwerven), moeten vrouwen hun toevlucht nemen tot andere middelen.
- Mannen hebben het beste met vrouwen voor. Vrouwen kunnen mannen vertrouwen om hun geluk en gezondheid te beschermen. (Daarnaast hebben mannen daar de beste papieren voor)

De voorbeelden die hierboven beschreven staan zijn volgens sommige auteurs geen natuurlijk aangeboren eigenschappen van mannen en vrouwen.¹⁰¹ Het zijn genderstereotypen. Een term die uit twee delen bestaat. Het tweede deel, stereotiep, is de meeste mensen bekend: het is een georganiseerde set overtuigingen over eigenschappen die leden van een bepaalde groep zouden hebben. Het eerste deel is gender. Gender is het culturele verschil tussen mannen en vrouwen, gebaseerd op het biologische onderscheid van mannelijk en vrouwelijk¹⁰² (ook wel de genderrol genaamd). Gender is dus een sociaal gegeven en niet een biologisch gegeven. Het biologische gegeven is de sekse, het feit of men geboren is met mannelijke of vrouwelijke geslachtsorganen.

Genderrollen verschillen per cultuur, maar veranderen ook in de loop van de tijd. Ze zouden de basis vormen van machtsverhoudingen tussen mensen. Dit is op zich geen probleem. Een probleem ontstaat pas als de genderrollen ongelijk gewaardeerd worden. Het systeem van genderrollen zou in stand worden gehouden om het machtsstelsel te bewaren.¹⁰³ Zo lang de huidige genderrollen bestaan zullen de machtsverhoudingen dus niet veranderen.¹⁰⁴ Geen van de groepen in het spel van machtsverhoudingen zal vrijwillig de macht afstaan. Zowel de machthebbers (zij die de grondstoffen of bronnen beheersen) als de machtelozen nemen de sociale cultuur als vanzelfsprekend aan. Vaak voelen de machthebbers zich wel verantwoordelijk voor de machtelozen. De machtelozen kunnen hun positie pas veranderen als ze de situatie waarin ze zitten erkennen en zelf de verandering opzoeken. Een

¹⁰¹ Deze mening wordt onder andere gedeeld door: J. Lipman-Blumen, *Gender roles*, 75, P. Eckhart en S. McConnell-Ginet, *Language and gender* (Cambridge University Press: Cambridge: 2003) 10, R. Wodak (editor), *Gender and discourse* (Sage Publications: Londen: 1997) 4 en R.W. Connel, *Gender, short introductions* (Polity Press: Cambridge: 2002) 9.

¹⁰² Connel, *Gender*, 8.

¹⁰³ Lipman-Blumen, *Gender roles*, 5.

¹⁰⁴ *Ibidem*, 5.

van de problemen hierbij is het idee van 'cultural lag': mensen blijven gebruik maken van verouderde gedragspatronen. Jongeren rebelleren hier wel tegen, maar vallen uiteindelijk toch vaak weer netjes in de pas. Er is een nieuwe ideologie nodig die als bindmiddel kan dienen om de strijd met bestaande ideeën en stereotypen aan te gaan.¹⁰⁵

3.2 Hoe genderrollen ontstaan

Er zijn verschillende theorieën over hoe genderrollen ontstaan. Vaak heerst er tussen die theorieën een strijd over 'nature' (is gender een biologisch gegeven) en 'nurture' (is gender iets wat we in onze opvoeding mee krijgen). Een van die theorieën gaat, hoe kan het ook anders, terug op de ideeën van Freud: de psychoanalytische benadering. Volgens Freud worden mensen als puur biologische wezens geboren. Ze worden gemotiveerd door intense erotische en agressieve verlangens. Rond hun vijfde levensjaar begint het fallische stadium. In deze periode wordt de seksuele identiteit gevormd.¹⁰⁶ Kinderen ontdekken nu dat ze een penis of een vagina hebben. Dit leidt tot fantasieën over de geslachtsdelen van de ouders. Kinderen gaan zich nu identificeren met de ouder van hetzelfde geslacht. Het kind gaat het gedrag van die ouder imiteren en zo zou volgens deze theorie de genderrol ontstaan.¹⁰⁷

Een tweede theorie is de sociaal lerentheorie. Deze theorie stelt dat kinderen hun genderrol leren door gedifferentieerde bekrachtiging en door imitatie van volwassenen van hetzelfde geslacht. Ouders behandelen hun zonen anders dan hun dochters. Door complimenten en straffen leren kinderen welk gedrag goed en welk gedrag niet goed voor ze is. Imitatie vindt plaats als kinderen een volwassene zien waarvan zij vinden dat hij of zij sekse passend gedrag toont.¹⁰⁸ Het kind is dus zelf ook actief in het vormen van een genderrol.

De laatste theorie die ik hier wil bespreken is de cognitieve ontwikkelingstheorie. Aanhangers van deze theorie stellen dat kinderen actief bezig zijn met hun eigen ontwikkeling. Afhankelijk van hun leeftijd en begripsvermogen zal hun visie op de wereld ook veranderen. Zo zouden kinderen als ze twee jaar zijn zichzelf als man of vrouw kunnen identificeren. Dit begrip is echter puur op uiterlijk gebaseerd. Iemand is een vrouw omdat ze lang haar heeft en een rok draagt. Pas als kinderen drie of vier zijn begrijpen ze dat het zijn van een man of een vrouw niet veranderd. Sekse is stabiel over het verloop van tijd. Als kinderen de leeftijd van vijf jaar bereiken, begrijpen ze vaak ook dat sekse niet alleen in de loop van de tijd hetzelfde blijft, ook in verschillende situaties blijft de sekse hetzelfde. Zo gauw kinderen dit principe door hebben gaan ze zich ook steeds meer in hun genderrol schikken.¹⁰⁹

Er is dus geen eenduidig antwoord op de vraag hoe genderrollen ontstaan in kinderen. Een ding is wel duidelijk. Kinderen spelen zelf een actieve rol in het vormen van een beeld van wat mannelijk en wat vrouwelijk is. Vanaf het moment dat kinderen zichzelf zien als sociale wezens, beginnen ze zich te richten op het opgroeien. Dit opgroeien zien ze misschien niet zozeer als gender-passend, maar als volwassen gedrag. Opgroeien is voor jongens anders dan voor meisjes. De evaluatie van de groeiresultaten zijn doorspekt van gender. Kinderen worden namelijk niet gewoon groot en ze gedragen zich niet gewoon netjes, ze groeien op tot grote jongens en grote meisjes en gedragen zich als goede jongens en goede meisjes. Het

¹⁰⁵ Lipman-Blumen, *Gender roles*, 7-11.

¹⁰⁶ S. Golombok en R. Fivush, *Gender development* (Cambridge University Press: Cambridge: 1995) 56.

¹⁰⁷ S. Garrett, *Gender* (Tavistock Publications Ltd: Londen: 1987) 25-26.

¹⁰⁸ Golombok en Fivush, *Gender development*, 88.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 91-92.

aanpassen aan wat als passend voor de gender van een kind wordt gezien, zou kunnen voortkomen uit de wens van het kind om deel te nemen aan de sociale wereld.¹¹⁰

3.3 Problemen en antwoorden

Genderdenken is een stap op de weg van het begrijpen van de verhoudingen tussen mannen en vrouwen. Voor het genderdenken was er het seksedenken. Dit bleek echter niet toereikend om de verhoudingen tussen mannen en vrouwen voldoende in kaart te brengen. Naast de biologische aspecten van het man of vrouwzijn, kwam er nu aandacht voor de culturele aspecten hier van. Ook deze manier van denken, het genderdenken, heeft zo zijn gebreken. Een van die problemen is dat gender de wereld in twee uitersten verdeeld. Iets is mannelijk of vrouwelijk, de realiteit is echter weerbarstiger en niet in twee nette categorieën te vangen. Alle mensen maken gebruik van zowel 'mannelijke' als 'vrouwelijke' eigenschappen ('genderblending'). Omdat het genderconcept gebaseerd is op verschillen is het niet bruikbaar als er geen verschillen zijn. Men kan dus niet naar de gender van homoseksuelen onderling kijken. Een ander probleem is dat de verschillen tussen mannen onderling en vrouwen onderling te weinig aandacht krijgen. Dat terwijl er grote verschillen aan te wijzen zijn. Een verder probleem met het genderdenken is dat het niet kijkt naar processen die buiten of boven het individu spelen. Ook kunnen we onze genderrol alleen maar kiezen binnen de grenzen van onze biologische staat. Het belangrijkste defect van het genderdenken is misschien toch wel dat het niet verklaart waarom het mannelijke als belangrijker dan het vrouwelijke wordt beschouwd.¹¹¹

In de loop van de tijd zijn er ook nieuwere theorieën en denkwijzen ontstaan. Zo ontstond na het genderdenken het kruispuntdenken. Hierbij werd naast gender ook gekeken naar ras en klasse. Termen als lokaal, specifiek en context raakten in zwang. Relaties werden belangrijk. De vraag die nu rijst is: wat hebben al die theorieën met hun gebreken en jaren van onderzoek nu eigenlijk opgeleverd? Zijn er nu alleen culturele verschillen tussen mannen en vrouwen, of zijn verschillen ook psychologisch of biologisch te verklaren? Eén antwoord op deze vragen is dat de verschillende eigenschappen die we aan mannen en vrouwen toeschrijven culturele mythes zijn. Psychologisch zouden mannen en vrouwen nauwelijks van elkaar verschillen.¹¹²

Er zijn verschillende redenen waarom de hierboven genoemde bevindingen niet door iedereen worden aangenomen. Ten eerste wordt er door sommige onderzoekers gesteld dat de psychologische testen die in de onderzoeken gebruikt worden te oppervlakkig zijn om onderliggende patronen te kunnen onderscheiden. Tegenargument hiervoor is dat we verder niks weten over deze diepliggende verschillen. Zijn ze er wel en hoe belangrijk zijn ze als ze nauwelijks aan het licht te brengen zijn? Ten tweede zijn de resultaten van 'geen verschil tussen mannen en vrouwen' niet uniform. Soms werden er wel verschillen gevonden. Ten derde was een van de bekendste onderzoeken die wees op 'geen verschil', van Maccoby en Jacklin,¹¹³ gebaseerd op slecht gedefinieerde samples. Er was hier dus sprake van methodologische zwakte.

De komst van de meta-analyse, die ervoor zorgde dat verschillende onderzoeken met elkaar vergeleken konden worden, toonde uiteindelijk aan dat er tussen mannen en vrouwen op psychologisch gebied nauwelijks tot geen verschillen waren. De verschillen die gevonden werden waren eerder specifiek dan algemeen van aard. Zo is het verbaal vermogen van

¹¹⁰ Eckhart en McConnell-Ginet, *Language*, 19-20.

¹¹¹ Connel, *Gender*, 8 en 33-36.

¹¹² Ibidem, 41-42.

¹¹³ E. Maccoby en C. Jacklin, *The psychology of sex differences* (Stanford University Press: Stanford: 1975).

jongens en meisjes gelijk, maar komt bij jongens vaker een specifiek taalprobleem voor.¹¹⁴ Dit neemt echter niet weg dat de strijd om te verklaren waar gender vandaan komt nog niet gestreden is. De ene wetenschapper kiest voor 'nature' en de ander voor 'nurture' om genderverschillen te verklaren. Het is dan ook een zeer complexe materie, vooral als de invloed van hormonen en hersenen erbij betrokken worden. In deze scriptie zal dan ook alleen worden gekeken naar de manier waarop mannen en vrouwen beschreven en beoordeeld worden vanuit gender. In de volgende hoofdstukken zal ik aan de hand van dit idee wicca analyseren.

¹¹⁴ Connel, *Gender*, 40-43.

4. Binnen de cirkel en buiten de cirkel

Nu duidelijk is wat het geloof van wiccans inhoudt en wat er met gender bedoeld wordt, is het tijd om aan de hand hiervan wicca nader te analyseren. Het eerste onderdeel dat hier onder de loep genomen zal worden is het ritueel. Rituelen spelen een centrale rol in wicca. Zo is er een ritueel nodig om wiccan te worden en ook het in contact treden met de godin gebeurt in een ritueel. Maar wat is de definitie van ritueel en welke soorten zijn er? Welke ideeën heeft antropoloog Clifford Geertz over rituelen en wat zegt dat over het beeld van vrouwen in wicca? Daarna zal er gekeken worden naar wie wat in een ritueel doet en hoe dat zich verhoudt tot magie om zo meer te weten te komen over het beeld van vrouwen in wicca.

In paragraaf 4.2 zal ingegaan worden op wicca in het dagelijks leven. Hoe gaan wiccans om met de regels en ideeën van hun geloof in het leven van alledag? In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk zullen de bevindingen van de twee voorgaande paragrafen teruggekoppeld worden naar de onderzoeksvraag. Daarnaast zullen er enkele conclusies getrokken worden.

4.1 Binnen de cirkel: ritueel

In deze paragraaf wil ik dieper ingaan op de rollen en taken die wiccans binnen de covenbijeenkomst uitvoeren. Eerst zal er echter ingegaan worden op wat een ritueel nu eigenlijk is. Er bestaan verschillende soorten rituelen die in te delen zijn in een zestal categorieën, namelijk:¹¹⁵

- Overgangsriten. Deze rituelen definiëren en ordenen de bioculturele levenscyclus. Ze markeren cultureel de overgang van een persoon van de ene sociale fase naar de andere.
- Kalendrische rituelen. Deze rituelen geven een sociale betekenis aan het verlopen van de tijd en scheppen een steeds terugkerende cirkel.
- Uitwisselings- en gemeenschapsrituelen. In deze rituelen worden offers aan God of goden gebracht om daarvoor iets terug te krijgen. Dit kan concreet of abstract zijn.
- Onheilsrituelen. Deze rituelen zijn bedoeld om onheil en invloeden door kwade geesten van mensen af te wenden.
- Rituelen van vasten en feesten. In deze rituelen worden religieusculturele sentimenten tot uitdrukking gebracht. Het zijn de expressies van de verbondenheid met bepaalde religieuze basiswaarden.
- Politieke rituelen. Deze rituelen constitueren en tonen de macht en het belang van politieke instituties als de staat, maar ook van subgroepen.

Binnen wicca zien we voornamelijk overgangsriten (inwijding, handfasten), kalendrische rituelen (de jaarfeesten en de esbats) en uitwisselingsrituelen (magische rituelen). Deze laatste groep rituelen zou misschien ook ondergebracht kunnen worden bij de onheilsrituelen, afhankelijk van het precieze doel van de rite. Rituelen hebben ook een aantal algemene kenmerken. Het is afhankelijk van hoe breed of smal men ritueel definieert, of men iets tot ritueel rekent. Rituoloog Ronald Grimes onderscheidt een drietal definities: 1) Breed, een cultureel gedefinieerde set gedragingen. 2) Smal, traditioneel voorgeschreven communicatie met het heilige. 3) Kenmerken, een cultureel geconstrueerd systeem van symbolische communicatie. Het ritueel bestaat uit een patroon van geordende reeksen woorden of handelingen, vaak uitgedrukt via verschillende media. Karakteristieken hiervan zijn: formaliteit, stereotypering,

¹¹⁵ T. Quartier, *Inleiding rituologie, deel I* (Instituut der Religiestudies, KUN: Nijmegen: 2003) 13. Naar aanleiding van C. Bell, *Ritual perspectives and dimensions* (Oxford University Press: Oxford: 1997).

condensatie en herhaling.¹¹⁶ In deze scriptie zal een brede definitie van ritueel gebruikt worden, omdat wicca een jonge religie is, met een grote mate van vrijheid. Het is een traditie die nog volop in groei is en veel rituelen ter plekke verzonnen worden.

Er bestaat een groot aantal theorieën over wat rituelen nu werkelijk voor mensen betekenen, wat ze vertellen over een groep. Rituelen kunnen vanuit een functionalistische, fenomenologische, structuralistische of symbolisch antropologische invalshoek onderzocht worden. Uit de laatste stroming komen de theorieën van Clifford Geertz. Hij beschreef religie als een cultureel systeem, dat wil zeggen, een systeem van symbolen dat menselijke gevoelens en motivaties beïnvloedt door het formuleren van coherente beelden van de algemene orde van het bestaan. De symbolen van een religieuze overtuiging en de symbolische activiteiten van religieus ritueel bestaan uit een systeem van waarden die zowel dienen als een model van de zaken zoals ze zijn, als een model voor hoe zaken zouden moeten zijn. Met deze definitie probeerde Geertz te beschrijven hoe symbolen en rituele activiteiten geïdealiseerde beelden projecteren die enerzijds de werkelijke sociale situatie weerspiegelen en anderzijds als voorbeeld dienen voor verandering van die sociale werkelijkheid.¹¹⁷ Een ritueel is dus niet slechts een reflectie van de werkelijkheid, maar het staat er ook niet geheel los van.

Having ritually "lept" (the image is perhaps a bit too athletic for the actual facts—"slipped" might be more accurate) into the framework of meaning which religious conceptions define, and the ritual ended, returned again to the common-sense world, a man is—unless, as sometimes happens, the experience fails to register—changed. And as he is changed, so also is the common-sense world, for it is now seen as but the partial form of a wider reality which corrects and completes it [common-sense world].¹¹⁸

Wat betekent het als we deze theorie toepassen op wicca rituelen? Als eerste kijken we naar de eerstegraads initiatie. Dit is een overgangsrite en de persoon die de inwijding ondergaat 'transformeert' door deze rite van een gewoon persoon in een heks. Deze transformatie is de kern van het ritueel, het centrale punt. Door het ritueel komt de religieuze werkelijkheid, namelijk het aanhangen van wicca, weer overeen met de werkelijkheid van alle dag, het leven als heks. Het zijn van een heks levert nieuwe modellen van de realiteit op, die op hun beurt weer modellen oproepen van hoe de wereld zou moeten zijn. Dit zien we terug in het ritueel van het neerhalen van de maan. Dit ritueel drukt de goddelijke natuur van de mens uit en de macht die de mens heeft. De mens kan een godin in zich oproepen en met de godin werken. De wereld is maakbaar en de mens heeft de gereedschappen om de realiteit te vormen. Dit geloof dragen moderne heksen in hun ritueel uit en zien ze na hun ritueel terug in de wereld van alle dag. Het is aan de eigen keuze van de mens wat ze met deze macht doen. Wiccans dienen zich hierbij natuurlijk te herinneren aan de drievoudige wet. Polariteit en balans tussen de elementen is in wicca erg van belang. Ook de gelijkheid van mannen en vrouwen is een centraal begrip. Vrijheid van het individu en het goddelijke in alles en iedereen zien zijn niet weg te denken uit wicca. Als we deze ideeën terug koppelen naar gender heeft dit belangrijke gevolgen. Het goddelijke bestaat uit twee polen, een mannelijke en een vrouwelijke en ieder van die polen heeft een eigen rol en eigen eigenschappen. Daar het goddelijke ook in de mens zit en magie volgens wiccans het beste zou werken tussen man en vrouw, lijkt het erop dat in

¹¹⁶ Quartier, *Inleiding*, 8. Naar aanleiding van R. Grimes, *Ritual*. In: Guide to the study of religion, edited by W. Braun & R. T. McCutcheon, Londen/New York 2000.

¹¹⁷ Bell, *Ritual*, 66.

¹¹⁸ <http://resources.theology.ox.ac.uk/library/data/pdf/THD0111.pdf>, Geertz, Clifford, Religion as a cultural system. In: The interpretation of cultures: selected essays, Geertz, Clifford, pp.87-125. Fontana Press, 1993 (25 mei 2006).

het ritueel genderstereotypen eerder bevestigd dan doorbroken worden. Vrouwen hebben wel macht, ze kunnen een godin in zich laten neerdalen, maar niet de god. Dat is voor de man weggelegd. Het idee van polariteit zorgt ervoor dat mannen en vrouwen hun eigen taak hebben die zou passen bij de veronderstelde eigenschappen van hun sekse en dus niet uitgaat van hun individuele mogelijkheden.

4.1.2 Binnen de cirkel: magie

Het was de bedoeling om na de paragraaf over ritueel nu dieper in te gaan op de rolverdeling en taken van mannen en vrouwen tijdens het ritueel. Het onderzoeken naar wie wat in de coven doet was niet eenvoudig. Bronnen spraken elkaar tegen of gaven alleen de structuur van rituelen weer en niet de taakverdeling. Zo valt er in Sythove's boek 'Moderne hekserij' te lezen dat de hogepriester de cirkel trekt, maar niet waarom juist hij dit doet.¹¹⁹ In 'Hekserij' van Vivianne Crowley staat echter te lezen dat het juist de vrouw is die de cirkel trekt.¹²⁰ Zij geeft hier wel een verklaring voor. Volgens Crowley zijn er twee redenen waarom juist de vrouw de cirkel trekt. Ten eerste is dat omdat het voor vrouwen makkelijker is om etherische energie op te wekken. Ze heeft namelijk instinctief meer contact met deze energie dan de man. De tweede reden stamt uit een van de belangrijkste wicca mythen waarin staat dat de god uit liefde voor de godin knielde en zijn zwaard en kroon aan haar voeten legde.¹²¹ Dit zou een symbolisch gebaar zijn waarmee de god aantoont dat hij, ondanks zijn lichamelijke kracht waarmee hij de godin kan overwinnen, ervoor koos dit niet te doen en zich openstelde voor haar spirituele kracht.¹²² In Crowley's versie van het beginnen van een ritueel is het ook de vrouw die het water en de aarde zuivert om de cirkel mee te consacreran. Beide elementen zijn vrouwelijk. De mannelijke elementen vuur en lucht worden door de hogepriesters verzorgd. Na deze handelingen kan er begonnen worden met het magische werk. Er zijn, zoals in paragraaf 2.6 al aan de orde kwam, drie zaken van invloed op de manier waarop men met het magisch werk omgaat in wicca. Dit zijn Jung's ideeën over archetypes en het animus en anima, de magische theorieën van Aleister Crowley en de magische theorieën van Dion Fortune.

Vivianne Crowley, die veel gebruikt maakt van de ideeën van Jung, zegt met betrekking tot archetypen en magie: 'Vereenzelviging met een archetype van een speciale god- of godinnenvorm is een van de doelstellingen van religieuze en magische rituelen.'¹²³ Het uiteindelijke doel van de vereniging met de archetypen is individuatie. Hiermee bedoelde Jung het voorgoed beëindigen van onze innerlijke gespletenheid en eenwording met het zelf.¹²⁴ Het ons bewust zijn van archetypen was volgens Jung ook nog om een andere reden belangrijk. Op momenten dat we in contact komen met archetypen zouden we ons bewust worden van synchroniciteit of zinvolle coincidenties. Vaak gebeurt dit in dromen. Passieve bovennatuurlijke krachten zorgen ervoor dat zaken die in de macrokosmos gebeuren weerspiegeld worden in de microkosmos. Dit is bijvoorbeeld de manier waarop tarot en andere manieren van divinatie gebaseerd zijn. De gebeurtenissen van de macrokosmos worden weerspiegeld in de symboliek van de kaarten.¹²⁵

De ideeën van Jung zijn dus gebaseerd op een polariteit op zoek naar een balans in het zelf. Mannen en vrouwen hebben ieder hun eigenschappen en onbewust ook de

¹¹⁹ Sythove, *Moderne hekserij*, 68.

¹²⁰ V. Crowley, *Hekserij, een moderne benadering van een oeroud fenomeen* (Kosmos: Utrecht: 1990) 93.

¹²¹ De mythe maakt onderdeel uit van de 2^e graads initiatierite en is te lezen in bijlage VII.

¹²² Crowley, *Hekserij*, 93.

¹²³ Ibidem, 146.

¹²⁴ Ibidem, 147.

¹²⁵ Ibidem, 126.

eigenschappen van de andere sekse. Bij de theorieën van Crowley ligt de nadruk op mannen en vrouwen net anders. Volgens Susan Greenwood, een antropologe die onderzoek deed naar magie en hekserij, is Crowley's magie systeem gebaseerd op een mannelijk model. Het centrum van de wil zou in de mannelijke priester liggen. Crowley gebruikte vrouwen dus als zijn seksuele partners (scarlet women) en schreef ze wel wat macht toe. Zo zou elementaire kosmische kracht bij de vrouw liggen, maar hij ging uit van de man.¹²⁶ Bij Dion Fortune zien we grotendeels de ideeën van Jung weer terug, zij het met wat andere accenten. Ook Fortune ging uit van een polariteit tussen mannen en vrouwen. Zij dacht echter dat het mannelijke aspect in deze wereld actief was en het vrouwelijke passief, terwijl dat in de andere wereld net andersom lag.

Magie in wicca wordt bedreven vanuit deze invloeden. Er is sprake van een sterke polariteit tussen de seksen. Deze achtergrondideeën geven deels invulling aan hoe men rituelen dient uit te voeren en hoe men tegen magie aankijkt. Echter is wicca ook een zeer creatieve stroming en is de invulling van rituelen en magie sterk afhankelijk van de uitvoerende individuen. Het is duidelijk dat het heersende genderconcept van afgelopen eeuw (mannen zijn de machthebbers, de actieve kracht, terwijl vrouwen meer intuïtief en passief zijn) via de verschillende theorieën over magie een sterke invloed heeft op het denken van wiccans.

4.2 Buiten de cirkel: wicca in het dagelijks leven

De vrouw heeft in wicca een belangrijke positie. In haar coven is ze invloedrijk. Het is een plaatst waarin ze los kan komen van de patriarchale samenleving en haar stem ook gehoord wordt, zij het binnen de grenzen van haar toegeschreven rol. Maar hoe zit dat buiten de cirkel? Hoe gaan wiccans om met de wereld van alledag? Hoe verenigen ze hun ideeën vanuit wicca met het dagelijks leven? Een belangrijk concept hierbij is de eed van geheimhouding die wiccans zweren bij hun inwijding tot wiccan. Ze beloven hier plechtig om alles wat er in de coven gebeurt geheim te houden. In Gardneriaanse wicca is de eed een onderdeel van de eerstegraads initiatie:

"Then say after me: I, (name), in the presence of the mighty ones of the outer spaces, do of my own free will most solemnly swear that I will ever keep secret and never reveal the secrets of the Art, except it be to a proper person, properly prepared, within such a circle as I am in now, and that I will never deny the Secrets to such a person if they be vouched for by a brother or Sister of the Art. All this I swear by my hopes of a future life, and may my weapons turn against me if I break this my solemn oath."¹²⁷

Tanya Luhrmann, antropologe en auteur van wat als een van de basisboeken over wicca beschouwd mag worden, beschrijft in dat veelgeprezen werk 'Persuasions of the witch's craft' verschillende redenen waarom geheimhouding zo'n belangrijke rol speelt in wicca. Zo zegt ze dat geheimhouding ervoor zorgt dat de magiegebruiker meer toegelegd is op zijn of haar magische ideeën. Het zou een gevoel van controle geven over een niet te controleren wereld. Daarnaast zou er onder de beoefenaars van magie het idee heersen dat spreken over magie de kracht daarvan teniet zou doen. Magiegebruikers leven dus in twee werelden. Dit beschermd hen van kritiek van zowel de buitenwereld als de kritiek van andere magiegebruikers. Zo lopen de ideeën van magiebeoefenaars nooit het gevaar onderuitgehaald te worden. Ook zou het voorkomen van schaamte onder vooral nieuwe leden van een

¹²⁶ Greenwood, *Magic*, 171-72.

¹²⁷ Zie bijlage VI.

magische groep, zoals een coven, een belangrijke rol spelen bij de geheimhouding. Luhrmann schrijft daarover:

'You might feel pretty foolish invoking Hecate in your living room.[...] If there is no-one there to ridicule you because no-one knows of your activities, and indeed if you have secret co-religionists who positively support your action and seem also to believe, then your believe will have a chance to grow. Embarrassment is a social disease. Secrecy can banish it and thus create the potential for private, idiosyncratic belief.'¹²⁸

Naast bovengenoemde redenen schrijft Luhrmann in hetzelfde boek ook dat geheimhouding bijdraagt aan een zweem van grootsheid en belang van magie. Het is niet iets waar gemakkelijk over gesproken dient te worden. Deze geheimen zijn te krachtig om zomaar met iedereen te delen. In haar boek beschrijft Luhrmann ook de spanningen die sommige wiccans voelen tussen hun religieuze leven en hun dagelijks leven. De magiërs die ze aanhaalt vertellen dat ze het wel nodig achten om hun magische leven gescheiden te houden van het dagelijkse leven. Over het waarom wordt weinig gezegd. Luhrmann reageert hierop met: mensen die niets gevraagd worden, ook geen antwoorden hoeven te ontwikkelen.¹²⁹ Als er aan magiebeoefenaars dan toch gevraagd wordt hun ideeën te verklaren reageren ze vaak met een 'lappendeken rationaliteit'. Magiërs passen hun antwoorden aan aan hun publiek, ze leggen uit dat hun ideeën wel kloppen, maar op een andere niveau of ze zeggen dat de waarheid relatief is. Magiegebruikers zien dat hun overtuigingen lang niet altijd met de werkelijkheid stroken. Zo gauw ze dit gezien hebben proberen ze de spanningen die dit oplevert weg te nemen door kleine aanpassingen te maken of extra informatie te zoeken die hun overtuigingen onderbouwt.¹³⁰

Een ander belangrijk concept dat het leven van een wicca zou moeten bepalen is de wiccan rede: These eight words the Rede fulfill: "an ye harm none, do what ye will". Nauw verbonden met deze regel zijn de ideeën over karma en reïncarnatie. Zoals Merlin Sythove in zijn boek al zegt, staat hier weinig over in de wicca geschriften. Hij stipt wel aan dat de meeste wiccans in deze concepten geloven.¹³¹ De plaats waar wiccans heen denken te gaan na het sterven en voor de wedergeboorte wordt aangeduid met de naam: het Zomerland. Hoe het Zomerland eruit ziet is afhankelijk van de 'fantasie' van het individu. Hoe dit geloof in de praktijk invulling krijgt is echter niet te achterhalen. De boeken en websites uit de gebruikte literatuurlijst komen vaak niet verder dan het beschrijven van rituelen en magische praktijken. Het lijkt erop dat wiccans hun dagelijks leven deels meenemen naar hun rituelen om er daar mee te werken, maar hun magische leven niet meenemen naar de dagelijkse praktijk. Als er op sites en in boeken al iets vermeld staat over wat wiccans in het leven van iedere dag doen, dan wordt er vooral benadrukt dat ze hele normale mensen zijn die gewoon werken, kinderen hebben en boodschappen doen.

In de opvoeding proberen wiccans hun religie niet op te dringen aan hun kinderen, want ze vinden dat kinderen hun eigen religie moeten kiezen.¹³² Wel proberen ze hun waarden mee te geven en moeten ze aan hun kinderen uitleggen wat ze doen als ze met allerlei attributen het bos in trekken. Ze moeten uitleggen aan hun kinderen dat ze het naakte lichaam niet obscene vinden, niet redeneren in categorieën van goed en kwaad en niet geloven dat er maar één ware religie is. Deze ideeën kunnen botsen met de ideeën die in de rest van de

¹²⁸ T. Luhrmann, *Persuasions of the witch's craft* (Basil Blackwell: Oxford: 1989) 251-52.

¹²⁹ Ibidem, 270.

¹³⁰ Ibidem, 272-73.

¹³¹ Sythove, *moderne hekserij*, 39.

¹³² De Zutter, Eko, Eko, 222.

samenleving als vanzelfsprekend gezien worden. In de praktijk komt het erop neer dat wicca kinderen door hun ouders wel bij rituelen betrokken worden of dat er voor de kinderen speciale rituelen georganiseerd worden. Zo zijn er in de loop van de jaren rituelen ontstaan voor de geboorte van kinderen, de naamgevingceremonie, zijn er overgangsriten en ook huwelijksriten, handfasten.¹³³ Daar dit 'emerging rituals' zijn, is ook hier helaas verder geen informatie over beschikbaar. Het is niet te achterhalen welke rol de ouders van het kind op zich nemen. Alle informatie over het dagelijks leven van wiccans is summier. Af en toe valt er in een boek wat over te lezen. Dit is echter niet voldoende om met zekerheid iets te kunnen zeggen over gender en het beeld van de vrouw.

4.3 Binnen de cirkel en buiten de cirkel: gender

In dit hoofdstuk zal er gekeken worden naar drie verschillende elementen van wicca: het ritueel, magie en het leven van alledag. We zagen dat wiccans verschillende soorten rituelen hebben en dat die rituelen een model van en een model voor de werkelijkheid kunnen zijn. Polariteit speelt in het ritueel een belangrijke rol. De vrouw is de godin met specifiek toegeschreven (vrouwelijke) eigenschappen, de man de god met specifiek toegeschreven (mannelijke) eigenschappen. Mannen initiëren vrouwen en andersom. Als deze handelingen zowel modellen van als voor de realiteit zijn, dan kan gezegd worden dat gendergrenzen hier niet doorbroken worden.

Alhoewel iedere coven zijn eigen interpretatie aan het houden van een ritueel geeft, speelt zeker in Gardneriaans wicca gender een grote rol. In 'Hekserij' van Vivianne Crowley, die ingewijd is in zowel Gardneriaans als Alexandrijnse wicca, komt duidelijk naar voren dat mannen en vrouwen hun eigen taak hebben. Achterliggende redenen hiervoor passen precies in het plaatje van genderstereotypen. De intuïtieve vrouw staat dicht bij magische energieën dan de man, die duidelijk meer moeite heeft met deze energieën in contact te komen. Ook de tweede reden van Vivianne Crowley past in het genderdenken. Het is de man die de macht bezit. Hij is de sterke, krachtige persoon die zijn eigen lot, maar ook het lot van de vrouw in handen heeft. Hij kiest ervoor zijn macht aan haar af te staan. Het is niet de vrouw die er zelf voor kiest de macht uit te oefenen. Ze kiest pas voor haar machtspositie als ze die aangereikt krijgt van de man. Ze accepteert die positie wetende dat de man die haar weer af kan nemen.

Bij de magiesystemen die ten grondslag liggen aan de magie binnen wicca is het al niet anders. Ook hier vinden we heldere voorbeelden van genderstereotypen terug. In het magiesysteem van Aleister Crowley zien we dat het centrum van de wil, het belangrijkste element in zijn denken, bij de man ligt. De vrouw heeft ook wel macht, maar deze is secundair aan die van de man. Het magische denken van Dion Fortune verlaat ook nooit de gendergrenzen. Zij houdt vast aan de categorieën man en vrouw met ieder hun eigenschappen. Deze zouden in de andere wereld wel omgekeerd zijn, maar de twee categorieën (man/vrouw) blijven het denken beheersen. Het idee van polariteit zit diepgeworteld in de theorieën over magie. In het werk van Jung is het genderdenken ook te bespeuren. Hij spreekt over animus en anima. Het anima is de vrouwelijke kant van de man, het animus de mannelijke kant van de vrouw. Het gaat dus weer om de categorieën man en vrouw die beide een eigen set eigenschappen bevatten. Zowel mannen als vrouwen mogen dan wel een volledige set eigenschappen hebben die zowel mannelijk als vrouwelijk is, deels zijn deze eigenschappen weggestopt in het onbewuste. Ook Jung blijft denken in termen van gender. Hij gaat er van uit dat sommige eigenschappen specifieke mannelijk en andere specifiek vrouwelijk zijn.

Binnen de cirkel zien we dus veel genderstereotypering, maar hoe zit dat buiten de cirkel? Er is niets wat erop wijst dat wiccans een compleet ander dagelijks leven hebben dan anders- of niet-gelovigen. Geheimhoudingsplicht en de wiccan rede zeggen niets over hoe een

¹³³ De Zutter, Eko, Eko, 221-33.

wiccan omgaat met gender in het leven van alledag. Wiccans geloven in een maakbare wereld. Ze geloven in de kracht van het individu. Wiccans streven naar een balans tussen mannen en vrouwen en het mannelijke en het vrouwelijke. Het is echter erg lastig om gender zomaar naast je neer te leggen, zeker als er binnen wicca gedacht wordt in termen van polariteit. Het lijkt er dan ook op dat dit zoeken naar balans vooral ligt in het ritueel en het bedrijven van magie en niet zozeer in een opheffen van de tegenstellingen tussen de twee polen. Toch kan wicca voor vrouwen wel zorgen voor een vergrote eigenwaarde. Ze mag in het ritueel volwaardig meedoen, ze mag rituelen leiden en er invulling aan geven. Wat dat betreft heeft ze veel vrijheid. Echter, genderstereotypen worden niet doorbroken, eerder worden ze vervangen door andere stereotypen. De vrouw kan en mag wel veel, maar wel binnen voorgeschreven regels passend bij haar sekse.

5. Symbolen en taal

Wicca is rijk aan symboliek. Achter vele handelingen en achter vele voorwerpen zit een verhaal, een symbolische betekenis. Deze betekenissen transformeren een teken tot iets bijzonders, ze verklaren de macht van een woord of voorwerp. Een aantal van deze voorwerpen is al ter sprake gekomen in het stuk over werktuigen. Ook zijn er al een aantal mythes en teksten die wiccans gebruiken de revue gepasseerd. Ik zal nu deze teksten en symbolen en enkele nieuwe voorbeelden aan een nadere analyse onderwerpen om te kijken wat we kunnen leren over deze onderwerpen met betrekking tot gender. Als eerste zal er naar symbolen gekeken worden. Hoe hangen ze met elkaar samen? Hoe is de verhouding tussen de symbolen? Ook zal er ingegaan worden op astrologie en tarot. Deze laatste wordt door veel magiebeoefenaars, dus ook wiccans, gebruikt om de toekomst te voorspellen.¹³⁴ Het idee dat het mogelijk is de toekomst te voorspellen aan de hand van kaarten, stoelt op het idee van Jung over synchroniciteit.¹³⁵ Gebeurtenissen in de makrokosmos worden weerspiegeld in de symbolen van de microkosmos, in dit geval de symbolen van de tarotkaarten. Bij astrologie ligt dat precies andersom. Daar wordt aan de hand van de makrokosmos, de stand van de planeten bij de geboorte, geprobeerd iets te zeggen over iemands leven, de microkosmos.¹³⁶

Na het onderzoeken van symbolen wil ik gaan kijken naar taal en wat dat ons kan zeggen over gender in wicca. Wat betekent het woord wicca eigenlijk? Hebben wicca teksten een bepaald uiterlijk of bepaalde kenmerken en hoe verhoudt dit zich tot gender? Is het taalgebruik van wiccans heel anders dan dat van niet-wiccans? Zijn er taaltheorieën die ons iets kunnen leren over gender en wicca? In de laatste paragraaf zullen de bevindingen weer worden terug gekoppeld aan de vraagstelling van deze scriptie.

5.1 Symbolen

Een symbool is een teken, waarbij geen natuurlijke relatie bestaat tussen het teken zelf en de betekenis die ermee wordt uitgedrukt. De betekenis van een symbool berust dan ook op afspraken.¹³⁷ Op het internet zijn vele tabellen te vinden met corresponderende symbolen, elementen, kruiden, kleuren, goden en godinnen, dieren, dagdelen, sterrenbeelden en nog veel meer.

	Water	Aarde	Vuur	Lucht
Richting	west	noord	zuid	oost
Seizoen	herfst	winter	zomer	lente
Werktuig	kelk	zout/pentakel	kaars	wierook
Sekse	vrouwelijk	vrouwelijk	mannelijk	mannelijk
Kenmerken	liefde, compassie, genezing	welvaart, vruchtbaarheid, wijsheid, groei	passie, kracht, ego, energie	welvaart, vruchtbaarheid, wijsheid, groei
Astrologisch	Venus, Maan	Venus, Saturnus	Zon, Mars, Jupiter	Jupiter, Mercurius
Natuur	zee, maan, getijden, rivier	vruchtbare grond, steen, bossen, velden	vlam, hitte van de zon, sterren, vulkaan	wind, regen, bliksem, zonlicht
Tijd	zonsondergang	middernacht	middag	zonsopkomst

¹³⁴ Luhrmann, *Persuasions*, 144 en 151.

¹³⁵ Crowley, 126.

¹³⁶ Ibidem, 126.

¹³⁷ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Symbool>, *Symbol* (01 mei 2006).

Kleur	blauw	groen, bruin, zwart	rood, oranje	geel
Geest	nimfen	gnomen	salamander	sylfen
Kristal	onder andere: agaat, amethyst, aquamarijn	onder andere: agaat, calciet, smaragd	onder andere: amber, citrien, jasper	onder andere: aventurijn, citiën, topaas
Dier	dolfijnen, vissen en andere zeedieren	wolf, beer	grote katten	haviken, adelaars
Dierenriem	kreeft, schorpioen, vissen	stier, maagd, steenbok	ram, leeuw, boogschutter	tweeling, weegschaal, waterman
Tarot	bekers	pentagrammen	staven	zwaarden
Dag	maandag	zaterdag	dinsdag, donderdag, zondag	woensdag, vrijdag

Dit is slechts een voorbeeld van een correspondentietabel die wiccans kunnen gebruiken. In bijlage IX staat een voorbeeld gebaseerd op de dagen van de week. In wicca staan symbolen dus niet op zichzelf, maar zijn ze verwoven met andere tekens. Bij het gebruik van magie kan men uit een van deze tabellen aflezen welke symbolen (kaarsen, kleuren, werktuigen) men kan gebruiken.

Het gebruik van symbolen komt ook duidelijk naar voren in astrologie en divinatie. Tarot, runen leggen en pendelen zijn veel gehanteerde methoden hiervoor. Tarot is een vorm van kennis die door veel magiegebruikers gehanteerd wordt om de toekomst te voorspellen en om over te mediteren.¹³⁸ Uit het schema hierboven bleek al dat ook de tarot onderverdeeld kan worden in vier groepen, bekens, pentagrammen, zwaarden en staven. Dit is de kleine arcana, bestaande uit 56 kaarten. Tarot heeft naast deze kleine arcana ook nog een grote arcana, bestaande uit 21 kaarten. In bijlage IX zien we dat de grote arcana ook in de tabel is ingepast. Het gaat te ver om nu in te gaan op alle symboliek die in deze kaarten te vinden zijn. Ik zal hier in een notendop de symboliek van de vier reeksen van de kaarten proberen te vangen.

- Staven: levenslust, energie, ondernemingszin, wereld der ideeën, scheppingsdrang. (mannelijk)
- Bekers: liefde, geluk, plezierig leven, vruchtbaarheid, schoonheid, emoties. (vrouwelijk)
- Zwaarden: conflicten, tegenslag, strijd, agressie, ambitie, kracht, moed. (mannelijk)
- Pentagrammen: geld, materiele belangen, ontwikkeling, handel, industrie. (vrouwelijk)¹³⁹

Elk van deze reeksen bestaat uit 14 kaarten. Tien daarvan zijn te vergelijken met aas tot en met 10 van gewone speelkaarten. De overige vier van iedere reeks zijn de hofkaarten: koning, koningin, ridder, schildknaap. Respectievelijk staan zij symbool voor de geest, de ziel, het ik en het lichaam.

Sterrenbeelden zijn een ander element dat we in de tabellen terugzien. Ieder sterrenbeeld zou iets zeggen over iemands persoonlijkheid. De stand van de sterren en planeten bij de geboorte zou bepalend zijn voor iemands karakter. De sterrenbeelden zijn op

¹³⁸ Luhrmann, *Persuasions*, 144 en 151.

¹³⁹ E. Gray, *Het geheim van de tarot, de magische kaarten uit de oudheid onthullen verleden en toekomst* (Bert Bakker: Den Haag: 1970) h2.

hun beurt ook weer verbonden met een van de vier elementen, kleuren, (half)edelstenen en een planeet. De kenmerken van de dierenriemtekens in kernwoorden¹⁴⁰:

- **Ram:** pionieren, levensmoed, het begin, impulsieve actie, wilskracht. (vuur, mannelijk)
- **Stier:** stabiliseren, innerlijke rust, vormgeving, materie, zintuiglijk. (aarde, vrouwelijk)
- **Tweelingen:** communiceren, mentaal, nieuwsgierig, doorgeven, rationeel. (lucht, mannelijk)
- **Kreeft:** verzorgen, innerlijke diepte ervaren, verteren, voelen, kwetsbaar. (water, vrouwelijk)
- **Leeuw:** zelfexpressie, zelfontplooiing, creativiteit, middelpunt, warmte. (vuur, mannelijk)
- **Maagd:** ordening, zuiverheid, oogsten, analytisch, dienstbaarheid. (aarde, vrouwelijk)
- **Weegschaal:** evenwicht, samenwerking, compromis, tact, bemiddeling, twijfel. (lucht, mannelijk)
- **Schorpioen:** essentie, transformatie, intens, emotionele groei, dood, regeneratie. (water, vrouwelijk)
- **Boogschutter:** idealiseren, bewustzijnsverruiming, ervaren, verbanden leggen. (vuur, mannelijk)
- **Steenbok:** structureren, vormgeven, verantwoordelijkheid, beperking, perfectie. (aarde, vrouwelijk)
- **Waterman:** individualiteit, sociaal functioneren, gelijkheid, onafhankelijkheid. (lucht, mannelijk)
- **Vissen:** beschouwen, spiritualiteit, eenheidsbeleving, liefde, voor alles. (water, vrouwelijk)

De voorbeelden hierboven zijn slechts een kort overzicht van de vele symbolen en hun samenhang. Er zijn binnen wicca nog veel meer symbolen. Sommige complex, andere eenvoudig. Ook hier nog een kleine slag om de arm. De voorbeelden uit de tabellen zijn slechts de interpretaties van individuen en geen vaststaande feiten. Wat we wel kunnen zien is dat de mannelijke en vrouwelijke symbolen redelijk in balans zijn. Er is ongeveer een gelijk aantal van beide. Neutrale symbolen komen nagenoeg niet voor. Een symbool is mannelijk of vrouwelijk. Het enige symbool dat neutraal lijkt te zijn is de bezem, alhoewel het vaak als mannelijk geduid wordt. De steel van de bezem is een fallisch symbool, de twijgen aan het eind van de bezem zijn echter vrouwelijk. De bezem staat symbool voor seksualiteit, meestal binnen het huwelijk.¹⁴¹ De andere grote afwijking zien we in de dagen van de week. Slechts twee van de zeven dagen worden als vrouwelijk beschouwd, de maandag en de zaterdag. Dit is echter vreemd als men de etymologie van de dagen van de week achterhaalt. De namen van de dagen van de week zijn afgeleid van de namen van hemellichamen, die bij de Romeinen weer verbonden waren met goden. Als men vanuit dit oogpunt naar het geslacht van de dagen van de week zou kijken, betekent dat het volgende: maandag en vrijdag zijn vrouwelijk en dinsdag, woensdag, donderdag, zaterdag en zondag mannelijk.¹⁴² Vrijdag zou namelijk

¹⁴⁰ <http://www.catharinaweb.nl/astrologie/radix.htm>, *Het duiden van een horoscooptekening* (03 mei 2006).

Toevoeging tussen haakjes van mijzelf.

¹⁴¹ http://spiritualiteit.blog.nl/religie/2006/05/18/handvasting_het_huwelijk_van_de_heks (26 mei 2006).

¹⁴² <http://www.etymonline.com/index.php?search=sword&searchmode=none> en <http://www.etymologie.nl.server.proxy-ub.rug.nl/> (26 mei 2006).

afstammen van Freya, een godin. Het zou dus logischer zijn als aan de vrijdag vrouwelijke symboliek toegeschreven zou worden. Andere tabellen geven dit wel zo weer.¹⁴³

Kijken we naar de dierenriemtekens dan kunnen we die ook indelen in mannelijk en vrouwelijk. Dit gebeurt op basis van het corresponderende element. De tekens zijn echter ook verbonden met planeten.¹⁴⁴ Zou je op deze manier de dierenriemtekens indelen, dan kom je op twee andere groepen uit: ram (Mars), schorpioen (Pluto), tweeling (Mercurius), boogschutter (Jupiter), steenbok (Saturnus), leeuw (Zon), waterman (Uranus), maagd (Mercurius) en vissen (Neptunus) zouden mannelijk zijn en alleen weegschaal (Venus), stier (Venus) en kreeft (Maan) vrouwelijk. Het is dus afhankelijk van welke indeling je hanteert of het mannelijke en vrouwelijke in balans zijn. Deze subjectiviteit wijst erop dat er in wicca wel ruimte is om dingen te veranderen. De lijnen waarlangs symbolen als mannelijk of vrouwelijk worden geclassificeerd zijn geen ijzeren wetten. Door het veranderen van criteria kunnen vrouwen zich symbolen (en daarmee de bijbehorende eigenschappen) toe-eigenen die voorheen als mannelijk bestempeld werden. Misschien geen complete doorbreking van genderstereotypen, maar wel een grote verschuiving.

5.2 Taal

In deze paragraaf wil ik kijken naar de taal die moderne heksen gebruiken. Is hun taalgebruik heel anders dan dat van niet-wiccans? Hoe gebruiken wiccans bepaalde woorden of termen? In de daarop volgende paragraaf zal wat gevonden is, gemeten worden aan het genderconcept. Eerst zal nu een woord aan de orde komen dat al vele malen gevallen is: wicca. Wat betekent deze term eigenlijk en waar komt ze vandaan? Er bestaan verschillende verklaringen over de oorsprong en betekenis van dit woord. Wiccans zeggen hierover:

The word *wicca* is an Anglo-Saxon word meaning "wise"¹⁴⁵.

Heksen hangen een natuurreligie aan, de Wicca. Wicca betekent "de wijze"¹⁴⁶

Wicca: Geloof in de Godin en God.¹⁴⁷

Op een website over etymologie stond het volgende¹⁴⁸:

Wicca: An O.E. masc. noun meaning "male witch," curiously taken by Gerald Gardner's followers (c.1954) as an abstract noun meaning "witchcraft" and thus becoming the title of a modern pagan movement.

Witchcraft: O.E. *wiccecræft*, from *wicce* (see *witch*) + *cræft* "power, skill"

Witch: O.E. *wicce* "female magician, sorceress," in later use esp. "a woman supposed to have dealings with the devil or evil spirits and to be able by their cooperation to perform supernatural acts."

¹⁴³ <http://www.neworleansmistic.com/spells/primer/daysofweek.htm> en http://www.coven-of-cythrowl.com/Days_of_Week.htm (26 mei 2006).

¹⁴⁴ <http://www.catharinaweb.nl/astrologie/> (26 mei 2006).

¹⁴⁵ <http://www.geocities.com/athens/4177/wiccab.html#Wicca> (04 mei 2006).

¹⁴⁶ <http://anneken1.webbuilider02.hostbasket.com/page53702.htm> (04 mei 2006).

¹⁴⁷ Minerva, *Bezems en pentagrammen*, 125.

¹⁴⁸ <http://www.etymonline.com/index.php?term=Wicca>, *Online etymologydictionary* (04 mei 2006). O.E. staat voor Old English, gesproken van 450-1100.

Craft: O.E. *cræft* "power, strength, might," from P.Gmc. **krab-/ *kraf-*. Sense shifted to "skill, art" (via a notion of "mental power"), which led to the n. meaning of "trade."

De oorsprong van het woord wicca is onduidelijk. Wat wel bekend is, is dat Gardner het woord (her)introduceerde. Hij gebruikte echter het woord 'wica' en deed dit maar zeer spaarzaam. Het zou Scott Cunningham zijn geweest die het woord 'wicca' in zijn boek 'Wicca: a guide to the solitary practitioner' (1988, Llewellyn Publications) voor het eerst gebruikte.¹⁴⁹ Het heeft dus niets te maken met wijs of wijsheid.

Als we naar het taalgebruik en de woordkeuze in wicca teksten kijken, zoals we die in de bijlagen bijvoorbeeld zien, vallen een aantal zaken op. Ten eerste is dat in de Engelse teksten een hoog gehalte aan 'thy', 'thou' en 'ye', in plaats van 'you' and 'your' gebruikt wordt. Het tweede wat opvalt is het gebruik van rijm, zoals in de wiccan rede. In de rede staat zelfs aangegeven dat magische spreuken op rijm dienen te zijn, zodat ze resultaat zullen hebben. (To bind the spell well every time, let the spell be said in rhyme) Daarnaast maakt het het eenvoudiger om een tekst te onthouden en kan het een hypnotische werking hebben.¹⁵⁰ Het gebruik van 'thou' en dergelijke termen is voornamelijk beïnvloed door de Duitse Romantiek. In deze periode (eind 18^e eeuw-begin 19^e eeuw) was er een grote bewondering voor de oude Grieken, hadden de mensen nostalgische gevoelens omtrent een verloren gegaan verleden en heerste er de wens voor een organische eenheid tussen mensen, natuur en cultuur.¹⁵¹ De Duitse romantiek leek sterk op de Engelse, zij het dat er in de Duitse meer ruimte was voor humor.

Waarom men voor dit soort taalgebruik uit de Romantiek koos en kiest blijft onduidelijk. Het is mogelijk dat men voor dit soort taal kiest om zich af te scheiden of om te suggereren dat het hier om een oude traditie gaat. Ook geeft het gebruik van deze woorden een gevoel van plechtigheid. Als een groep mensen een groot aantal regels over hoe men dient te spreken en hoe die spraak geïnterpreteerd moet worden deelt, dan spreekt men in de sociolinguïstiek van een 'speech community'.¹⁵² Deze speech communities ontstaan vaak in 'communities of practice'. Dat wil zeggen: een groep die vaak samen dingen doet en daardoor een bepaalde manier van doen en dus ook spreken heeft ontwikkeld.¹⁵³

Taal is een belangrijke factor. Zo stelt Greenwood in haar boek dat taal gebruikt wordt door wiccans om een speciale ruimte te creëren waarbinnen ze buitenwereldlijke energieën kunnen channelen en ermee kunnen communiceren.¹⁵⁴ Luhrmann heeft in haar boek meer ruimte gewijd aan het fenomeen taal. In haar theorie over de taal die wiccans gebruiken onderscheidt ze een letterlijk taalgebruik en een poëtisch, metaforisch taalgebruik. Ze stelt dat magiebeoefenaars deze twee soorten taal nodig hebben omdat het moeilijk te verklaren is wat magie nu precies inhoudt. Om dit te verduidelijken zegt Luhrmann dat er twee soorten 'weten' of 'kennis' zijn. Enerzijds is er een 'weten dat', een factuele kennis. Anderzijds is er een 'weten van'. Dit is een vorm van denkbeeldige betrekking met of een intuïtief gevoel van begrip van de natuur van iets. Deze vorm van kennis en het letterlijke taalgebruik horen bij

¹⁴⁹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Wicca> (26 mei 2006).

¹⁵⁰ http://www.geocities.com/jb_rdam/Wiccanrede.htm (04 mei 2006).

¹⁵¹ Hutton, *The triumph*, 21.

¹⁵² Eckart en McConnel-Ginet, *Language*, 56.

¹⁵³ *Ibidem*, 57.

¹⁵⁴ Greenwood, *Magic*, 36.

magie. Feitelijke kennis en de poëtische metaforische taal horen bij de gewone wereld.¹⁵⁵ Een voorbeeld van een deel van een ritueel:

He told us we would be 'working' with historical figures from Elizabethan England [...] Peter, in the west, would 'mediate' or 'carry' John Dee, and Jane, in the south, Queen Elizabeth.

Na het ritueel beschrijven de deelnemers hun gewaarwordingen. De vrouw die Elizabeth was vertelde dat ze zich zeeziek voelde en dat luizen over haar schedel hadden gekropen. Zeer letterlijk taalgebruik dus in tegenstelling tot de metaforische woorden 'working' (ritueel leider gaat een verhaal vertellen gebaseerd op een periode dat als voertuig voor dit ritueel dient), 'mediate' of 'carry' (voorstellen dat je in contact staat met een persoon).¹⁵⁶ De ideeën van Luhrmann kunnen vertaald worden naar de 'speech act theory'. Deze theorie stelt dat alle verbale uitingen eigenlijk handelingen zijn. De theorie onderscheidt drie niveaus in een uitspraak:¹⁵⁷ als eerste is er de 'locutionary act'. Dit zijn de letterlijke woorden die er gesproken worden. In het voorbeeld van hierboven is dat dus: 'we are going to be working with historical figures from Elizabethan England. Peter, you will mediate John Dee. Jane, you will be working with Queen Elizabeth.' Het tweede niveau is de 'illocutionary act'. Hier wordt gekeken naar welke lading of bedoeling de woorden hebben. Gaat het om een vraag, een belofte of een bewering? In het voorbeeld is het tweede niveau een vraag of een bevel. Jane en Peter wordt gevraagd of bevolen om een bepaalde rol op zich te nemen. Het derde niveau is de 'prelocutionary act'. Hier draait het om het succes van de uitspraak, het behaalde resultaat. In het voorbeeld geloofden Jane en Peter dat ze daadwerkelijk die figuren uit een bepaalde tijd waren. Mede door de manier van spreken van de leider van het ritueel kwam het ritueel tot stand. Had de ritueleleider gezegd: Peter jij doet in dit ritueel net alsof je John Dee bent, dan had dat het ritueel een andere lading gegeven. Het metaforische woord 'working' maakt het ritueel serieus. Het is geen doen alsof, 'working with' zorgde ervoor dat de bijeenkomst niet slechts een toneelstuk was, maar een daadwerkelijk ritueel op een hoger niveau dan het alledaagse.

Taal kan dus krachtige veranderingen teweeg brengen in mensen. Niet alleen de woorden die men kiest zijn hierbij belangrijk, ook de manier waarop de woorden geuit worden zijn van belang. Grote vraag is natuurlijk of mannen en vrouwen anders praten. Bestaat er zoiets als een vrouwentaal? En, als er een vrouwentaal bestaat, hoe is deze dan ontstaan? In de jaren '70 stelde taalkundige Lakoff dat er inderdaad een vrouwentaal bestond. Centraal voor deze vrouwentaal zou de machteloosheid zijn, die in het taalgebruik uitgedrukt werd.¹⁵⁸ Het ontstaan van deze manier van praten door vrouwen zou komen uit hun ondergeschikte positie in de patriarchale samenleving. Later onderzoek trok deze conclusies in twijfel. 'Machteloosheidstaal' zou door zowel mannen als vrouwen gebruikt worden als ze in sociaal-economische achterstandsposities verkeerden.¹⁵⁹ Hier tegenover staat het model waarin men communicatie tussen mannen en vrouwen op dezelfde manier behandelt als crossculturele verschillen. Mannen en vrouwen zouden volgens deze theorie anders praten door een verschil in socialisatie.¹⁶⁰ De twee theorieën sluiten elkaar niet compleet uit. De manier waarop men praat is grotendeels context afhankelijk. Mannen en vrouwen beschikken

¹⁵⁵ Luhrmann, *Persuasions*, 203-20.

¹⁵⁶ Ibidem, 206.

¹⁵⁷ Eckart en McConnel-Ginet, *Language*, 130-32.

¹⁵⁸ Ibidem, 158-59.

¹⁵⁹ Ibidem, 159-60.

¹⁶⁰ R. Wodak, *Gender and discourse* (Sage Publications: Londen: 1997) 40.

over dezelfde spreekvaardigheden, maar gebruiken deze anders. Verder zouden vrouwen iets meer gebruik maken van coöperatief taalgebruik en verzachtende woorden dan mannen.¹⁶¹

Als we naar de wicca teksten in de bijlagen kijken, om te zien of er verschillen zijn tussen mannen en vrouwentaalgebruik, zijn die te ontdekken. *The Gospel of the Witches* is geschreven door Leland, een man. De Opdracht van de godin is afkomstig van Doreen Valiente, een vrouw. De initiaties waren in eerste instantie afkomstig van Gardner, maar zijn later aangepast door Valiente, die tussen 1954 en 1957 verantwoordelijk was voor de bewoording van vele rituelen.¹⁶² Van de andere teksten waren de auteurs helaas niet te achterhalen. Het Gospel is een zeer krachtig geschreven stuk. De opdracht die Aradia van haar moeder meekrijgt, laat zien dat Aradia geen hulpeloos figuur is. In niet mis te verstane bewoording vertelt Diana haar dochter hoe ze moet afrekenen met de machthebbers op aarde. De bewoording die we in de Opdracht van de godin tegenkomen zijn daarentegen veel kalmer van aard. Er wordt gesproken over liefde en blijdschap. Hier is geen sprake van moord en doodslag. De godin in De Opdracht is geen angstaanjagend figuur, maar eerder een zachte geest. De initiatieriten zijn misschien wel het lastigste te beoordelen, daar het onzeker is wie nu precies verantwoordelijk is voor de tekst. Als we er vanuit gaan dat de tekst afkomstig is van Valiente, zien we dat een aantal zinnen niet spreken van machteloosheid, maar juist van kracht en duidelijke keuzes, zoals bij het zweren van de eed van geheimhouding, maar de vreugde en liefde die in De Opdracht sterk naar voren kwamen, zien we hier niet terug. Zou Gardner de tekst geschreven hebben, dan had men kunnen verwachten dat de Dood, die in de tweedegraads initiatierite naar voren komt, bozer gereageerd zou hebben op de afwijzing van de vrouw. Het zou dus inderdaad goed mogelijk kunnen zijn dat deze tekst in samenwerking tussen Gardner en Valiente is ontstaan.

5.3 Symbool, taal en gender

Als we naar de symbolen kijken die in wicca gebruikt worden, zien we bijna altijd een onderverdeling in mannelijke of vrouwelijke symbolen. Soms is een symbool niet expliciet het een of het ander, maar hangt het wel sterk samen met een symbool dat wel tot een bepaalde sekse behoort. Dit blijkt wel uit de correspondentietabel. Niet alleen wordt aan de meeste symbolen een geslacht toegeschreven, ook horen er bepaalde eigenschappen bij. Deze eigenschappen volgen de lijnen van de genderstereotypen van onze samenleving. Bijna altijd staat het vrouwelijke voor liefde, groei, emotie, vruchtbaarheid en spiritualiteit, terwijl het mannelijke geassocieerd wordt met kracht, ego, agressiviteit, evenwicht en onafhankelijkheid. We zien dit ook terug in de Tarotkaarten en in de sterrenbeelden. Ook de symbolen die in wicca gebruikt worden doorbreken de gendergrenzen niet. Er wordt nog steeds uitgegaan van symbolen met eigenschappen die mannelijk of vrouwelijk zouden zijn. Men gaat niet uit van de krachten van een individu om te kijken welke symbolen bij hem of haar passen, maar men gaat uit van de sekse.

Kijken we naar de taal die in wicca gebruikt wordt dan is het niet gemakkelijk te zeggen hoe men daarbinnen met gender omgaat. Wat wel opvalt is de betekenis die aan het woord wicca gegeven wordt. Ook ik was altijd onder de indruk dat het woord wicca 'wijze' of 'wijs' betekende. De betekenis blijkt echter anders te zijn. Wicca is een mannelijke heks. Wiccans lijken het woord echter een nieuwe betekenis te hebben gegeven. Het staat nu niet alleen meer voor mannelijke heksen, maar voor alle heksen die volgens een bepaalde traditie leven. Het is het geloof in de god en de godin. Wiccans hebben het woord aangepast zodat het bij hen paste en niet gekozen voor de vrouwelijke versie van het woord: wicce.

¹⁶¹ Wodak, *Gender and discourse*, 229.

¹⁶² Adler, *Drawing down the moon*, 85.

Het feit dat het taalgebruik van de moderne heksen is geïnspireerd op de Duitse romantiek, vertelt ons weinig over de invloed die dit heeft op het genderdenken. Hier speelt een gebrek aan informatie betreffende dit onderwerp mij parten. Het lijkt mij aannemelijk dat met een bepaalde taalstijl ook een aantal bijbehorende culturele ideeën, bijvoorbeeld over mannen en vrouwen, overgenomen worden. Dit is echter pure speculatie van mijn kant.

Dan resten ons nog de ideeën van Tanya Luhrmann en de twee soorten van taalgebruik die magiebeoefenaars zouden hanteren. Binnen de wereld van wicca zal dit geen probleem opleveren. Communiceren met de buitenwereld kan echter lastig zijn. We leven in een rationele wereld. Een wereld van feiten. Het kan voor niet-wiccans lastig zijn om zich aan te passen aan de poëtische en metaforische taal die door wiccans gebruikt wordt. De manier waarop we praten heeft invloed op de manier waarop mensen ons zien. Een vrouw die zich bezig houdt met spiritualiteit en op poëtische wijze spreekt kan al snel uitgemaakt worden voor 'zweverig' en zal minder serieus worden genomen. In dat opzicht kan taal genderstereotypen bevestigen. Kijken we echter naar de teksten zoals de Gospel of the witches dan zien we een krachtig taalgebruik, in tegenstelling tot het zachtere taalgebruik in De Opdracht. Termen als vergiften, vernietigen en verwonden staan in sterk contrast met lief hebben, blijdschap en schoonheid. Het lijkt er dus op dat zowel op het gebied van taal, als op het gebied van symbolen gender een prominente rol speelt en er ook hier geen gendergrenzen doorbroken worden.

6. Alternatieven

Eerder kwamen er al enkele andere stromingen van wicca langs. Alhoewel al deze stromingen een zelfde basis bezitten, zijn er ook belangrijke verschillen. In dit hoofdstuk wil ik het Gardneriaanse wicca vergelijken met feministisch wicca. Deze vorm van wicca kent ook vele gezichten en is vaak nauw verbonden met de godin-beweging. De bekendste vorm van feministisch wicca is Dianic wicca. Niet alleen deze stroming is een opvallende afwijking van Gardneriaans wicca, ook stromingen die zich richten op homoseksuelen hebben wicca een eigen gezicht gegeven. De belangrijkste verschillen zullen in dit hoofdstuk aan bod komen en in de laatste paragraaf weer verbonden worden aan de vraagstelling van de scriptie.

6.1 Dianic wicca, feminisme en homoseksualiteit

Wat zijn nu precies de verschillen tussen covens die de leer van Gardner aanhangen en Dianics? Het eerste grote verschil is dat er meestal geen mannen in Dianic covens zijn. De vrouwen werken niet met een doorgegeven Boek der Schaduwen. Basale regels van de moderne hekserij worden wel aangehangen, maar de structuur en het leiderschap van de coven zijn anders. Vaak rouleert het leiderschap tussen de vrouwen. Een ander kenmerk van feministische covens is dat ze soms matriarchale ideeën proberen te (her)ontdekken.¹⁶³ De nadruk in Dianic witchcraft ligt op genezing van patriarchie. Deze genezing heeft betrekking op de bekrachtiging van de vrouw, een opnieuw opeisen van macht die verloren is gegaan door de patriarchale samenleving.¹⁶⁴ Het belangrijkste kenmerk is echter misschien wel het afschaffen van de polariteit die het Gardneriaanse wicca doordrenkt. De tegenstelling man-vrouw is daar de basis van ritueel en magie. Symbolen zijn op deze dichotomie gebaseerd. Toch heeft de polariteit geen plaats gevonden in het feministische kamp. Polariteit maakt in feministische hekserij plaats voor fluiditeit. Dualiteit wordt door feministische heksen gezien als een product van de patriarchale samenleving en is daardoor ook nauw verbonden met machtsverhoudingen. De typisch vrouwelijke symbolen worden in Dianic covens nog wel gebruikt, maar in plaats van de gehoornde god, de zon, hebben feministische heksen zongodinnen zoals Sunna en Lucina. Adler zegt in haar boek dan ook dat het slechts cultureel bepaald is of iets mannelijk of vrouwelijk is. In het Duits en Japans is 'maan' namelijk een mannelijk woord. Ook zijn er mannelijke maangoden en vrouwelijke zongoden.¹⁶⁵

Het beschouwen van seksualiteit als fluïde heeft vergaande gevolgen voor de beoefening van moderne hekserij. Voor het bedrijven van magie is geen polariteit meer nodig. Vrouwen kunnen alle taken zelf uitvoeren en zelf alle voorbereidingen treffen. Ze kunnen de maan neerhalen, maar ook de zon. Iets wat in Gardneriaans wicca eigenlijk alleen door mannen gedaan kon worden. Een ander gevolg van de visie van fluïde seksualiteit is dat wicca toegankelijker is geworden voor homoseksuelen. Het idee van fluiditeit doorbreekt de 'heteronormativiteit'.¹⁶⁶ Een mooi voorbeeld van het langzaam doordringen van feminisme en homoseksualiteit in de wereld van wicca, wordt beschreven door sociologe Neitz in haar artikel over een festival genaamd 'Dragonfest'. Ze laat hierin zien hoe het festival begon als een festival met voornamelijk blanke heteroseksuelen en waar het concept van balans tussen mannen en vrouwen centraal stond. Ze vertelt:¹⁶⁷

¹⁶³ Adler, *Drawing down the moon*, 221.

¹⁶⁴ Greenwood, *Magic*, 128.

¹⁶⁵ Ibidem, 218-19.

¹⁶⁶ M.J. Neitz, 'Queering the Dragonfest: changing sexualities in a Post-Patriarchal Religion', *Sociology of Religion* 2000, 61 375.

¹⁶⁷ Ibidem, 369-91.

.....cemented in specific arrangements of sex/gender/sexuality, in which people who identified as male, and slept with women, were expected to engage in specific relations in rituals with other people who identified as female, had bodies that were recognized as female, and who slept with men.

Dit voorbeeld komt uit het jaar 1987. In 1996 lagen de verhoudingen al anders. Er waren meer homoseksuelen aanwezig. Daarnaast was er sprake van genderbending. Mannen droegen lange gebatikte rokken en vrouwen droegen horens. Het dragen van horens was eerder altijd een teken van mannen die zich identificeerden met de god. Het dragen van horens door mannen is het uitdragen van seksualiteit, die op het Dragonfest normatief heteroseksueel was. Het dragen van horens door vrouwen is het claimen van een eigen seksualiteit. Het doorbreekt de barrière die het mannelijke van het vrouwelijke scheidt. Het binaire systeem van man-vrouw wordt doorbroken door het ontstaan van een nieuwe categorie, die anders is dan mannen met horens en vrouwen zonder horens.¹⁶⁸ Naast feministische covens zijn er tegenwoordig ook groepen die alleen uit (homoseksuele) mannen bestaan, bijvoorbeeld 'The Radical Faeries'. Over wie ze zijn zeggen ze:¹⁶⁹

We're decentralized, and nobody's in charge -- so every faerie who you ask will give a slightly different definition of "Radical Faerie." Generally, we tend to be Gay men who look for a spiritual dimension to our sexuality; many of us are healers of one kind or another. Our shared values include feminism, respect for the Earth, and individual responsibility rather than hierarchy. Many of us are Pagan (nature-based religion).

Our defining events are Faerie Gatherings, where we'll get together for an extended retreat, usually in the woods, separated from the outside world. A lot of that time is spent in "heart circles," where we open up emotionally.

Of course, that's just *our* circle's attempt at a definition.

Adler schrijft dat de Radical Faeries met veel dezelfde vragen zitten als de feministen. Het gaat dan over vragen als autoriteit, leiderschapsvormen, taal en het nemen van beslissingen.¹⁷⁰

Ook in het taalgebruik is er verschil te zien tussen Garderiaanse heksen en feministische heksen. Zo gebruiken deze vrouwen wel het woord 'wice' in plaats van 'wicca'. Als er over de godin wordt gesproken als schepper wordt ze de 'creatix' genoemd. Zsuzsanna Budapest gaat nog wat verder in het veranderen van haar taalgebruik als ze het over wicca heeft. Zij ziet moderne hekserij als een 'wimmins religion not open to men'. Enkelvoud van het woord wimmin is womyn. Elk verband met het mannelijke is in dit woord verwijderd. In plaats van theologie, spreken veel Dianics ook over theologie. De nadruk in theologie ligt niet op rationale verklaringen, maar richt zich op symboliek. Vaak gaat het om devotieele of inspirerende teksten en niet om een georganiseerd en gestructureerd werk.¹⁷¹

Een ander groot verschil tussen Gardneriaans wicca en feministisch wicca is dat de aanhangers van de laatste vaak politiek betrokken zijn, dan wel er geen problemen mee hebben om spiritualiteit aan politiek te verbinden. Een combinatie van een levensbeschouwing en politiek kan voor sociale veranderingen zorgen en dus ook voor het doorbreken van gendergrenzen. Het is echter ook mogelijk dat politiekactivisme doodbloedt

¹⁶⁸ Neitz, *Queering*, 384-85.

¹⁶⁹ <http://www.radfae.org/about.htm>, *About Radfae.org* (22 mei 2006).

¹⁷⁰ Adler, *Drawing down the moon*, 345.

¹⁷¹ U. King, *Women and spirituality, voices of protest & promise* (MacMillen Education: Londen: 1989) 131.

door de hoeveelheid energie die vrouwen in hun geloof steken. Als men de ellende van de wereld vertaalt naar een spiritueel niveau, kijkt men niet meer naar mogelijkheid tot veranderen in de wereld van alle dag. Religie wordt dan een copingmechanisme. Anderzijds kan innerlijke bewustwording er juist ook voor zorgen dat men meer oog krijgt voor sociale condities. Bewegingen als wicca kunnen voor veranderingen zorgen als ze een ideologisch component bevatten dat de systematische verbinding tussen zelfevaluatie en macht uitdaagt.¹⁷² De ideologie zorgt ervoor dat er ruimte gecreëerd wordt binnen het dominante paradigma, zodat alternatieve sociale structuren of machtsrelaties overwogen kunnen worden. Daarnaast is het belangrijk dat het geloofssysteem een ideologisch onderdeel bevat dat de efficiacy¹⁷³ verhoogt en dat de gelovigen zich voornamelijk in een groep bevinden die ondergeschikt is in het sociale systeem zodat de verhoogde efficiacy de legitimiteit van het dominante systeem uitdaagt. In feministische wicca is dit het geval. Er heerst een grote mate van persoonlijke verantwoordelijkheid, sociale verantwoordelijkheid en het idee van eenheid en verbondenheid met andere mensen. Feministisch wicca heeft dus de mogelijkheid door gendergrenzen heen te breken en dit te vertalen naar een sociaal niveau. Er zijn echter ook problemen met de feministische visie.

6.2 Feminisme en gender: Problemen

Het is duidelijk dat feministische wicca en het 'Faery Faith' ieder hun eigen invulling aan wicca geven. Deze invulling is niet altijd probleemloos en roept zijn eigen vragen op. Het eerste probleem draait rond de vraag hoe men de godin moet definiëren. Neemt de godin dezelfde plaats in als God in het Christendom of de Islam? Is ze de Grote Godin of de Moeder Godin? Soms worden de namen ook door elkaar gebruikt en zijn ze onderling inwisselbaar. Het vervangen van God met de godin wordt met kracht ontkend door feministische heksen: het zou niets doen voor de positie van vrouwen. Enkel het veranderen van de sekse van God zou geen grote gevolgen hebben voor de verhoudingen tussen mannen en vrouwen. De godin als moeder is problematisch om een andere reden. Lang niet alle vrouwen ervaren moederschap als iets moois of bevrijdend. Daarnaast kunnen vrouwen meer dan alleen datgene wat de natuur hun gegeven heeft: de mogelijkheid tot moederschap.¹⁷⁴ Een andere vraag met betrekking tot de godin is niet als wat we haar zien, maar hoe we haar moeten zien. Is de godin een personificatie, een goddelijke vrouw die daadwerkelijk bestaat en aangeroepen kan worden in gebed? Is ze een symbool? Staat ze voor leven en dood, wedergeboorte en energie? Of is ze het symbool van bevestiging van vrouwelijke legitimiteit, schoonheid en vrouwelijke kracht?¹⁷⁵ Kan de godin überhaupt wel aan de basis staan van reflectie over het goddelijke. Kunnen mannen zich wel vinden in het beeld van een godin? Het is namelijk van belang dat als vrouwen willen veranderen, mannen dat ook doen. Is de godin dan wel geschikt of moeten we meer naar een androgyne godheid? Of moet men gynandrische godheid zeggen?

Alhoewel feministisch wicca veel gedaan heeft voor de bewustwording van de positie van de vrouw en de mogelijkheden die zij heeft, is er ook kritiek op deze stroming te leveren. Feministisch wicca maakt mensen bewust van gender, maar blijft wel met de categorieën man-vrouw werken. Dit gebeurt door middel van uitsluiting, zo laat men bijvoorbeeld geen mannen toe in covens en erkent men alleen een godin en geen god, of men verandert een

¹⁷² W.H. Swatos, Jr. (editor), *Gender and religion* (Transaction Publishers: Londen: 1994)160-62.

¹⁷³ Efficiacy: het gevoel dat de wereld maakbaar is en veranderd kan worden in gewenste richting door middel van persoonlijke wil.

¹⁷⁴ King, *women and spirituality*, 146-47.

¹⁷⁵ *Ibidem*, 149.

mannelijk woord in een vrouwelijk woord. Dus ook bij deze groep kan er niet gesproken worden van het doorbreken van gendergrenzen.

7. Conclusie

Toen ik aan deze scriptie begon, had ik al enige kennis van wicca. Ik was bekend met de centrale geloofspunten, symboliek en verschillende stromingen. Gender was een onbekender gebied, maar wel een gebied dat erg aantrok. Natuurlijk waren er ook verwachtingen. Vrouwen spelen een belangrijke rol in wicca, de godin staat centraal. Het kon haast niet anders dan dat dit het beeld over vrouwen sterk beïnvloedde. Toch had ik het vermoeden dat het misschien wel niet allemaal was zoals het leek. In de voorstudie was ik al wat materiaal tegen gekomen dat wees op kritiek op de manier waarop vrouwen in wicca gepositioneerd werden. Vandaar dus ook de onderzoeksvraag voor deze scriptie: welk beeld heerst er over vrouwen in wicca en doorbreekt wicca de gendergrenzen? Aan de hand van een zestal hoofdstukken is dieper op deze vraagstelling ingegaan. Eerst moest de materie die aan onderzoek onderworpen zou worden uit de doeken worden gedaan. Dit gebeurde in hoofdstuk twee en drie. Daarna kon het analyseren beginnen. Als eerste kwamen het ritueel en magie aan de beurt. Hier stuitte ik op de eerste problemen. Er bleek weinig informatie te vinden te zijn over wie welk deel van het ritueel voor zijn of haar rekening nam. De zoektocht naar meer informatie leidde naar onderzoek naar het gebruik van magie, een belangrijk onderdeel van rituelen. Hieruit bleek dat aan de basis van magie verschillende theorieën lagen: Carl Jung, Aleister Crowley en Dion Fortune hadden allen hun stempel gedrukt op de magie die wiccans gebruiken. In alle drie de theorieën werd er in termen van een tegenstelling tussen mannen en vrouwen gedacht. Bij Crowley was het mannelijke element het belangrijkste, bij Fortune was het vrouwelijke alleen in de andere wereld dynamisch en in deze wereld passief. Jung zocht naar een balans tussen de twee. Niets wees op een doorbraak van de gendergrenzen.

Verder onderzoek bracht me bij Geertz en zijn theorie over ritueel en hoe deze te interpreteren. Hij stelde dat ritueel en de werkelijkheid van alledag niet los van elkaar te zien waren. Beide waren van invloed op elkaar. Dit stemde hoopvol. Door middel van ritueel zouden wiccans door gendergrenzen kunnen breken. Ik vond echter niets terug in de rituelen die ik beschreef in deze scriptie en de in bijlagen wat hierop wees. Ook in het ritueel hadden mannen en vrouwen hun eigen taken passend bij hun respectievelijke eigenschappen en stond polariteit centraal. Was het al moeilijk om wat over taakverdeling in rituelen te vinden, moeilijker was het nog iets te vinden hoe wiccans omgaan met het dagelijks leven. Ik kon geen gegevens vinden die de vraag konden beantwoorden of wicca de gendergrenzen doorbreekt.

De volgende onderdelen van wicca die na ritueel, magie en dagelijks leven onder de loep werden genomen waren symbolen en taal. Aan de hand van correspondentietabellen, de tekens van de dierenriem en Tarot werd de symbolenwereld verkend. Hieruit bleek dat de polariteit tussen mannen en vrouwen diep geworteld is in wicca. Alle symbolen bleken indeelbaar in de categorieën mannelijk of vrouwelijk. Dit gold voor de dagen van de week, kleuren, cijfers tot en met de natuur. Wat opviel was de sterk subjectieve indeling. Op eerste gezicht leken er evenveel mannelijke als vrouwelijke symbolen te bestaan. Echter, wanneer men wat nader keek naar de indeling, bleek dat als men andere criteria hanteerde, men tot een andere indeling kon komen. In deze andere indeling hadden de mannelijke symbolen de overhand. Ook bleek dat de karakteristieken van de symbolen strak langs de lijnen van gender liepen. Mannelijke symbolen bevatten mannelijke gender-eigenschappen, vrouwelijke symbolen vrouwelijke gender-eigenschappen.

Na de symbolen volgde de taal. Hierbij vielen een aantal zaken direct op. Dat waren de rijm, het gebruik van 'thou' en 'thy' en het metaforische taalgebruik. Dit zei echter weinig over gender. Nader onderzoek van de wicca teksten die ik tot mijn beschikking had wezen echter op verschillend taalgebruik van mannelijke en vrouwelijke auteurs. De tekst

geschreven door Doreen Valiente was veel zachter van aard. In de desbetreffende tekst kwamen de woorden liefde, blijdschap en schoonheid regelmatig voor. Dit in tegenstelling tot moord en doodslag in de tekst van Leland. Er is misschien geen sprake van machteloosheidstaal bij Valiente, maar het verschil is zeker opvallend. Een andere plek waar een opmerking bij de taal van wiccans geplaatst kon worden, was bij het gebruik van het woord 'wicca'. Hier leken veel misverstanden over te bestaan. Het woord bleek geen 'wijs' of 'wijze' te betekenen, maar was Oud-Engels voor een mannelijke tovenaar. Het zou dus correcter zijn voor vrouwen binnen wicca om van 'wice' te spreken.

Als laatste werd er in deze scriptie ruimte gewijd aan alternatieven van Gardneriaanse wicca. Deze alternatieven kwamen uit de hoek van de feministen en de homoseksuelen. Die eerste groep introduceerde de term fluïde seksualiteit. Ze doorbraken de polariteit die de Gardnerianen hanteerden. Ze namen mannelijke symbolen en maakten die zich eigen om zo hun vrouwelijke seksualiteit uit te dragen. Ook het taalgebruik onder sommige van deze feministen was anders dan bij Gardneriaans wicca. Iedere verwijzing in woorden naar mannen werd verwijderd. De komst van homoseksuele wiccans zette de wereld verder op zijn kop. Deze groep paste niet netjes in de categorie mannelijk of vrouwelijk, ook zij hanteerden de term fluïditeit. Er was bij deze groepen echter geen sprake van het doorbreken van gendergrenzen. Vrouwen hadden geen mannen meer nodig, maar konden nog niet ontsnappen aan het denken van de categorie man en vrouw. Ze zorgden er wel voor dat er meer aandacht kwam voor de vrouw en haar eigenschappen. Moderne hekserij werd door deze feministische vrouwen eigen gemaakt. Polariteit werd afgeschaft. Het enkel richten op de godin bleek echter niet probleemloos. Er rezen weer nieuwe vragen die beantwoord moesten worden. De voornaamste was misschien wel: kan de godin wel aan de basis staan van praten over het goddelijke. Kunnen mannen wel wat met dat beeld?

Gender is diep geworteld in onze maatschappij. Het is bijzonder moeilijk om niet te denken in termen van mannen en vrouwen en om geen oordeel te vellen over mensen die afwijken van de norm. Veel mensen voelen zich blijkbaar prettig bij de indeling van onze maatschappij in mannen en vrouwen met ieder hun eigen kenmerken en eigenschappen, anders hadden we allang een roep om verandering gehoord die zijn weerga niet kende. Wicca leek een religie te zijn die de strijd kon strijden voor degenen die wel graag zouden zien dat de polariteit tussen mannen en vrouwen doorbroken zou worden. Dat leek tenminste zo te zijn als we nogmaals naar de voorbeelden uit de inleiding kijken:

- 'All or almost all see Wicca at the very least as woman-friendly, a shelter for those abused for centuries by Christianity'.¹⁷⁶
- 'We believe in a god and a goddess, which makes us woman friendly. Wicca makes every person responsible for their own actions'.¹⁷⁷
- 'Toch hebben heksen me altijd gefascineerd. Het leken me eigenwijze, krachtige vrouwen die hun eigen weg gaan en zich bezighouden met het bovennatuurlijke. De combinatie vrouw en kracht wordt meestal negatief afgeschilderd - kijk maar naar sprookjes. Dat heb ik altijd vreemd gevonden..... Ik vond het een eye-opener om me bewust te worden van mijn eigen kracht, mijn vrouwelijke intuïtie en mijn vermogen om het leven vorm te geven. Iemand die de heks in zichzelf heeft gevonden accepteert die kracht, die keuze, die verantwoordelijkheid'.¹⁷⁸
- 'In a society that has traditionally oppressed women there are few positive images of female power. Some of the most potent of these are witches....'¹⁷⁹

¹⁷⁶ http://wicca.timerift.net/need_history.html, *Wicca for the rest of us* (22 maart 2006).

¹⁷⁷ <http://www.fortunecity.com/millennium/potter/780/wicca.html>, *Rose' wiccan believes page* (22 maart 2006).

¹⁷⁸ <http://www.susansmit.nl/>, *Susan Smit* (22 maart 2006).

¹⁷⁹ Adler, *Drawing down the moon*, 183.

- 'There are many traditions or sects within the Craft. Different groups take their inspiration from the pre-Christian religions of certain ethnic groups (e.g. Celtic, Greek, Norse, Finno-Ugric); in the liturgical works of some modern Witch poet or scholar (e.g. Gerald Gardner, Z Budapest, Alex Sanders, Starhawk); or by seeking within themselves for inspiration and direction. Many feminists have turned to Wicca and the role of priestess for healing and strength after the patriarchal oppression and lack of voice for women in the major world religions'.¹⁸⁰

Wicca blijkt echter zo doorspekt te zijn van gender, dat bovenstaande stellingen zeker in twijfel getrokken kunnen worden. De kracht en mogelijkheden, de veilige haven die beschermt tegen de patriarchale samenleving, het hebben van een god en een godin, de heks als toonbeeld van vrouwelijke macht en het geven van een stem aan vrouwen worden allen beperkt door de gender-ideeën die ook in wicca heersen. Het beeld van de vrouw wordt ook in wicca beheerst door genderstereotypen. Het lijkt erop dat wicca de traditionele stereotypen die we in de maatschappij kennen slechts deels vervangen heeft door een eigen set stereotypen. De vrouw is wel krachtig, in plaats van passief, en heeft macht in plaats dat ze slechts volzaam is, maar tegelijkertijd wordt er binnen wicca vanuit gegaan dat vrouwen en mannen ieder hun eigen eigenschappen hebben, dat ze ieder een eigen genderrol hebben. Binnen die eigen grenzen van gender die wicca opstelt is de vrouw (en man) vrij om zichzelf te ontwikkelen. Met de komst van de feministische wicca en de toestroom van homoseksuelen binnen wicca lijkt er een kentering te komen in het denken in termen van polariteit. Er is echter nog een lange weg te gaan voordat we gender achter ons kunnen laten. Dat is jammer, want vrouwen en mannen zijn veel meer dan genderstereotypen. Het is van belang dat gendergrenzen doorbroken worden, omdat de vrouw haar positie in de samenleving anders nooit kan veranderen. Worden de gendergrenzen niet doorbroken, dan schikt de vrouw zichzelf in een ondergeschikte positie aan de man en kan ze nooit gelijk aan hem worden. Worden gendergrenzen wel doorbroken, dan zullen mensen niet langer denken in termen van mannelijke eigenschappen (die als waardevoller worden beschouwd) en vrouwelijke eigenschappen (die minder waardevol zouden zijn) en de manier waarop mannen en vrouwen zich dienen te gedragen, maar iemand beoordelen op zijn of haar kwaliteiten.

¹⁸⁰ <http://www.cog.org/nextgen/welcome.html> (22 maart 2006).

Bijlage I, Gospel of the Witches

This is the Gospel of the Witches:

Diana greatly loved her brother Lucifer, the god of the Sun and of the Moon, the god of Light (Splendor), who was so proud of his beauty, and who for his pride was driven from Paradise.

Diana had by her brother a daughter, to whom they gave the name of Aradia (i.e. Herodius).

In those days there were on earth many rich and many poor.

The rich made slaves of the poor.

In those days were many slaves who were cruelly treated; in every palace tortures, in every castle prisoners.

Many slaves escaped. They fled to the country; thus they became thieves and evilfolk. Instead of sleeping by night, they plotted escape and robbed their masters, and then slew them. So they dwelt in the mountains and forests as robbers and assassins, all to avoid slavery.

Diana said one day to her daughter Aradia:

'Tis true indeed that thou a spirit art,
But thou wert born but to become again
A mortal; thou must go to earth below
To be a teacher unto women and men
Who fain would study witchcraft in thy school

Yet like Cain's daughter thou shalt never be
Nor like the race who have become at last
Wicked and infamous from suffering,
As are the Jews and wandering Zingari,
Who are all thieves and knaves; like unto them
Ye shall not be...

And thou shalt be the first of witches known;
And thou shalt be the first of all I' the world;
And thou shalt teach the art of poisoning,
Of poisoning those who are great lords of all;
Yea, thou shalt make them die in their palaces;
And thou shalt bind the oppressor's soul (with power);
And when ye find a peasant who is rich,
Then ye shall teach the witch, your pupil, how
To ruin all his crops with tempests dire,
With lightning and with thunder (terrible),
And with the hail and wind...

And when a priest shall do you injury
By his benedictions, ye shall do to him

Double the harm, and do it in the name
of me, Diana, Queen of witches all!

And when the priests or the nobility
shall say to you that you should put your faith
In the Father, Son, and Mary, then reply;
"Your God, the Father, and Maria are
Three devils..."

"For the true God the Father is not yours;
For I have come to sweep away the bad
The men of evil, all will I destroy!"

"Ye who are poor suffer with hunger keen,
And toil in wretchedness, and suffer too
Full oft imprisonment; yet with it all
Ye have a soul, and for your sufferings
Ye shall be happy in the other world,
But ill the fate of all who do ye wrong!"

Now when Aradia had been taught, taught to work all witchcraft, how to destroy the evil race
(of oppressors), she (imparted it to her pupils) and said unto them:

(vervolg zie bijlage II)

Bijlage II, Gospel of the Witches: vervolg

When I shall have departed from this world,
Whenever ye have need of anything,
Once in the month, and when the moon is full,
Ye shall assemble in some desert place,
Or in a forest all together join
To adore the potent spirit of your queen,
My mother, great Diana. She who fain
Would learn all sorcery yet has not won
Its deepest secrets, then my mother will
Teach her, in truth all things as yet unknown.
And ye shall all be freed from slavery,
And so ye shall be free in everything;
And as the sign that ye are truly free,
Ye shall be naked in your rites, both men
And women also: this shall last until
The last of your oppressors shall be dead;
And ye shall make the game of Benevento
Extinguishing the lights, and after that
Shall hold your supper thus:¹⁸¹

¹⁸¹ <http://www.luckymojo.com/esoteric/religion/wicca/aradia/aradia02.html> (15 februari 2006). Op deze pagina is de complete versie van het gospel te vinden.

Bijlage III, Opdracht van de Godin

Luister naar de woorden van de Grote Moeder,
Die van oudsher door de mensen ook wel werd genoemd:
Artemis, Astarte, Athene, Dione, Melusine, Aphrodite, Cerridwen,
Dana, Arianrhod, Isis, Bride, en met vele andere namen.

Wanneer je iets nodig hebt, dan zul je,
Één keer in de maand, en het liefst wanneer de maan vol is,
Bijeenkomen op een geheime plaats.
Om Mij te eren, Koningin van alle heksen.

Daar zal je samenkomen,
Jullie die alle toverij willen leren,
Maar haar diepste geheim nog niet kent,
Aan jullie zal Ik de dingen leren die nog onbekend zijn.

En je zult bevrijd zijn van slavernij,
En als teken dat je werkelijk vrij bent,
Zul je niets dragen dat het gevoel om vrij te zijn blokkeert,

Of je zult in lucht gekleed zijn tijdens je rituelen.
En je zult dansen, zingen, en feesten
Muziek maken en liefhebben,
Ter ere van Mij.

Want van mij komt de verrukking van de geest,
En de vreugde op aarde,
Want mijn wet is liefde voor alle wezens.

Houd je hoogste ideaal zuiver, streef daar altijd naar.
Laat niets je tegenhouden of afleiden.
Want bij Mij is de geheime deur die zich opent naar het land van de jeugd.

Van Mij is ook de kelk met levenswijn,
Die de heilige graal van de onsterfelijkheid is.

Ik ben de Almachtige Godin,
Die de gave van blijdschap schenkt aan de harten van de mensen.

Op aarde geef ik kennis van spirituele zaken,
En na de dood geef ik vrede, vrijheid en wedergeboorte.

Ook eis ik geen offergave,
Want ik ben de Moeder van alles wat leeft,
En mijn liefde is verspreid over de aarde.

Luister naar de woorden van de Godin van de sterren,
In het stof van haar voeten zijn de hemelse legioenen gelegerd.

En haar lichaam omarmt het universum.
Ik ben de schoonheid van de groene aarde,
De witte maan aan de hemel,
De mysteriën van de wateren.
En het verlangen in de harten van de mensen.

Sta op en kom tot mij,
Want ik ben de ziel van de natuur, die het universum met liefde vervult.
Uit Mij komen alle dingen voort,
En naar Mij moeten zij wederkeren.

Ontplooï de God in jezelf voor mij,
Bemind door Goden en mensen,
En wees verrukt door de oneindigheid.

Laat mijn verering zijn in de harten die zich verheugen,
Want zie, alle daden van liefde en blijdschap zijn mijn creaties.

En daarom, laat er schoonheid en kracht zijn,
Macht en medelijden,
Eer en nederigheid,
Vrolijkheid, en eerbied in jezelf.

En jij, die zo hard naar mij op zoek bent,
Weet dat je zoeken en verlangen tot niets zal leiden,
Als je het geheim niet kent.

Als jij de heks niet vindt in jezelf,
Zul je hem buiten jezelf ook niet vinden.

Maar weet,
Dat ik bij je was aan het begin,
En ik ben dat wat bereikt wordt aan het einde van alle verlangens¹⁸²

¹⁸² http://nl.wikipedia.org/wiki/Opdracht_van_de_Godin, *Wikipedia: opdracht van de godin* (15 februari 2006).

Bijlage IV, Opdracht van de God

Luister naar de woorden van de Grote Vader,
Die van oudsher wordt aangeropen met vele namen:
Osiris, Adonis, Zeus, Thor, Pan, Cernunnos,
Herne, Lugh, en vele andere namen.

Mijn wet is harmonie met alle dingen.
En van mij is het geheim dat de levenspoort ontsluit.
En van mij is ook het zout der aarde,
De eeuwige cirkel der wedergeboorte.

Ik ben de gever van de levenswijsheid,
En na de dood geef ik de belofte van wedergeboorte en vernieuwing.
Ik ben de Grootmoedige,
De Vader van alle dingen,
En mijn bescherming rust op Aarde.

Hoor nu de woorden van de dansende God,
De muziek van zijn emotie, de wind,
Wiens stem benaamd wordt als de seizoenen,
Ik, die de Meester van je Jacht ben,
De kracht van het Licht,
De heldere Zon,
En de kracht van het Vuur,
Roep u allen om tot mij te komen.
Want ik ben de kracht van de aarde en alles wat erop leeft,
Door mij zal alles sterven,
En door mij zal alles wedergeboren worden.
Laat iedere ziel en lichaam mij eren,
Want zie, alle wilskracht is mijn creatie.

Laat er daarom,
Verlangen en verlegenheid zijn,
Kwaadheid en vrede,
Schaamte en innerlijk verlangen.
Vind deze mysterieuze balans in jezelf en in mij,
Want alle begin heeft een einde,
En alle einde kent een nieuw begin...¹⁸³

¹⁸³ http://nl.wikipedia.org/wiki/Opdracht_van_de_God, *Wikipedia: opdracht van de God* (15 februari 2006).

Bijlage V, Wiccan rede: volledige Engelse versie

Bide within the Law you must, in perfect Love and perfect Trust.
Live you must and let to live, fairly take and fairly give.

For tread the Circle thrice about to keep unwelcome spirits out.
To bind the spell well every time, let the spell be said in rhyme.

Light of eye and soft of touch, speak you little, listen much.
Honor the Old Ones in deed and name,
let love and light be our guides again.

Deosil go by the waxing moon, chanting out the joyful tune.
Widdershins go when the moon doth wane,
and the werewolf howls by the dread wolfsbane.

When the Lady's moon is new, kiss the hand to Her times two.
When the moon rides at Her peak then your heart's desire seek.

Heed the North winds mighty gale, lock the door and trim the sail.
When the Wind blows from the East, expect the new and set the feast.

When the wind comes from the South, love will kiss you on the mouth.
When the wind whispers from the West, all hearts will find peace and rest.

Nine woods in the Cauldron go, burn them fast and burn them slow.
Birch in the fire goes to represent what the Lady knows.

Oak in the forest towers with might, in the fire it brings the God's
insight. Rowan is a tree of power causing life and magick to flower.

Willows at the waterside stand ready to help us to the Summerland.
Hawthorn is burned to purify and to draw faerie to your eye.

Hazel-the tree of wisdom and learning adds its strength to the bright fire burning.
White are the flowers of Apple tree that brings us fruits of fertility.

Grapes grow upon the vine giving us both joy and wine.
Fir does mark the evergreen to represent immortality seen.

Elder is the Lady's tree burn it not or cursed you'll be.
Four times the Major Sabbats mark in the light and in the dark.

As the old year starts to wane the new begins, it's now Samhain.
When the time for Imbolc shows watch for flowers through the snows.

When the wheel begins to turn soon the Beltane fires will burn.
As the wheel turns to Lamas night power is brought to magick rite.

Four times the Minor Sabbats fall use the Sun to mark them all.

When the wheel has turned to Yule light the log the Horned One rules.

In the spring, when night equals day time for Ostara to come our way.
When the Sun has reached it's height time for Oak and Holly to fight.

Harvesting comes to one and all when the Autumn Equinox does fall.
Heed the flower, bush, and tree by the Lady blessed you'll be.

Where the rippling waters go cast a stone, the truth you'll know.
When you have and hold a need, harken not to others greed.

With a fool no season spend or be counted as his friend.
Merry Meet and Merry Part bright the cheeks and warm the heart.

Mind the Three-fold Laws you should three times bad and three times good.
When misfortune is enow wear the star upon your brow.

Be true in love this you must do unless your love is false to you.

These Eight words the Rede fulfill:

"An Ye Harm None, Do What Ye Will"¹⁸⁴

¹⁸⁴ <http://www.wicca.com/celtic/wicca/rede.htm>, *wiccan rede* (15 februari 2006).

Bijlage VI, First-Degree Initiation¹⁸⁵

Draw Circle with Magic Sword or Athame.

Sprinkle with Exorcised Water.

Go round Circle with Magic Sword or Athame, Saying, "I conjure thee, O Circle of Power, that thou beest as a Boundary and a Protection to contain the magic power which I will raise within thy bounds. So do I bless thee, in the names of Aradia and Cernunnos."

Go round, saying at East, South, West, and North, "I summon, stir, and call thee up, ye Mighty Ones of the East (South, West, North), to witness the rites and to guard the circle."

Magus draws down Moon on High Priestess.

Read Charge, then say, "O thou who standest on the threshold between the pleasant world of men and the dread domains of the lords of the outer spaces, hast thou the courage to make the assay?" (Place point of the Magic Sword or Athame to Postulant's heart.) "For I say verily it were better to rush on my blade and perish than to make the attempt with fear in thy heart."

Postulant: "I have two perfect words: perfect love, and perfect trust."

Say, "All who have are doubly welcome."

Entering position: "I give you a third to pass you through this dread door." Gives it [kiss].

Lead Postulant sunwise to south of altar, and say, "O thou who hast declared intent to become one of us, hear then that which thou must know to do. Single is the race of men and of Gods; from a single source we both draw breath, but a difference of power in everything keeps us apart, for we are as nothing, but the Gods stay forever. Yet we can, in greatness of minds, be like the Gods, though we know not to what goal by day or in the night Fate has written that we shall run. Beyond all seas and Earth's last boundaries, beyond the Spring of night and the Heavens' vast expanse, there lies a majesty which is the domain of the Gods. Thou who would pass through the Gates of Night and Day to that sweet place, which is between the worlds of men and the domains of the Lords of the outer spaces, know that unless there is truth in thy heart, thy every effort is doomed to failure. HEAR THEN THE LAW: that thou lovest all things in nature; that thou shalt suffer no person to be harmed by thy hands or in thy mind; that thou walkest humbly in the ways of men and the ways of the Gods. Also it is the law that contentment thou shalt learn, through suffering, and from long years and from nobility of mind and of purpose, FOR THE WISE NEVER GROW OLD. Their minds are nourished by living in the daylight of the Gods, and if among the vulgar some discoveries should arise concerning some maxims of thy belief in the Gods, so do thou, for the most part, keep silent. For there is a great risk that thou mayest straightway vomit up that which thou hast not digested, and when someone shall say to thee, "Thou knowest naught," and it bites thee not, then knowest thou that thou hast begun the work. And as sheep do not bring their food to the shepherd to show how much they have eaten, but digesting inwardly their provender, bear outwardly wool and milk, even so, do not thou display the maxims to the vulgar, but rather the works that flow when they are digested. Now there is the ordeal."

¹⁸⁵ <http://www.sacred-texts.com/pag/gbos/gbos33.htm>, *first-degree initiation* (27 februari 2006).

Tie cord around Postulant's right ankle, leaving ends free; say, "Feet neither bound nor free."

Leading postulant, proclaim at four quarters, "Take heed, ye Lords of the Watchtowers of the East (South, West, North), that (name) is properly prepared to be made a priestess and a witch."

Three times round the Circle with Dance step and chant.

Place Postulant in East; say, "Kneel."

Postulant kneels.

Strike eleven knells on bell; say, "Rise. In other religions the postulant kneels while the priest towers above him, but in the Art Magical we are taught to be humble, and so we kneel to welcome them, and we say:

"Blessed be the feet that have brought you in these ways [kiss];

"Blessed be the knees that shall kneel at the sacred altar [kiss];

"Blessed be thy womb (or organ of generation), without which we would not be [kiss];

"Blessed be thy breasts, erected in beauty and in strength [kiss];

"Blessed be thy lips, which shall utter the sacred names [kiss].

"Before ye are sworn, art willing to pass the ordeal and be purified?"

Postulant "I am."

Take measure: height (tie knot); around head (tie knot); around heart

(tie knot); around hips (tie knot). Prick postulant's thumb; catch blood on measure. Place measure on altar. Have postulant kneel, tie postulant's feet together, and secure cable tow to altar. Three strokes on bell. Say, "Art ready to swear that thou wilt always be true to the Art?"

Postulant "I am."

Strike seven times on bell and say, "Thou must first be purified." Scourge 3, 7, 9, 21.

Say, "Ye have bravely passed the test. Art always ready to help, protect, and defend thy brothers and sisters of the Art?"

Postulant "I am."

"Then say after me: I, (name), in the presence of the mighty ones of the outer spaces, do of my own free will most solemnly swear that I will ever keep secret and never reveal the secrets of the Art, except it be to a proper person, properly prepared, within such a circle as I am in now, and that I will never deny the Secrets to such a person if they be vouched for by a

brother or Sister of the Art. All this I swear by my hopes of a future life, and may my weapons turn against me if I break this my solemn oath."

Loosen cords from ankles and from altar, and remove blindfold; assist to rise.

"I hereby sign thee with the triple sign [the point-down triangle formed by touching the genitals, the right breast, the left breast, and the genitals again.] I consecrate thee with oil. I consecrate thee with wine. I consecrate thee with my lips, Priest (Priestess) and Witch."

Remove Cords [kiss].

"I now present to you the working tools. First the magic sword. With this, as with the athame, thou canst form all magic circles, dominate, subdue, and punish all rebellious spirits and demons, and even persuade angels and good spirits. With this in your hand, you are ruler of the circle." [kiss]

"Next I present to you the athame. This is the true witches' weapon, and has all the powers of the magic sword." [kiss]

"Next I present the white-handled knife. Its use is to form all instruments used in the Art. It can only be used in a magic circle." [kiss]

"Next I present the wand. Its use is to call up and control certain angels and genie to whom it would not be meet to use the sword or athame." [kiss]

"Next I present the pentacle. This is for the purpose of calling up the appropriate spirits." [kiss]

"Next I present the censer of incense. This is used to encourage and welcome good spirits, and to banish evil spirits." [kiss]

"Next I present the scourge. This is a sign of power and domination. It is also used to cause purification and enlightenment, for it is written, 'To learn you must suffer and be purified.' [kiss]

Art willing to suffer to learn?"

Postulant: "I am."

"Next and lastly I present the cords. They are of use to bind the sigils of the art, also the material basis. Also they are necessary in the oath." [kiss]

"I now salute you in the names of Aradia and Cernunnos, Newly made Priestess and Witch."

Lead round and proclaim to four quarters, "Hear, ye Mighty Ones, (name) has been consecrated a priestess of the Goddess."

Now present new Witch to coven members. All should kiss and hug new Witch as welcome into membership.

To close circle proclaim to four quarters, "Ye Mighty Ones of the East (South, West, North), I thank you for attending and, ere ye depart for your lovely realms, I say hail and farewell."

Bijlage VII, Second-Degree Initiation¹⁸⁶

Form Circle in usual manner, invoking the Mighty Ones at the Four Quarters. The Initiate should be properly prepared and bound with the Cords.

All are purified, including Initiate.

Circle once, proclaiming at the Four Quarters: "Hear Ye Mighty Ones, . . . (N), a duly consecrated Priestess and Witch is now properly prepared to be made a High Priest and Magus (High Priestess and Witch Queen)."

Circle three times, with dance step and chant.

Initiate then kneels before the Altar and is secured with the Cords.

Priestess or Magus: "To attain to this sublime Degree it is necessary to suffer and be purified. Art willing to suffer to learn?"

Initiate: "I am."

Priestess or Magus: "I purify thee to take this great oath rightly".

Strike three strokes upon the bell. Scourge 3, 7, 9, 21. "I now give thee a new name: . . ." [kiss]

"Repeat thy new name after me, saying, 'I, . . ., swear, upon my mother's womb and by mine honour among men and my brothers and sisters of the Art, that I will never reveal to any at all any of the secrets of the Art, except it be to a worthy person, properly prepared, in the center of a Magic Circle such as I am now in. This I swear by my hopes of salvation, my past lives and my hopes of future ones to come and I devote myself and my measure to utter destruction if I break this my solemn Oath.'"

Kneel.

Place Left Hand under Initiate's Knee and Right Hand on Head, thus forming Magic Link, saying: "I will all my power into thee."

WILL.

Loose, assist to rise.

Consecrate: "I consecrate thee with oil [on genitals, right breast, left hip, right hip, left breast, genitals), I consecrate thee with wine, I consecrate thee with my lips, High Priest and Magus (High Priestess and Witch Queen)." Loose remaining cords. [kiss]

"You will now use the working tools in turn, "First the Magic Sword (Form Circle) [kiss]

"Second the Athame. (Form Circle) [kiss]

¹⁸⁶ <http://www.sacred-texts.com/pag/gbos/gbos33.htm>, *first-degree initiation* (27 februari 2006).

"Third the White-Handled Knife (use) [kiss] "Fourth the Wand. (Wave to 4 Quarters) [kiss]

"Fifth the Pentacle. (Show to 4 Quarters) [kiss]

"Sixth the Censer. (Circle, cense) [kiss]

"Seventh the Cords. (Use) [kiss]

"Eighth the scourge: for learn, in witchcraft you must ever give as you receive, but ever triple. So where I gave thee 3, return 9; where I gave 7, return 21; where I gave 9, return 27; where I gave 21, return 63." (Use, 9, 21, 27, 63; i.e., 120 in all [kiss])

"Thou hast obeyed the law. But mark well, when thou receivest good, so equally art bound to return good threefold."

The Priestess or Magus is then loosed from the cords and says: "Having learned thus far, you must know why the Wicca are called the Hidden Children of the Goddess".

Then the Legend of the Goddess is either read or acted out. If it is possible to act it out, the new Initiate may take one of the parts. One of the Coven should act as Narrator, and another as Guardian of the Portal. The Priestess, or another woman, may act the part of the Goddess, and the Magus, or another man, may act the part of the God. The Priestess -- or whoever is taking the part of the Goddess -- takes off her necklace and lays it on the Altar. Then she goes outside the circle and is dressed in a veil and jewellery. The Magus -- or whoever is taking the part of the God -- is invested with a horned crown and girds on a sword, which he draws and stands in the God position with sword and scourge, by the altar.

Narrator: "In ancient times our Lord, the Horned One, was, as he still is, the Consoler, the Comforter; but men knew him as the Dread Lord of Shadows -- lonely, stern, and hard. Now our Lady the Goddess had never loved, but she would solve all mysteries, even the mystery of Death -- and so she journeyed to the Nether Lands. The Guardians of the Portals challenged her:"

(The Priestess -- or whoever is taking the part of the Goddess -- advances to the side of the Circle. Whoever is taking the part of the Guardian of the Portal challenges her with the Sword or Athame.)

Narrator: "'Strip off thy garments, lay aside thy jewels, for naught may ye bring with ye into this our land'. So she laid down her garments and her jewels and was bound, as are all who enter the realms of Death the Mighty One".

(The Priestess takes off the veil and the jewellery and lays them down outside the Circle. The Guardian of the Portal binds her with the Cords and brings her inside the Circle.)

Narrator: "Such was her beauty that Death himself knelt and laid his sword and crown at her feet and kissed her feet."

(The Magus -- or whoever is playing the part of the God -- comes forward and lays the Horned Crown and the Sword at the Priestess's feet and kisses her feet)

Narrator: "Saying, 'Blessed be thy feet that have brought thee in these ways. Abide with me, but let me place my cold hand on thy heart'. And she replied, 'I love thee not. Why dost thou cause all things that I love and take delight in to fade and die?' 'Lady,' replied Death, 'Tis Age and Fate, against which I am helpless. Age causes all things to wither; but when men die at the end of time, I give them rest and peace and strength, so that they may return. But you, you are lovely. Return not; abide with me.' But she answered, 'I love thee not.' Then said Death, 'An you receive not my hand on your heart, you must receive Death's scourge.'"

(The Magus rises and takes up the Scourge from the Altar.)

Narrator: "'It is fate, better so,' she said, and she knelt."

(The Priestess kneels before the altar, and the Magus uses the scourge 3, 7, 9, 21.)

Narrator: "And Death scourged her tenderly, and she cried, 'I feel the pangs of love'. And Death raised her, and said, 'Blessed be,' and he gave her the Fivefold Kiss, saying, 'Thus only may you attain to joy and knowledge'."

(The Magus raises the Priestess, gives her the Fivefold Kiss and unties the cords)

Narrator: "And he taught her all the Mysteries and gave her the necklace, which is the Circle of Rebirth."

(The Magus takes the Priestess's necklace from the Altar and replaces it about her neck. The Priestess takes up the Sword and the Horned Crown from the floor, where the Magus placed them, and gives them back to him. Then he stands as before by the Altar, in the position of the God, and she stands by his side in the pentacle position, as Goddess)

Narrator: "And she taught him the mystery of the sacred cup, which is the cauldron of rebirth. They loved and were one; and he taught her all the Magics. For there be three great mysteries in the life of man -- love, death, and resurrection in a new body -- and magic controls them all. To fulfill love you must return at the same time and place as the loved one, and you must meet and know and remember and love them again. But to be reborn you must die and be ready for a new body; to die you must be born; without love you may not be born -- and these be all the magics. And our Goddess ever inclineth to love and mirth and happiness, and guardeth and cheriseth Her hidden children in life; and in death she teacheth the way to have communion, and even in this world She teacheth them the Mystery of the Magic Circle, which is placed between the worlds."

The Priestess or Magus then replaces the Sword, Crown, Scourge, etc., upon the Altar, and taking the new Initiate by the hand and holding the Athame in the other, passes once round the Circle, proclaiming at the Four Quarters, "Hear, Ye Mighty Ones, . . . hath been duly consecrated High Priest and Magus (or High Priestess and Witch Queen)."

Bijlage VIII, Third-Degree Initiation¹⁸⁷

Magus gives Fivefold Kiss.

Magus: "Ere we proceed with this sublime degree, I must beg purification at thy hands."

High Priestess binds Magus and ties him down to the altar. She circumambulates three times, and scourges Magus with three, seven, nine, and 21 strokes. She then unbinds him and helps him to his feet.

Magus now binds the High Priestess and ties her down to the altar. He circumambulates, proclaiming to the four quarters, "Hear, ye mighty Ones, the twice consecrate and Holy (name), High Priestess and Witch Queen, is properly prepared and will now proceed to erect the Sacred Altar."

Magus scourges High Priestess with three, seven, nine, and 21 strokes.

Magus kisses her feet. "Ere I dare proceed with this sublime degree, I must again beg purification at thy hands."

She binds and scourges him.

Note: if High Priestess has not performed this rite before, he says, "Here I reveal to you a great mystery." [Kneel and place couch in position so as to face north.]

Assist me to build As the Mighty One willed, An Altar of praise, From beginning of days,
Thus doth it lie, Twixt the points of the sky, For thus it was placed When the Goddess
embraced The Horned One, Her Lord, Who taught her the word,

[Priestess lies down in such a way that her vagina is approximately at the center of the circle]

Which quickened the womb, And conquered the Tomb. Be thus as of yore, The Shrine we
adore, [kiss] The feast without fail, The life-giving Grail, [kiss] Before it uprear The
Miraculous Spear, And invoke in this sign The Goddess divine. [kiss]

Invoke: "Thou who at moon of night doth reign, Queen of the starry realm above, 'Not unto
Thee may we attain Unless Thine Image be of Love.' [kiss]

By moon-rays silver shaft of power, By green leaf breaking from the bud, By seed that
springeth into flower, By life that courseth in the blood. [kiss]

By rushing wind and leaping flame, By flowing water and green earth, Pour us the wine of
our desire From out Thy Cauldron of Rebirth. [kiss]

Here may we see in vision clear The Secret Strange unveiled at length, The wondrous Twin-
Pillars rear Erect in Beauty and in Strength. [kiss breasts]

¹⁸⁷ <http://www.sacred-texts.com/pag/gbos/gbos33.htm>, *first-degree initiation* (27 februari 2006).

Altar of Mysteries manifold, The Sacred Circle's central point, Thus do I sign thee as of old,
With kisses of my lips anoint.

(Eightfold Kiss: 3 points, Lips, 2 Breasts and back to lips, & 5 points ₃, with oil, wine, & kisses)

Open for me the Secret Way, The pathway of intelligence, Between the Gates of Night and Day, Beyond the bounds of time and sense.

Behold the Mystery aright, The Five True Points of Fellowship, Here where the Lance and Grail unite, And feet and knees and breast and lips."

Magus and High Priestess: "Encourage our hearts, Let thy Light crystallize itself in our blood, fulfilling us of Resurrection, for there is no part of us that is not of the Gods."

(Exchange Names.)

Bijlage IX, Correspondentietabel¹⁸⁸

	Maandag	Dinsdag	Woensdag	Donderdag	Vrijdag	Zaterdag	Zondag
Planeet	Maan	Mars	Mercurius	Jupiter	Venus	Saturnus	Zon
Element	Water	Vuur	Lucht	Vuur	Lucht	Aarde	Vuur
Gevoel	Emotioneel, gevoelig, beschermend	Impulsief, agressief, daadkrachtig	Wispelturig, sociaal	Levensvreugde, reisgraag	Harmonieus, twijfelend, diplomatiek	Geduldig, status, plichtsgetrouw	IJdel, vrolijk, veeleisend
Chakra	Heiligbeenchakra	Wortelchakra	Keelchakra	Zonnevlechtchakra, voorhoofdchakra	Heiligbeenchakra, hartchakra	Wortelchakra, kruinchakra	Zonnevlechtchakra, hartchakra
Totemdier	Hond, Kat, Haas	Hagedis, Ram, Valk	Ibis, Aap	Olifant, Adelaar	Kat, Duif	Schildpad, Papegaai	Leeuw, Havik
Wierook	Sandelhout, mirre, jasmijn	Drakenbloed, den	Sandelhout	Ceder	Rozenhout	Mirre	Benzöe, harswierook
Tarotkaart	Hogepriester	Magiër	Keizerin	Pelgrim	Zegewagen	Rad van Fortuin	Hiërofant
Steen	Maansteen, opaal, bergkristal, alle witte en doorzichtige stenen	Robijn, rode jaspis, alle rode stenen	Opaal, barnsteen, tijgeroog, alle gele stenen	Lapis Lazuli, saffier, amethyst, alle blauwe en paarse stenen	Smaragd, jade, rozenkwarts, alle roze en groene stenen	Jaspis, Onix, alle zwarte en bruine stenen	Topaas, amber, diamant, alle oranje stenen
Metaal	Zilver	IJzer	Kwikzilver	Tin	Koper	Lood	Goud
Rune	Laguz	Tiwaz	Ansuz	Thurisaz	Fehu	Dagaz	Sowilo
Kruid	Kamille	Peper, Paprikapoeder	Kaneel, Kerrie	Kruidnagel, majoraan	Munt, tijm	Salie, Kervel	Laurier, Rozemarijn
Plant/Bloem	Planten die bij het water groeien, violier, witte bloemen	Rode roos, klaproos, rode bloemen	Orchidee, gele bloemen	Lavendel, sering	Verbena, lelie, lobelia, pioenroos	Chrysan	Zonnebloem, gele er oranje rozen
Etherische olie	Ylang-ylang, sandelhout	Gember, ceder, den	Salie, eucalyptus, jasmijn	Rozemarijn, munt, jasmijn	Ylang-ylang, sandelhout, roos, lavendel	Ceder, kruidnagel	Lavendel, rozemarijn, roos
Numerologie	4	1	3	9	7	10	5
Aartsengel	Gabriël	Samuel	Raphael	Sachiel	Haniel	Cassiel	Michaël
Egyptisch pantheon	Hathor, Isis	Horus	Thoth	Amun	Isis, Astarte	Anubis	Ra
Romeins pantheon	Diana	Mars	Mercurius	Jupiter	Venus, Eros	Saturnus, Pluto	Adonis
Grieks pantheon	Artemis, Hecate, Selena, Atlas	Ares, Hercules	Hermes, Athene	Zeus	Aphrodite, Pan	Kronos	Apollo
Germaans pantheon	Sin	Tir, Aegir	Wodan	Thor	Freya	Loki	Odin
Keltisch pantheon	Cerridwen, Bran	Brigid	Taliesin, Branwen	Lugh	Arianrhod, Danu	De Morrigan	Brigid
Kleur	Wit, zilver, lichtroze, hemelsblauw, zacht-lila, grijs	Rood	Geel, oranje, groen, paars	Paars, blauw	Roze, groen, lichtgroen, hemelsblauw	Zwart, donkerblauw, bruin, grijs	Goud, koper, oranje, geel
Dierenriem	Kreeft	Ram	Tweeling	Boogschutter	Weegschaal	Steenbok	Leeuw
Boom	Hazelaar, wilde appel, iep, judasboom, lariks	Eik, beuk, den, haagbeuk, jeneverbes, meidoorn	Es, esdoorn, wilde lijsterbes, wilde peer	Acacia, grove den, gewone eik	Ruwe berk, hazelaar, tamme kastanje, meidoorn, populier	Beuk, cipres, haagbeuk, wilde kastanje, mispel	Acacia, walnoot, gewone plataan

¹⁸⁸ <http://www.andragon.nl/main11a.htm>, overgenomen uit het boek 'moderne heksen' van Claudia van de Sluis, 03 mei 2006.

Magie	<i>Dromen, vrede, healing, bescherming van kinderen</i>	Moed, kracht, genezen na een operatie, conflicten, agressie	Divinatie, reizen, zelfverbetering, relaties, mentale krachten	Geld, financiële zaken, carrière, spiritualiteit, meditatie, gezondheid	Liefde, vriendschap, kunst, schoonheid, vreugde, zang, muziek, meditatie	<i>Divinatie, uitbannen, zuivering, astrale projectie</i>	Bescherming, succes, healing, familierelaties
--------------	---	--	---	--	---	---	--

Bronnen

- M. Adler, *Drawing down the moon* (Beacon Press: Boston: 1986)
- A. Aldridge, *Religion in the contemporary world, a sociological introduction* (Polity Press: Cambridge: 2000)
- C. Bell, *Ritual perspectives and dimensions* (Oxford University Press: Oxford: 1997)
- L. Cabot, *Groot heksen boek, de kracht van de heks* (2^e druk Meulenhoff: Amsterdam: 2000)*
- R.W. Connel, *Gender, short introductions* (Polity Press: Cambridge: 2002)
- S. Cunningham, *Wegwijs in wicca* (Altamira: Becht: 1993) *
- V. Crowley, *Hekserij, een moderne benadering van een oeroud fenomeen* (Kosmos: Utrecht: 1990)
- P. Eckhart en S. McConnell-Ginet, *Language and gender* (Cambridge University Press: Cambridge: 2003)
- S. Garrett, *Gender* (Travistock Publications Ltd: Londen: 1987)
- S. Golombok en R. Fivush, *Gender development* (Cambridge University Press: Cambridge: 1995)
- E. Gray, *Het geheim van de tarot, de magische kaarten uit de oudheid onthullen verleden en toekomst* (Bert Bakker: Den Haag: 1970)
- S. Greenwood, *Magic witchcraft and the otherworld, an anthropology* (Berg: Oxford: 2000)
- W.J. Hanegraaff (editor), *Dictionary of gnosis and western esotericism* (Brill Academic Publishers: Leiden: 2005)
- R. Hutton, *The triumph of the moon* (Oxford University Press: Oxford: 1999)
- L. Jones (editor in chief), *Encyclopedia of religion, second edition* (Thomson Gale: Farmington Hills: 2005)
- U. King, *Women and spirituality, voices of protest & promise* (MacMillen Education: Londen: 1989)
- J. Lipman-Blumen, *Gender roles and power* (Prentice-Hall international, inc.: Londen: 1984)
- T. Luhrmann, *Persuasions of the witch's craft* (Basil Blackwell: Oxford: 1989)
- E. Maccoby en C. Jacklin, *The psychology of sex differences* (Stanford University Press: Stanford: 1975)
- Melkor, *Heksen bestaan! Hekserij: van hobby tot levensweg* (2^e druk Strengholt: Naarden: 1999)*
- Minerva, *Bezems en pentagrammen, handboek voor de jonge heks* (Schors: Amsterdam: 2001) *
- Pease en B. Pease, *Waarom mannen maar een ding tegelijk kunnen en vrouwen aan een stuk door praten* (8ste druk: Het Spectrum: Utrecht: 2004)
- J.A. Saliba, *Perspectives on New Religious Movements* (Geoffrey Chapman: Londen: 1995)
- W.H. Swatos, Jr. (editor), *Gender and religion* (Transaction Publishers: Londen: 1994)
- M. Sythove, *Moderne hekserij, wicca-portret van een natuurreligie* (Kok: Kampen: 1999)
- R. Wodak, *Gender and discourse* (Sage Publications: Londen: 1997)
- J. de Zutter, *Abracadabra, lexion van de moderne hekserij* (Hadewijch: Antwerpen/Baarn: 1997)

- J. de Zutter, *Eko Eko, een halve eeuw wicca* (Houtekiek: Antwerpen: 2003)
- R. Grimes, *Ritual*. In: Guide to the study of religion, W. Braun & R. T. McCutcheon, Londen/New York 2000.
- M.J. Neitz, 'Queering the dragonfest: changing sexualities in a Post-Patriarchal Religion', *Sociology of Religion* 2000, 61:4 375.
- T. Quartier, *Inleiding rituologie, deel 1* (Instituut der Religiestudies, KUN: Nijmegen: 2003)
- <http://www.ruighaver.net/bumperstickers/religious.htm>, *Religious bumper stickers* (22 maart 2006)
- http://wicca.timerift.net/need_history.html, *Wicca for the rest of us* (22 maart 2006)
- <http://www.fortunecity.com/millennium/potter/780/wicca.html>, *Rose' wiccan believes page* (22 maart 2006)
- <http://www.susansmit.nl/>, *Susan Smit* (22 maart 2006)
- <http://www.cog.org/nextgen/welcome.html> (22 maart 2006)
- http://www.theo.kuleuven.be/docs/vliebsens/abstract_Vliebergh_De_Zutter.pdf (22 mei 2006)
- <http://www.llewellyn.com/bookstore/author.php?id=38182> (23 mei 2006)
- <http://www.nmbh.com/nurpage.cgi?nur=720&nav=esoterie&find=9021581523&sort=a1fa#9021581523> (23 mei 2006)
- <http://www.celticcrow.com/ncraft/burning.html>, C. Sulyma-Masson, *The witches' league for public awareness* (7 februari 2006).
- <https://tspace.library.utoronto.ca/citd/holtorf/6.3.html>, *The invention of tradition* (24 mei 2006).
- <http://www.heksenkring.be/Lessen/a2.htm>, 'les 2: de maagd' (15 februari 2006)
- <http://www.witchesway.net/links/triplegoddess.html>, *The witches way* (15 februari 2006)
- <http://www.wyldwytch.com/weavings/images/articles/solwheel.gif>, (28 februari 2006).
- http://www.mysticlight.nl/wicca/boek_der_schaduwten/teksten/wiccan_rede/index.aspx, 'mystic light' (15 februari 2006)
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Athame>, *Wikipedia: athame* (15 februari 2006)
- <http://www.jealithia.nl/Wicca/Werktuigen.htm>, *De werktuigen* (27 februari 2006).
- <http://www.jealithia.nl/Wicca/Werktuigen.htm>, *De werktuigen* (27 februari 2006).
- http://paganwiccan.about.com/gi/dynamic/offsite.htm?zi=1/XJ&sdn=paganwiccan&zuz=http%3A%2F%2Fwww.magicwicca.com%2Fwicca%2Fsymbolic_greatrite.html, *About.com, symbolic great rite* (28 februari 2006).
- <http://zero-point.tripod.com/holistic/Yesod.html>, *The Holistic Qabala* (28 februari 2006).
- <http://www.boudicca.de/qblh-nl.htm#q4>, *Een inleiding in de kabbala* (28 februari 2006).
- <http://www.mysticlight.nl/wicca/pentagram/index.aspx>, *Mysticlight* (28 februari 2006).
- <http://www.sacred-texts.com/pag/gbos/gbos01.htm>, *Drawing down the moon* (28 februari 2006).
- http://en.wikipedia.org/wiki/Zsuzsanna_Budapest, *Wikipedia: Zsuzsanna Budapest* (01 maart 2006).
- http://en.wikipedia.org/wiki/Faerie_faith, *Wikipedia: faerie faith* (01 maart 2006).
- http://en.wikipedia.org/wiki/Fluffy_bunny, *Wikipedia: Fluffy Bunn*, (01 maart 2006).

- <http://wicca.timerift.net/fluffy.html>, *Wicca: for the rest of us* (01 maart 2006).
- <http://www.pubmedcentral.gov/articlerender.fcgi?tool=pmcentrez&artid=1326282>, Lawrence PA (2006) Men, women, and ghosts in science. PLoS Biol 4(1): e19.
- <http://resources.theology.ox.ac.uk/library/data/pdf/THD0111.pdf>, Geertz, Clifford, Religion as a cultural system. In: The interpretation of cultures: selected essays, Geertz, Clifford, pp.87-125. Fontana Press, 1993 (25 mei 2006)
- http://en.wikipedia.org/wiki/Carl_Jung, *Carl Jung* (24 april 2006).
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Archetype>, *Archetype* (24 april 2006).
- <http://www.mtnmath.com/whattrh/node112.html>, *the archetypal self of Jung* (24 april 2006).
- http://en.wikipedia.org/wiki/Shadow_%28psychology%29, *Shadow (psychology)*(24 april 2006).
- http://en.wikipedia.org/wiki/Anima_%28Jung%29, *Anima (Jung)* (24 april 2006).
- http://en.wikipedia.org/wiki/Aleister_Crowley, *Aleister Crowley* (24 april 2006).
- http://en.wikipedia.org/wiki/The_Book_of_the_Law, *The book of law* (25 april 2006).
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Magick>, *Magick* (25 april 2006).
- <http://nl.wikipedia.org/wiki/Symbool>, *Symbool* (01 mei 2006).
- <http://www.catharinaweb.nl/astrologie/radix.htm>, *Het duiden van een horoscooptekening* (03 mei 2006).
- http://spiritualiteit.blog.nl/religie/2006/05/18/handvasting_het_huwelijk_van_de_heks (26 mei 2006)
- <http://www.neworleansmistic.com/spells/primer/daysofweek.htm> en http://www.coven-of-cythrowl.com/Days_of_Week.htm (26 mei 2006)
- <http://www.etymonline.com/index.php?search=sword&searchmode=none> en <http://www.etymologie.nl.server.proxy-ub.rug.nl/> (26 mei 2006)
- <http://www.catharinaweb.nl/astrologie/> (26 mei 2006)
- <http://www.geocities.com/athens/4177/wiccab.html#Wicca> (04 mei 2006).
- <http://anneken1.webbuilder02.hostbasket.com/page53702.htm> (04 mei 2006).
- <http://www.etymonline.com/index.php?term=Wicca>, *Online etymology dictionary* (04 mei 2006).
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Wicca> (26 mei 2006)
- http://www.geocities.com/jb_rdam/Wiccanrede.htm (04 mei 2006).
- <http://www.radfae.org/about.htm>, *About Radfae.org* (22 mei 2006).
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Opdracht_van_de_Godin, *Wikipedia: opdracht van de godin* (15 februari 2006)
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Opdracht_van_de_God, *Wikipedia: opdracht van de God* (15 februari 2006)
- <http://www.wicca.com/celtic/wicca/rede.htm>, *wiccan rede* (15 februari 2006)
- <http://www.sacred-texts.com/pag/gbos/gbos33.htm>, *first-degree initiation* (27 februari 2006)
- <http://www.sacred-texts.com/pag/gbos/gbos33.htm>, *first-degree initiation* (27 februari 2006)
- <http://www.andragon.nl/main11a.htm>, overgenomen uit het boek 'moderne heksen' van Claudia van de Sluis (03 mei 2006).